

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

VIII. Cilt, 1. Sayı

★

Mart 1950

BAYRAKLI KAZISI

ÖN RAPOR

Prof. Dr. EKREM AKURGAL

Giriş

Eski İon kültürünün edebiyat, felsefe, tarih ve müsbet ilimler sahasına ait bilgimiz yazılı kaynaklar sayesinde oldukça tatmin edici bir durumda olduğu halde, bugünkü dünya medeniyetinin beşiği olan bu bölgedeki insanların şehirleri, evleri, güzel sanat eserleri ve günlük hayatı hakkında bildiklerimiz pek azdır. Bu, söz konusu olan bölgedeki en eski Yunan devirlerine ait toprak altı kalıntılarının henüz araştırılmamış olmasından ileri gelmektedir. Ephesos ve Miletos gibi Yunan merkezlerinin eski Hellen çağına tesadüf eden devirleri yalnız toprak üstünde olan eserler dolayısıyla incelenmiş, toprak altında saklı duran kalıntıları ise, bir iki sondajdan ibaret küçük kazılar bir tarafa bırakılırsa, henüz etraflı bir araştırmaya tabi tutulamamıştır. Zaten Anadolu'da Eski Hellen çağı tabakaları şimdiye kadar yalnız Aiolis'deki Larisa'da sistematik bir kazı ile incelenmiştir. Fakat Larisa'da meydana çıkarılan mimarî eserler ne kadar önemli ve güzel, orada elde edilen vazolar ne derece yüksek kalitede olursa olsun, söz konusu olan merkezin Yunan tarihindeki ehemmiyetinin azlığı, onun Batı Anadolu Yunan âleminin hakikî çehresini aksettirmekten uzak olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Kaldı ki Larisa'da Eski Hellen çağının yalnız 7. asra tesadüf eden zamanına ait kalıntılar bulunmuş 8. 9. asırlara ve daha eski Yunan devirlerine ait hiç bir eser ele geçmemiştir. Bu

itibarla hem Larisa'da elde edilemeyen jeometrik ve protojeometrik stillerle temsil edilen eski Batı Anadolu tabaklarını aramak, hem de Doğu Yunan medeniyetinin en mühim devirlerini ihtiva eden 7. ve 6. asırlarını, yazılı vesikalara göre önemli olan merkezlerde tetkik etmek için eski İon şehirlerinden birini sistematik bir kazı ile esaslı bir tetkike tabi tutmak işi devrimiz arkeolojisinin en başta gelen vazifeleri arasında yer almaktadır. Bu düşünceyi gözönünde tutan Ankara Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü ile Atine'deki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü müşterek olarak bir İngiliz-Türk çalışması şeklinde eski İon şehirlerinden veya herhangi bir büyük Doğu Yunan merkezlerinden birini kazmağa karar verdi. Bu anlaşma üzerine İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Müdürü John Cook ile beraber 1948 yılı Nisan ayında İzmir'den Mykale yani Samsun dağları eteklerine kadar sahil boyunca uzun ve detaylı bir istikşaf gezisi yaptık. Bugün için gezilmesi mümkün olan Kolophon, Klaros ve Notion bölgesi ile Ehpesos'dan itibaren sahil boyunca Mykale dağları eteklerine kadar olan yerlerin araştırılmasından sonra, elimizdeki malî imkânları da hesaba katarak, maksada en elverişli yer olarak Bayraklı'yı seçtik. Bayraklı'nın bir höyük oluşu tabaka sıralanmalarının kolay olduğu kadar vazih ve hatasız bir şekilde meydana çıkarılmasını temin etmek yönünden ideal bir kazı yeridir. Ayrıca bu mahalde milâttan önce 4. yüzyıldan sonraya ait seramik parçalarının bulunmayışı Hellen devri tabakalarının derhal ele alınmasına imkân bulunduğunu ve bu suretle nisbeten ucuz bir kazı yapmanın kabil olduğunu anlatıyordu. Bundan başka Bayraklı höyüğünün sathındaki seramik parçalarının hayrete degecek derecede bol oluşu burada yapılacak çalışmaların çok vaidli olduğuna işaret ediyordu. Diğer taraftan Miltner'in 1930 senesinde açtığı tecrübe çukurlarının Eski İzmir gibi önemli bir merkez için kâfi olmaktan uzak bulunması bu mahallin sistematik bir şekilde ele alınmasına kat'î lüzum göstermekte idi. Bu düşüncelerle 1948 yılı Haziran ve Temmuz aylarında ilk sondajlar yapılarak höyüğün ihtiva ettiği tabakalar tesbit edilmiş ve 1949 senesinde de 6. ve 7. asırlara ait tabakaların genişliğine kazılmasına hasredilmiştir. 1950 yılında ise orientalisant stil tarafından temsil edilen tabakanın geri kalan kısmı ile jeometrik ve protojeometrik stillerin temsiledildiği en eski Hellen tabakalarının nisbeten geniş bir saha dahilinde kazılması ve elde edilecek neticeler tatmin edici olduğu takdirde çalışmalara nihayet verilmesi düşünülmektedir.

1948 ve 1949 senelerindeki çalışmaları John Cook ve James Brock ile Ekrem Akurgal idare etmişlerdir. 1950 yılındaki çalışmalara ise John Cook ve Ekrem Akurgal idaresinde devam edilecektir. 1948 yılı kazılarına, Türk heyeti adına, Asistan Yusuf Boysal ve Asistan Baki Ögün'den başka öğrenci olarak Arman Kansu, Sevim Sarı, Burhan Tezcan, Neriman Uysal, Hikmet Gürçay, Tahir Özkır ve Lütfi Tuncer iştirak etmişlerdir. 1949 çalışmalarında ise Asistan olarak Yusuf Boysal, Baki

Öğün ve Ahmet Dönmez bulunmuşlar, Burhan Tezcan, Neriman Uysal da öğrenci olarak çalışmışlardır. Bayraklı hafriyatının plân işlerinde devamlı olarak İngiliz heyetinden Nicholls çalışmıştır. Onun dışında 1948 yılında Naci Serez, 1949 yılında da Türk Tarih Kurumu mimarı Yüksek Mimar Lemi Merey hafriyatın bir kısım plân işlerini üzerlerine almışlardır. 1950 yılındaki plân işleri ise Türk Tarih Kurumu mimarı Yüksek Mimar Lütfi Özın tarafından deruhte edilecektir.

Bayraklı hafriyatının masrafları İngiliz heyeti ile Türk heyetinin yarı yarıya koydukları paralarla karşılanmaktadır. Türk heyeti hissesine düşen masrafları bu seneye kadar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Batı Anadolu Arkeoloji istasyonu için ayırdığı ödenekten başka Millî Eğitim Bakanlığı Müzeler Umum müdürlüğünün ve Ege Turizm cemiyyetinin verdiği paralarla karşılamıştır.

Bayraklı hafriyatı İzmir halkına ve gazetelerinin yakın ilgisini çekmiş ve ekiplerimiz İzmir şehrinin her çeşit yardımından faydalanmıştır. Hafriyatımızla yakından ilgi duyarak yardımlarını hiç bir şekilde esirgemeyen İzmir valisi Sayın Hasan Sabri Adal ile Ege Turizm Cemiyeti Başkanı Sayın Suat Yurtkoru'ya ve İzmir vilâyeti Millî Eğitim Müdürlüğüne heyetlerimiz adına teşekkürlerimizi sunmayı bir borç bilirim.

Bayraklı kazısı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 1947 yılında kurduğu Batı Anadolu Arkeoloji araştırma istasyonunun ilk ilmî faaliyetini teşkil etmektedir. Biri Batı Anadolu'da öteki Doğu Anadolu'da olmak üzere iki araştırma merkezi kurmak fikrini ortaya atan ve onu tatbik sahasına geçiren Fakültemiz eski dekanlarından ve Ankara Üniversitesi eski Rektörlerinden Prof. Enver Ziya Karal'ın 1947 yılında Ünivesite bütçesine koydurduğu özel ödenek geçen yıl üçte bir nisbetinde azaltılmıştır. Bu yüzden her iki istasyonun çalışmaları çok güç bir duruma girmiş bulunmaktadır. Bu itibarla önümüzdeki yıllar zarfında bugünkü ödeneğin iki misline çıkarılarak gerek batı ve gerekse doğu istasyonları için gerekli çalışma imkânlarının genişletilmesi bilhassa temenniye şayandır. Bu yıl temin edilen teknik aletler sayesinde gerekli çalışma araçlarının en mühimleri ile techiz edilmiş bulunan Batı Anadolu Arkeoloji istasyonu önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalar için daha elverişli bir durum kazanmış bulunmaktadır. Böylece bugünkü müsbet ilmin doğduğu yer olan Batı Anadolu bölgesinin eski devirlerini araştırmayı kendisine başlıca amaç edinmiş olan Batı Anadolu Arkeoloji istasyonu ilerideki seneler zarfında da bu çeşit çalışmalara devam edebilmeği ümit etmektedir.

Tarih öncesi Devirler

Bayraklı I tabakası:

1948 yılı çalışmalarında Bayraklı höyüğünün sathında Orta Anadolunun Bakırçağ özelliğindeki seramiğine ve üzeri ibtidai resimlerin ka-

zılmış olduğu Troia II parçalarına raslanmış, böylece Bayraklı'nın bu devir çanak çömleğini ihtiva eden bir tabakaya sahip olduğu tahmin edilmişti. Bu itibarla höyüğün cenup batı eteğinde kayalık olan bir mıntaka içinde en eski tabakaya raslamak ümidiyle 1949 yılında E yarması açıldı. Bu yarma üç yapı boyunca tahmine uygun olarak üçüncü bine ait Troia I ve Troia II örnekleri gösteren seramik verdi. 3 üncü bin seramik örneklerine John M. Cook ile yaptığımız gezilerde Manisa dağındaki Sertkaya'da Kolophon'da Ephesos yakınındaki Kadifekale'de ve Klazomenai yarım adacığının hemen bitişiğindeki Liman tepe gibi daha başka Batı Anadolu mevkilerinde de raslamıştık. Ayrıca Profesör Şenyürek, Bayan Şenyürek, İzmir Müzesi Müdürü Hakkı Gültekin ve Arkelog Ahmet Dönmez'le beraber Larisa yakınında Troia I ve Troia II örneklerini ihtiva eden, Dr. Kılıç Kökten ise Midilli karşısındaki kaymak tepe'de Orta Anadolu'nun Khalkolitik¹ devrine benzeyen boyalı çizgilerle süslü çanak çömlek ortaya çıkarmağa muvaffak olmuşlardır. Böylece, Hamit Koşay ve Hakkı Gültekin'in bir kaç sene önce Karaburun'da bulmuş olduğu eserleri de² zikredersek, Batı Anadolu'nun bugüne kadar nisbeten az bilinen prehistorik devrini aşağı yukarı aydınlatabilecek malzemenin toplanmış olduğunu söyleyebiliriz.

E yarmasındaki her üç yapı katının kalıntılarından anlaşıldığına göre ev duvarları muayyen bir irtifaa kadar taş olup üst kısımlar kerpiçtendi. İkinci yapı katındaki bir odanın taş ve kerpiç duvarları meydana çıkarılmış ve onun gerek duvarlarının ve gerekse yer döşemesinin 3-4 milimetre kalınlığında bir sıva ile sıvalı olduğunu vazih olarak tesbit etmek mümkün olmuştur (Lev. Ia).

E çukurunun üstüne tesadüf eden kısımlarda Bayraklı II seramiğine ait güzel örnekler elde edilmişse de bu seviyeler tarihî devirlerde tahribata uğramış olduklarından kronolojik bir ölçü verecek durumda değildir. Bu itibarla Bayraklı I ve Bayraklı II kültürlerini, yapı katları bozulmamış bir mahalde, 1950 yılı çalışmaları sırasında aramağa büyük önem vermekteyiz. Açılacak olan yarma muhakkak ki, Bayraklı II seramiği vermiş olan B yarması ile Bayraklı I seramiğini ihtiva eden E yarması arasında bir noktada olmak iktiza eder.

Bayraklı II Tabakası: 1948 yılında açtığımız A ve B yarmalarında ikinci bin seramiğini ihtiva eden ve kat sıralanması vazih olan bir Tarihöncesi tabakayı ortaya çıkarmak mümkün oldu. 1949 yılında açtığımız E yarmasında ise, bir az önce kaydedildiği gibi, 2 inci bin sera-

¹ Orta Anadolu'da en yeni Khalkolitik buluntu olan Güllücek eserleri için bk. H. Koşay ve M. Akok, *Bulleten XII*, 1948, s. 471 - 487; W. Lamb, *Iraq XI*, 1949, s. 195 v. d.

² Hamit Koşay ve Hakkı Gültekin, *AJA* 1949, s. 197, lev. 39 — 40. Batı Anadolu'nun tarihöncesi durumu için bk. Bittel, *Kleinasiatiscche Studien* s. 127 v. d.

miğine ait tabaka tarihî devirlerde tahrip edilmiş bulunduğundan ihtiva ettiği çanak çömlek tarih tesbiti için işe yaramamıştır.

Bayraklı II seramiği (Lev. VIII) çarkta yapılmış tek renkli seramik olup biri kırmızı öteki gri olmak üzere birbirine çok yakın iki nevi arzeder. Şekil çeşidi pek azdır. Hemen hemen tabak ve kâse biçimindeki kaplardan ibarettir. Hamur kaba olup parıldayan mika zerreleriyle doludur. Satış hemen hiç perdahlanmamıştır ve pürüzlüdür. Bazı örneklerde parıldayan mika zerrelere çöğaltılmış olması ile kaplara yıldızlı bir görünüş kazandırılmıştır.

Söz konusu olan bu Bayraklı tabak ve kâseleri diyagonal olarak oturtulmuş olan kemer şeklindeki kulpları, yassı ve diyagonal ağız kenarları, etbeni şeklindeki kabarıklıkları, omuz veya karın üzerinde kesin profil teşkil eden gövde yapıları ile Eski Hitit İmparatorluğu devrinde meydana çıkmış olan Orta Anadolu seramiğinin geleneğindedirler. Bayraklı seramiğinin altıncı Troia, orta-geç Thermi eserleri ve nihayet Larisa buluntuları ile olan yakınlığı da çok büyüktür.

Bir iki Bayraklı kap parçasında görünen ve ancak yarısı kalmış olan kabartma halindeki kulp şekilli süsün çok yakın bir benzeri Eski Hitit İmparatorluğu devrine ait bir Kültepe kabında bulunmaktadır ve ancak Kültepe eserini gördükten sonradır ki Bayraklı kabındaki kabartma süsün bir kulp ifade ettiği kesin olarak söylenebilir³. Aynı şekilde, kabartma kulplara benzeyen kabarıklı süsler Troia II-V tabakalarında çıkan seramik arasında⁴, Thermi'nin orta-geç bronz çağı eserlerinde⁵ ve nihayet Boğazköy buluntularında⁶ da vardır.

Büyük bir etbeni şeklindeki kabarıklıkların kulp üzerinde, gaga veya ağız üzerinde bulunması ise Kültepe, Alishar⁷, Kusura⁸, Thermi⁹ ve Troia'da¹⁰ da aynen mevcuttur.

Gövde yapısı bakımından da Hitit seramiği ile benzerlik çok büyüktür. Boyun veya karın üzerindeki keskin profiller (Lev. VIII) gerek eski Hitit İmparatorluğu ve gerekse Büyük Hitit İmparatorluğu seramiğinde aynı şekilde tekerrür eder¹¹. Bilhassa Karaoğlan malzemesi içinde çok

³ Gelb. HHM Lev. 65 nr. 43; Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi I, 1933, s. 73; Bossert, Altanatolien 404 ve s. 43. Bu kabartma süsün bir kulp olduğu meselesi için bk. Bossert, Altanatolien s. 43, nr. 404.

⁴ Schmidt Trojanische Altertümer s. 20, Abb. (Nr. 417), s. 21 Abb. (Nr. 434). S. 35, Abb. (nr. 638).

⁵ Lamb, Thermi Lev. 47 şek. 9.

⁶ MDOG, 75, 1937. Lev. 75 (orta sırada soldan üçüncü kap).

⁷ v. d. Osten Alishar 1930 - 32, s. 135, şek. 176 (e 26) s. 141, şek. 182.

⁸ Lamb, Archaeologia 86, Lev. VIII, 10; s. 28 şek. 10 nr. 4, 5.

⁹ Lamb, Thermi, Lev. 19 b (Middle and late bronze age).

¹⁰ Schmidt, Trojanische Altertümer, s. 153 - 154, Nr. 3130, 3131, 3139, 3140.

¹¹ MDOG, 74, 1936, s. 55, Şek. 3 veya Bittel, Yazılıkaya s. 172 şek. 3 - 4. s. 70 nr. 7, 11, 14; Bittel, Boğazköy, Kleinfunde Lev. 25 Şek. 3 - 4.

yakın benzerlikte örnekler mevcuttur¹². Fakat aynı gövde yapısı Troia¹³, Larisa¹⁴ ve Thermi¹⁵ eserlerinde de mevcuttur.

Bayraklı II seramiğinde en çok makbul olan dik veya diyagonal oturtulmuş kemer şeklindeki kulplar da bu batı Anadolu yerleşmesinin bir yandan Troia, öbür yandan da orta Anadolu ile yakın münasebetlerine işaret eder. Aynı şekildeki kulplara Alishar'da¹⁶, bilhassa Boğazköy'de¹⁷ ve Karaoğlan'da rastlandığı gibi VI. Troia¹⁸, Larisa¹⁹ ve Thermi'de²⁰ de bollukla tesadüf olunur.

Yassı ve diyagonal şeklindeki ağız kenarı da VI. Troia'da²¹ ve Thermi'nin orta-geç bronz çağında²² bulunduktan başka Hitit seramiğinin de ayırıcı bir özelliğidir.

Bayraklı II seramiği perdahsız ikinci sınıf Hitit seramiğine benzemektedir. Perdahlanmamış veya perdahı az Hitit seramiği, sözgelimi Karaoğlan kapları, Bayraklı II parçalarına çok yakındır. Hatta Karaoğlan kaplarında parıldayan zerrelere çokluğu da onları Bayraklı ve Troia VI örneklerine yakınlştırır. Kırmızı renkteki Bayraklı parçaları Karaoğlan örnekleriyle dikkate değer bir benzerlik göstermektedirler. Hatta renk tonları bakımından da Hitit örneklerinin taklit etmek istendiğini görüyoruz. Sözgelimi Bayraklı'nın krem renge yakın açıklığında olan kapları âdeta Hitit merkezlerindeki süt rengi kapların başarısız kopyaları tesirini bırakmaktadırlar. Gerek kırmızı ve gerekse gri renkteki Bayraklı II seramiğinin koyu tonlu renklere sahip olması ve her iki rengin de açığa doğru olan skalasında, Hitit seramiğinden paraleller²³ bulmak mümkündür²⁴.

Böylece gövde yapısı, kulp şekli, yassı ağız kenarı, çeşitli kabarik süsler ve hattâ kısmen hamur ve renk bakımından Bayraklı II seramiği Larisa, Troia VI, Thermi ve Orta Anadolu örneklerine büyük yakınlık gösterirler. Bunlar arasında Bayraklı'nın bilhassa kırmızı renk seramik

¹² Karaoğlan buluntuları henüz neşredilmemiştir. Makale sahibi Fakültemiz Arkeoloji Enstitüsündeki etüdük parçalara göre konuşmaktadır. Karaoğlan eserleri hakkında özet bilgi için bk. R. O. Arık, AA, 1939, s. 208-222.

¹³ Schmidt, Trojanische Altertümer, s. 153 şek. (Nr. 4106, 3112, 3114).

¹⁴ Boehlau, Schefold, Larisa III Lev. 3, şek. 1.

¹⁵ Lamb, Thermi, s. 137 şek. 1 a, 2-4, s. 139 şek. 40 nr. 3, 6, 8.

¹⁶ v. d. Osten Alishar 1930-32 II, s. 128, Şek. 169.

¹⁷ Bittel, Kleinfunde Lev. 23 nr. 3.

¹⁸ Schmidt, Trojanische Altertümer, s. 154, şek. (Nr. 3137).

¹⁹ Boehlau, Schefold Larisa III, Lev. 3, şek. 15.

²⁰ Lamb, Thermi Lev. 44, şek. 1-4 (Orta-geç bronz çağı).

²¹ Schmidt, Trojanische Altertümer s. 153, nr. 3106.

²² Lamb, Thermi s. 137 şek. 39, nr. 2, 4, şek. 40 nr. 7, 8, 17, Lev. 44 nr. 1 a, Lev. 46 nr. 6 a, 9 a.

²³ Bilhassa Karaoğlan seramiği arasında yakın örnekler mebzuldür.

²⁴ Yalnız şunu kaydetmek lâzımdır ki, Hitit seramiğinin başlıca özelliklerinden biri olan ve kabın sathını kaplayan boya astar Bayraklı seramiğinde mevcut değildir.

yönünden Karaoğlanla ilgisi büyüktür. Bu durum karşısında Batı Anadolu'nun kuzey kısmındaki yerleşmelerin²⁵ ikinci bin boyunca Orta Anadolu'ya bağlı bulduklarını şimdiden söylemek mümkündür²⁶.

Hakikî Hitit seramiğinin şimdiye kadar en batıdaki sınırı Bolvadin'dir²⁷. Bittel ayrıca Kusura'daki bir kabı haklı olarak "Tipik Hitit tarzında,"²⁸ olarak vasıflandırmış, Lamb de Kusura'nın C tabakındaki kapların bir çoğunda göze çarpan Büyük Hitit tesirlerine işaret etmiştir²⁹. Böylece Hitit seramiğinin Batı sahillerine kadar uzanan çeşitli tesirlerine şahit oluyoruz demektir. Hititlerin Afyon Karahisar bölgesinden daha garpta oturmadıklarını, bugüne kadar ele geçen buluntulara bakılarak söylemek mümkündür. Hititler aşağı yukarı bu sınıra kadar oturmuş olduklarından onlara ait seramiğin Ege kıyılarına kadar tesir icra etmiş olması da zaten beklenebilecek bir keyfiyettir. Bir az önce Midilli adasındaki seramiğin bile bazı Hitit tesirleri taşıdığına işaret etmiştik (Haşiye 25).

Bittel Kusura'nın C tabakasındaki seramiği isabetli bir şekilde Eski Hitit imparatorluğu seramiği ile mukayese ederek onu aşağı yukarı 2000-1600 tarihlerine koymaktadır³⁰ Lamb söz konusu olan C tabakasındaki insanları daha önceki tabakanın insanlarından ayrı tutmaktadır³¹. Orta Anadolu'da da üçüncü bin Bakırçağı kültürü ile 2. binin hemen başında görünen Eski Hitit kültürü arasında bariz farklar mevcuttur. Orta Anadolu'ya aşağı yukarı 2100-2000 yıllarında yeni bir kavmin geldiğine hiç şüphe yoktur. Bu kavmin kurduğu ve şimdilik "Eski Hitit imparatorluğu çağı," adı ile adlandırdığımız medeniyet muhakkak ki Afyon Karahisar bölgesinden öteye, batı kıyılarına kadar tesirler icra etmiştir. Troia gibi bir merkezin bağımsız bir duruma sahip olduğuna şüphe yoksa da, Larisa ve Bayraklı gibi küçük merkezlerin, bu Orta Anadolu medeniyetinin tesiri altında kaldıkları muhakkaktır ve bu gibi Batı Anadolu mevkilerindeki eserler de yukarıda ifade etmeğe çalıştığımız gibi, buna işaret etmektedir.

Orta Anadolu'da Bakırçağı ile onu takip eden Eski Hitit imparatorluğu çağı arasındaki farka benzer ayrılıkların Bayraklı'nın iki prehistorik kültürü arasında da mevcut oluşu ve Bayraklı II seramiğinin

²⁵ Thermi'deki kırmızı renk seramiğin de Hitit seramiğine benzediğini Lamb kaydetmektedir (B S A 32, 1831/32, s. 264). Kezalik Schefold da Larisa II seramiği ile Hitit seramiği arasındaki münasebetlere işaret etmektedir (Larisa III s. 5).

²⁶ İkinci Binde Anadolu ile Troia VI arasında mimarlık eserleri bakımından olan münasebet için bk. Tahsin Özgüç, Belletea 1946, s. 13-28.

²⁷ Bittel, AfO 13, s. 192, Kleinasiat. Studien s. 105; AA 1939, s. 120.

²⁸ Bittel, Kleinasiat. Studien s. 185 "Keramik von typisch hethitischer Art". Archaeologia 86, Lev. VIII, 7.

²⁹ Lamb, Archaeologia 87, s. 240.

³⁰ Bittel, Kleinasiat. Studien s. 186.

³¹ Lamb, Archaeologia 87, s. 229.

Eski Hitit imparatorluğu seramiği³² ile benzerlikler arzetmesi bize tarihleme bakımından kuvvetli bir terminus kazandırmaktadır. Orta Anadolu'daki değişme aşağı yukarı 2100-2000 tarihlerinde vaki olduğundan Bayraklı II'nin, yani Bayraklı'daki Hitit örneklerine benzeyen seramiğin başlangıç tarihini aşağı yukarı XX. yüzyılın hemen başına tesbit etmek yanlış olmayacaktır. 1949 yılında Bayraklı'da meydana çıkarılan Gesichtsvase örneklerini de bu itibarla Troia II ile değil, aşağı yukarı Kusura C ile veya daha doğrusu "Eski Hitit imparatorluğu devri," ile çağdaş addetmek gerekmektedir.

Yukarıda işaret edildiği gibi Bayraklı II seramiği biri kırmızı öteki gri olmak üzere başlıca iki renk arzeder. Fakat hamurun terkihi, kab yüzlerinin yaldızlı parıldayışı ve perdahsızlık bakımından olduğu kadar, kulp ağız kenarı ve kısmen de gövde yapısı yönünden her iki renk çanak çömlek arasındaki farklar önemsizdir. Ayrıca gri renkteki kaplarda kırmızı renk örneklerde görülen etbeni şeklindeki kabartılara veya kabartma kulplar şeklindeki plâstik süslemelere de aynen rastlanmaktadır. Bununla beraber en mühim mesele gri renkli seramiğin alt katlarda bulunmayışıdır. 1948 yılında derinliğine inebildiğimiz A ve B yarmalarının her birisinde de gri renkteki seramik muayyen bir seviyede kaybolmakta ve kırmızı renkli seramik tek başına devam etmektedir. Bu bir tesadüf olmasa gerektir. Bu itibarla gri renk seramiği kırmızı renk seramikten daha genç kabul etmek bize uygun görünmektedir. Bu renk değişikliğini ise Hitit seramiğinin modadan düşmesi, buna karşılık Troia VI'ya ait Minyas tarzı seramiğin bütün Batı Anadolu kıyılarında önem kazanması ile izah etmek yanlış olmayacaktır. Bayraklı'nın geç safhasını teşkil eden bu gri nev'in alt sınırına ait tarihin 1950 çalışmalarında elde edilmesine önem verilecektir.

Bu tabakanın çeşitli katlarında gömbeler tesbit etmek mümkün olmuştur. Yapıların temelleri kaba, düzensiz taşlardan ibarettir. Duvarların üst kısımlarını teşkil eden kerpiç kalıntılara da rastlanmıştır. Çeşitli boydaki pithoslara ait parçalar ayrıca ağırşaklar pişmiş topraktan ve taştan idoller elde edilmiş fakat demirden âletlere rastlanmamıştır.

Bayraklı höyüğünde Miken tarzı çanak çömlek parçaları elde edilmemiştir.

Hellenler devri

Daha 1948 yılında açılan yarmalarla Hellenler devrine ait tabakanın tam bir stratigraphie'sini elde etmek mümkün olmuştu. 1949 yılında

³² Evvelce Alishar, Boğazköy, Alacahöyük, Acemhöyük ve Niğde'de bulunmuş olan çeşitli kaplarla oldukça iyi bilinen eski Hitit imparatorluğu çağına ait seramik malzemesi, şimdi Tahsin Özgüç'ün Kültepe'de yaptığı kazılar sayesinde yeni ve fevkalâde örneklerle büyük bir zenginlik kazanmıştır. Aynı devre ait olup 1948 yılında Prof. Sedat Alp ile birlikte yaptığımız bir tetkik gezisi sırasında Acemhöyük'ten getirdiğimiz ve enteresan tipleri ihtiva eden bir kolleksiyon yakında tarafımızdan neşredilecektir.

yapılan çalışmalarda bir sene önce kazanılan neticeleri aynı ile teyit etti. Helenler devrine ait tabaka protojeometrik stilde seramik ihtiva eden bir katla başlayıp, Yunan kültürünün bugüne kadar malûm olan safhalarını eksiksiz bir şekilde 600 tarihlerine kadar temsil etmektedir. Ancak bu tarihten sonra Eski İzmir şehrinin birkaç defa terkedilmiş olduğu tesbit edilmiştir. Lydia kıralı Alyattes'in tahribatından sonra çeyrek asırlık bir zaman müddetince şehirde hiçbir kültür kalıntısına rastlanmamıştır. Fakat aşağı yukarı 570 tarihlerinde şehrin tekrar esaslı bir yerleşmeye sahne olduğu bol seramik ve esaslı yapı kalıntılarının bulunması ile anlaşılmaktadır. Bu ikinci yerleşme aşağı yukarı Harpagos'un Batı Anadolu şehirlerini tahrip ettiği zamana tesadüf eden 545/540 tarihlerinde sona ermektedir. Bundan sonra 6. yüzyılın sonuna kadar Bayraklı höyüğünde hiçbir kültür kalıntısına rastlanmamıştır. 6. yüzyılın sonuna ve beşinci asrın başına ait seramik parçaları elde edilmişse de şehrin bir daha ancak 5. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren bir yerleşme kaydettiği söylenebilir. Fakat höyüğün beşinci asır boyunca olan yerleşmesi çok ehemmiyetsizdir. Bayraklı ancak 4. yüzyılda fakir fakat kesif bir yerleşmeye yeniden sahne olmuştur. Bu devre ait üç sıra yapı katı elde edilmiştir. 4. asırda fakir bir şehir haline düşmüş olan İzmir 4. yüzyılın sonunda ve belki de 3. yüzyılın başında büyük bir şehir halinde Kadifekale'ye nakletmiştir.

Hellenler çağına ait tabakanın çeşitli katlarında elde edilen kültür kalıntılarını aşağıda ayrı kısımlar altında ele alıyoruz :

Jeometrik Devir Katları : 1948 yılında açılan ve stratigraphie durumu, yani tabaka sıralanmaları sarı ve vazih olan A ve B yarmalarında jeometrik stilde çanak çömlek elde edildi. Protojeometrik parçalar yalnız A yarmasında, ve az miktarda, gözüktüğü halde, jeometrik, geçjeometrik ve subjeometrik çanak çömlek her iki yarmada, ve bollukla meydana çıktı.

Elde edilen protojeometrik parçalar, tek kulplu, orta boy bir testiye ve bir skyphos'a ait olup en eski jeometrik stilin son safhasına işaret etmektedirler. Son zamanlarda Miletos'ta¹ bulunmuş olan protojeometrik kap parçalarından sonra İzmir'de bulunan parçalar bu en eski Yunan çanak çömleğinin Batı Anadolu'da eksik olmadığını anlatmaktadır². Fakat bugün elde mevcut ve ancak geç bir safhaya

¹ Weickert, Bericht über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie Lev. 25 (Solda üstteki ve onun altındaki parça).

² Doğu Yunanistan'da ve Anadolu'da, çeşitli safhalara ait jeometrik stilde seramik için bak. Rumpf, Jdl, 1933, s. 65 hş. 2; Sardes'te bulunmuş jeometrik parçalar için bk. Hanfmann, AJA. 1945 s. 578. Assarlık eserleri için bk. Kunze KB, s. 124, burada Kunze Larnakes parçalarını orientalisant devre kadar indirir. Assarlık'ta bulunmuş seramik için: Forsdyke, Cat. of Vases I, 1, s. 218 şek. 308 Nr. 1108 1-2. (Protojeometrik) Troia'da jeometrik stil seramik hakkında Schefold güzel müşahedeler ileri sürmektedir. Jdl, 1942 s. 136. Bununla beraber Anadolu'nun jeometrik devir seramiği

ait olan Bayraklı parçaları ile Eski İzmir'in, yazılı kaynaklar tarafından 1102 yılına konan kuruluş tarihini teyit etmek henüz mümkün değildir³. İzmir'in ilk önce Aiol'lar ve onların arkasından İon'lar tarafından iskân edildiği⁴ hususundaki yazılı kaynak bilgisini de maalesef Bayraklı kazısı henüz açıklayacak durumda değildir⁵. Geçen sene, Alyattes'in tahrip ettiği tabakaya kadar kazdığımız büyük H yarmasında bu yaz yapılacak çalışmalarla her iki meselenin müsbet veya menfi bir şekilde halledilmesine imkân aranacaktır.

Bayraklı'da jeometrik parçalar da çok bol değildir. En zengin ve en çeşitli parçalar geçjeometrik stile ait olanlardır. Dekor bakımından Sisam adası örnekleriyle yakınlık göze çarpmaktadır. İnsan figürlü tasvirlerle henüz raslanmamıştır. Bu stile ait seramik hakkında da büyük H yarmasının kazılmasından önce, henüz kesin hükümler vermek doğru olmayacaktır.

Yedinci Asır Katları: Bayraklı hafriyatında elde edilen subjeometrik ve orientalisant stillerine ait seramik parçalarının bolluğuna bakarak denebilir ki, Eski İzmir'in en parlak devri yedinci yüzyılın ortasından itibaren Lydia kıralı Alyattes'in şehri tahrip ettiği 600 tarihlerine kadar (aşağıya bak) olan yarım asırlık zamana tesadüf etmektedir.

Subjeometrik stilin başlıca kab nevi olan kuşlu kâselerin bolluğu ve çeşitliliği hayret edilecek derecededir (Lev. IX a). Kuş motifine pithos yani küp büyüklüğündeki kaplardan en küçük fincan küçüklüğündeki kaplara varıncaya kadar rastlanmaktadır. Kıt'a ve Batı Yunanistan'da da⁶ yayılı bulunan bu kuşlu kâselerden Doğu Yunan bölgelerinde Price'in zikrettiği Rhodos, Naukratis, Ephesos, Troia örneklerine⁷ bugün Keil'in bulmuş olduğu yeni bir Ephesos⁸ örneği ile Bayraklı,

hakkında bilgimiz daha çok az demektir. Nitekim Mersin'de bulunmuş olan jeometrik motifli seramiğin (LAAA, 26, 1938/1939, s. 99, 103, Lev. 46 şek. 3, 4) protojeometrik stile ait olabileceğinden R. M. Cook haklı olarak şüphe eder (JHS, 46, 1946, s. 83, hş. 143). Bu itibarla Kumpf'un, Bayraklı ve Miletos buluntularından önce «Doğu Yunan jeometrik devri seramiğine kâfi derecede malik bulunuyoruz» demesi yerinde bir ifade olmadığı gibi bugün için de böyle bir mütalea yürütmek daha çok erken olur. Sisam'da da protojeometrik parçalar pek az olduğuna göre bugün için İonia'nın bu devri cidden henüz karanlıktır. (AM. 1929, s. 7).

³ İzmir'in ve İon şehirlerinin kuruluş tarihleri için bk. Cadoux, *Ancient Smyrna* s. 61.

⁴ Cadoux, *Ancient Smyrna* s. 60 ve arkası.

⁵ Ekrem Akurgal, *Smyrne à l'époque archaïque*, *Bulleten* 1946 s. 71 ve hş. 6.

⁶ Price, *East Greek Pottery* s. 1; R. M. Cook, *JHS*, 46, 1946, s. 95, hş. 224 (Korinth örneği Cook'un dediği gibi bir rozetli kâsedir).

⁷ Price, *East Greek Pottery* s. 1.

⁸ Keil, *WJH*, 1926, *Beiblatt*, 253, şek. 44.

Klazomenai⁹, Sisam¹⁰, Larisa¹¹, Miletos¹², Mersin¹³ Tarsus ve Ankara¹⁴ (Lev. A 1) örneklerini ilâve etmek mümkündür. Bunların dışında ayrıca, Malatya¹⁵, Alishar, Boğazköy ve Alacahöyük gibi merkezlerin Fryg katlarında bulunan ve Yunan vazolarından ilham alarak meydana gelmiş olan Orta Anadolu taklitlerini de zikretmek mümkündür. Boğazköy'de Phryg katında bulunmuş olan bir örneği¹⁶ Bayraklı'da bulunmuş bir Yunan örneği ile (Lev. XI b) mukayese etmek faydalı olur. Aradaki benzerliğin büyüklüğü Phryg sanatının Yunan sanatından ilham aldığına bariz bir misaldir¹⁷.

Kuşlu kâseleri imal eden merkezleri Bayraklı hafriyatından öğrenmeye imkân yoktur. Ancak Miletos'da yapılacak kazılarla bu çeşit seramik imal eden başlıca merkezin Rhodos'ta mı yoksa Miletos veya bir başka yerde mi¹⁸ olduğunu tesbit etmek kabil olacaktır. Kuşlu kâse imal eden çeşitli fabrikaların bulunup bulunmadığını ve bu çeşit seramiğin moda olduğu devrin üst ve alt sınırlarını bu yıl büyük H yarmasında yapılacak kazılarla tesbit etmek mümkün olacaktır.

⁹ Oikonomos'un Klazomenai'da yaptığı kazıda böyle parçalar bulunduğu Barnett'in neşredilmemiş bir notunda yazılıdır (Oikonomos'un kazısına ait neşriyat maalesef Ankara'da mevcut değildir).

¹⁰ Technau, AM, 1929, s. 11 şek. 2; Eilmann, AM, 1933, Beilage 43 (1-10) ve Beilage 48 (1-5) Sisam malzemesinin kısmen neşredildiği söylenmektedir. Bu itibarla kuşlu kâselerin Sisam'da neşredildiği kadar az olup olmadığını bilmek faydalı olurdu. Neşredilenler arasında geç tipler mevcut olmadığı gibi kuşlu kâselerin birer değişmiş ve geç şekilleri olan rozetli, dilli ve lotos çiçekli örnekleri hiç mevcut değildir. Eğer bu sayılan nevi kâseler Sisam'da hakikaten mevcut değilse mühim bir meseledir. Çünkü bu hem bu çeşit skyphos'ların lokalize edilmesi, hem de tarihlenmesi için çok faydalı ip uçları verebilir.

¹¹ Kuşlu kâseler Larisa'da da hayrete degecek kadar azdır. Boehlau, Schefold, Larisa III, lev. 57 (Nr. 6-14).

¹² Ankara Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsünde Miletos'dan gelmiş bir iki parça seramik mevcut olup bunlar kuşlu kâse parçalarından ibarettir.

¹³ Barnett, LAAA, 26, Lev. 78 (Nr. 12), Lev. 80 (Nr. 1, 2, 4).

¹⁴ Makridy'nin kazdığı Ankara tümülüslerinde bulunmuş olup T. Özgüç tarafından neşredilmiş olan dört parça skyphos kırığı (Belleten 40, 1946, lev. 80, şek. 34) ilk bakışta anlaşılacağı gibi subjeometrik stil'de doğu Yunan eseridir ve Kuşlu kâse parçalarıdır. Böyle olduğuna göre Makridy'nin 3 numaralı Tümülüsünü (Belleten 1946, s. 618-619), teklif edildiği gibi 6. asra veya 6. asrın başına (Belleten 1946, s. 619 ve Belleten 1947 s. 83) değil bu kuşlu skyphos'lara dayanarak 7. asrın ikinci yarısına tarihlemek icabettir. Bu kuşlu kâse parçalarını görmemiş olan Bittel Ankara tümülüslerini 7. asrın başına koymuştur. Kleinasiat. Stud. s. 101/102. Biz Makridy'nin tümülüslerinde bulunmuş olan kuşlu kâse kırıklarınının 1941 de fotoğrafını almıştık. onları şimdi burada neşrediyoruz (Lev. A 1).

¹⁵ Revue Hittite et Asiatique II, Lev. M. 19.

¹⁶ Bittel, Güterbock, Boğazköy (APAW 1935) Lev. 17 nr. 10.

¹⁷ Doğu Yunan sanatının Phryg sanatına tesiri konusunu basılmakta olan bir yazımızda etraflı olarak ele almaktayız.

¹⁸ Sisam adasının bu nevi seramik için bir merkez olamayacağı hususunu biraz yukarıda (hs. 10) münakaşa ettik.

Subjeometrik stilin son safhasında meydana geldikleri anlaşılan rozetli ve dilli kâseler (Lev. IXb) Bayraklı'nın bize en mebzul surette verdiği seramik örneklerinin başlarında gelirler¹⁹. Şimdiye kadar kuşlu kâselere nazaran çok az tanınan²⁰ bu dekordaki kâseler bakımından Bayraklı bugünkü günde muhakkak ki en önde gelen buluntu yeridir. Bayraklı hafriyatı tezyinatsız İon kâseleri şeklindeki kaplardan da çok miktarda örnekler vermiştir.

Bayraklı'da ele geçen ve üzeri kırmızı renkte "dil,, süsleri ile (Lev. IXb, alt sırada soldan birinci parça) bezeli olan bir kâseye ait parçayı burada bilhassa zikretmek yerinde olur. Çünkü bu parça dilli kâselerin Batı Anadolu'da bir yerde taklit edildiğini göstermektedir. Netekim aşağıda "Rhodos,, tabakları ile "Khios,, kadehlerinin de kırmızı desenlerle süslü vazolar halinde kopye edilmiş olduğunu göreceğiz. Bu itibarla kırmızı renk deseni bir Batı Anadolu özelliği olarak kaydetmek mümkündür.

Bayraklı'da subjeometrik ve kısmen orientalisant seramikle beraber ve aynı bollukla görünen çanak çömlek Bucchero tarzında olan tek renkli kaplardır. Bayraklı kazısında bu nevi çanak çömleğin tıpkı 2. bindeki Bayraklı seramiğinde olduğu gibi, hem gri renkli hem de kırmızı renkli örnekleri elde edilmiştir. Fakat Bayraklı Bucchero'su prehistorik devrin Bayraklı seramiği ile hemen hemen hiç bir benzerlik göstermez. Daha doğrusu, teknik, şekil, süs ve hatta renk bakımından eski seramikle hiç bir ilgi mevcut değildir. Renk bakımından gri Buccherolar tarihöncesi gri seramikten çok başkadırlar. Tarihöncesi seramiğin donukluğuna ve perdahsızlığına karşı bunlarda güzel bir perdah ve parlak bir renk mevcuttur. Hatta hamur içindeki pırıltılar da çok azalmıştır. Prehistorik devre ait seramik daha çok açık renklere meyyaldır, gri Bucchero ise daha çok koyuya bakmaktadır. Hatta geç devirlere gittikçe hem perdah güzelleşmekte hem de renk koyulaşmaktadır.

Kırmızı-devetüyü renkteki Buccherolara gelince bunlar da tıpkı gri renkteki seramik gibi az pırıltılı bir hamura sahip olup, güzel perdahlıdırlar. Daha çok devetüyü ve sarı renkler hâkimdir. Bu "kırmızı Bucchero,, seramiği gri renkli seramiğe nazaran daha az bulunmaktadır²¹. Gerek gri ve gerekse devetüyü renkteki Bucchero adı ile andığımız bu seramik, renk ve perdah bakımından Phryg seramiğine çok benzemektedirler.

¹⁹ Dilli ve rozetli kâselerin bir değişik şekli ve belki de daha geç bir nevi olan lotus çiçeği ile süslü skyphos'lar da (meselâ Kinch Vroulia, s. 140 fig. 46) Bayraklı'da mevcuttur. (Bizim Levha IXb.)

²⁰ Kinch, Vroulia Lev. 21 (nr. 6 a), Lev. 25 (or. 5-12); Barnett, LAAA, 26, Lev. 78, nr. 13 (Mersis); Weinberg, Corinth, vol. VII, lev. 37 nr. 307. İzmir'de bol olarak bulunan dilli kâselerin de pek az yayılmış olmaları göze çarpmaktadır.

²¹ Gri Bucchero'ya benzeyen ve onunla beraber görünen tek renkli kırmızı seramik Gordion'da (Körte, s. 196 ve s. 205 ve arkası) ve Lesbos'un yani, Midilli'nin Antissa mevkiinde de bulunmuştur. (Lamb, BSA, 32 1931-32, s. 52).

Yunan tabakasındaki bu tek renkli seramik şekil bakımından da tarihöncesi tek renkli seramikle bir benzerlik göstermez. Tarihöncesi seramiğin kemer kulpları, diyagonal, yassı ağız kenarları, keskin profilleri Bucchero'da yoktur. Şekil, profil ve ağız kenarı bakımından daha çok geç jeometrik, subjeometrik ve orientalisant devrin kaplarına benzerlik gösterirler. Bununla beraber tarihöncesi seramikle hiç bir ilgisi olup olmadığını kesin olarak söylemek için gelecek yılların çalışmalarını beklemek zorundayız. Çünkü hiç olmazsa bazı şekillerde yerli geleneğin devam etmesi ihtimali mevcuttur²².

Şekil ve bilhassa süs bakımından Buccherolar Phryg seramiği ile yakın benzerlikler gstermektedirler. Larisa'da²³ ve Gordion'da²⁴ müşterek olan²⁵ ve madeni kapları taklit eden toprak kapların burada da mevcut olduğunu gösteren parçalar bulunmuştur. Hatta Phryg madeni kaplarından da parçalar elde edilmiştir. Bu itibarla ikinci binde Hitit dünyasına bağlı olan ve onun tesiri altında bulunan Bayraklı'nın, birinci binin başında da yine Orta Anadolu'nun kısmen tesirine maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Bayraklı geri kalan Doğu Yunan merkezleri gibi, çok renkli seramik yönünden Orta Anadolu'ya mukabil tesirde, hem de daha kuvvetli bir şekilde, bulunmaktan da geri kalmamıştır. Bunu daha aşağıda göreceğiz. Antissa'da bulunmuş olan Bucchero ile²⁶ Larisa'da bulunmuş olan Bucchero nevilerine de yakınlık mevcuttur²⁷. Fakat Bayraklı "Bucchero,"su daha çok Phryg seramiği ile orientalisant Doğu seramiğinin tesiri altındadır²⁸.

Bayraklı'nın çok bol olarak verdiği seramik nevilerinin en başında orientalisant devrin hayvan frizli kaplarına ait örnekler gelmektedir (Lev. X-XI). Bayraklı kazısı daha şimdiden Doğu Yunan dünyasında Sisam²⁹ ve Larisa³⁰ kazılarını geçerek bu bakımdan Rhodos'dan³¹ sonra ikinciliği almış bulunmaktadır. Hayvan frizli kapların yayılışı için Pfuhl, Price³² ve Rumpf'un³³ verdiği listelere şimdi R. M. Cook³⁴ yeni ilâveler

²² Bucchero için bk. Lamb (JHS, Lii, 1932, s. 5 ff).

²³ Larisa III, Lev. 47, nr. 9.

²⁴ Körte, Gordion, s. 67, şek. 42.

²⁵ Schefold (Jdl, 1942, s. 136), Larisa ile Gordion'da gri renkteki büyük tabakların müşterek olduğunu kaydeder.

²⁶ Lamb, BSA, 32, 1931-32, s. 52, şek. 6 s. 53, şek. 7, Lev. 22.

²⁷ Larisa III, Lev. 44-48.

²⁸ Larisa'da da Phryg tesirinin önemli olduğunu Schefold belirtmektedir. Jdl 1942, s. 136.

²⁹ Technau, AM, 54, 1929, s. 18-29 Beilage X-XV, Eilmann, AM, 58, 1933, s. 47 v. d. Lev. 2-3, Beilage 26, 27.

³⁰ Boehlau, Schefold, Larisa am Heros III Lev. 16-31.

³¹ Clara, Rhodos III, IV, VI-VII.

³² Price, East Greek Pottery, s. 11-15.

³³ Rumpf, Jdl, 48, 1933, s. 55-83.

³⁴ R. M. Cook, JHS, 46, 1946, s. 83 hş. 143.

yapmıştır. Bunlara geçen yıl Klazomenai'da bulduğumuz bir iki parçayı da ilâve etmek lâzımdır.

Bayraklı'da hayvan frizli seramik en çok oinochoe, ayaklı ayaksız tabak, krater, skyphos-krater, Dinos ve pyxis şeklindeki kaplarla temsil edilmektedir.

Şimdiye kadar bir çok defa ileri sürüldüğü gibi, hayvan frizli³⁵ kapların başlıca imal merkezi hiç şüphe yok ki Rhodos³⁶ dur. Nitekim Bayraklı Rhodos'da bulunmuş bir çok kapların eş örneklerini vermiştir. Bununla beraber yine bir çok arkeologların daha önce ileri sürmüş oldukları gibi, Rhodos'dan gayri merkezlerin de mevcudiyeti muhakkaktır.³⁷ Bu arada Sisam³⁸ ve Miletos'un başlıca birer merkez olduğuna hiç şüphe yoktur. Mamafih Miletos'da evvelce bulunmuş olan malzeme³⁹ neşredilmedikçe veya orada yeni bir kazı yapılmadıkça bu hususun kesin olarak tesbit edilmesine imkân yoktur. Rhodos'dan başka ileri sürülebilecek olan bu iki merkezde yapılmış olmaları muhtemel olan vazolar dışında, Bayraklı'da gerek hamur, renk ve boyama tekniği bakımından ve gerekse hayvan figürleri ve tezyinat yönünden birbirinden farklı vazo neveleri ayırmak mümkündür. Bu nevilerden bazılarının da Anadolu'ya bağlı olduğu şüphesizdir. Astarı süt beyaza⁴⁰ kaçan bir nevi ile astarsız satlı üzerinde kırmızı renkle çalışan diğer bir nevi bilhassa zikretmek gerektir. Yukarıda kuşlu kâseler üzerinde konuştuğumuz sırada firnis'siz zemin üzerine kırmızı renkle çalışmanın Batı Anadolu atelyelerine öz bir karakter olduğunu söylemiştik. Nitekim Bayraklı'da bu çeşit vazolardan önemli miktarda bulunmuştur. Kezalik Devambez'in Rüstem Duyuran'la birlikte Karia'da Sinuri'de yani bugünkü Kalın Ağıl'da meydana çıkardığı ve şimdi İzmir Müzesi'nde saklı bulunan bir Dinös'ta da açık astar üzerinde kırmızı renkte figürler bulunmaktadır. Aşağıda Khios kadehlerinin yine böyle kırmızı renkte desenlerle kopye edilmiş örneklerinin Bayraklı'da ele geçtiği söz konusu olacaktır. Yine aşağıda Bayraklı'da yerli Anadolu tesirle-

³⁵ Bu uslûba, başlıca konusu bakımından «Yaban keçisi uslûbu» ve en mebzul bulunduğu yerler bakımından da «Rhodos uslûbu», Kamiros uslûbu, Miletos uslûbu veya Miletos-Rhodos uslûbu da denmektedir. Bu hususta bk. Haspels, Eski Yunan boyalı seramiği, s. 53. Biz «Hayvan frizi uslûbu» tabirini hem konu bakımından tatmin edici oluşu hem de imal yeri hakkında bir hüküm vermeyişi bakımından tercih ediyoruz.

³⁶ Son defa, R. M. Cook, JHS, 46, 1946, s. 94. Haspels, Eski boyalı Yunan seramiği s. 52.

³⁷ Schefold, (Orient, Hellas und Rom, Francke Verlag Bern 1949 s. 142 ve Jdl, 57, 1942, s. 124 v. d.) Knidos'u da bir merkez olarak kabul eder.

³⁸ Technau bir Sisam-Ephesos nevi ayırmağa muvaffak olmuştur (AM, 1929, s. 22). Biz buna daha çok Ephesos veya Ephesos-Miletos nevi demeyi tercih ederdik. Meselâ bk. Hogarth, Ephesus, s. 229, şek. 56. Süslü kareleri seven bu tarzın Phryg seramiği ve şark elbiseleri ile olan yakınlığına aşağıda temas edeceğiz.

³⁹ Bu hususta bk. R. M. Cook, JHS, 46, 1946 s. 94 hş. 214.

⁴⁰ Schefold (Jdl, 57, 1942, s. 131) güzel ve kısmen haklı olan bir müşahede ile Anadolu'nun içine girildikçe astarın beyazlaştığını kaydeder.

rinin konuşulması sırasında sarımsı zeminin de Batı Anadolu seramiğine ait bir özellik olduğu hususu açıklanacaktır.

İzmir'in bir merkez olup olmadığını söylemek henüz erkendir, bununla beraber İzmir'in kaba ve basit örnekler imal etmiş olduğunu daha şimdiden söylemek mümkündür. Alyattes'in tahrip etmiş olduğu tabakada bulunmuş olup henüz kullanılmağa fırsat kalmadan yepyeni bir şekilde tahribe uğramış olan iki kab muhtemel olarak İzmir şehrinde imâl edilmişlerdir.

Bayraklı hafriyatı çok vazih bir Stratigraphie durumuna malik olduğu için, tarihlenmeleri bakımından arkeoloji literatüründe büyük münakasalara⁴¹ yol açan hayvan firizli kapları şimdi oldukça tatmim edici bir kronoloji sırasına koymak mümkün olacaktır. Bayraklı'nın yedinci asır katları arasında protokorinth ve korinth seramiğinin bulunması bu imkânı sağlayan tarihleme unsurlarından biridir. Fakat Bayraklı'da daha mühim ve esaslı tarihleme imkânları elde edilmiştir: aşağıda etraflı bir şekilde izah edileceği gibi, Bayraklı höyüğü yedinci yüzyılın sonunda veya 600 tarihlerinde Alyattes tarafından tahrip edilten sonra aşağı yukarı bir çeyrek asır boyunca tamamiyle terk edilmiş ve takriben 570/560 seneleri civarında yeniden esaslı bir iskâna kavuşmuştur. Stratigraphie'nin büyük sarahat ve kesinlikle verdiği bu durum sayesinde arkaik Yunan sanatının bu münakaşalı devri için şimdi sağlam ve inanılır zaman ölçüleri kurmak mümkündür.

Şurasını daha şimdiden söylemek lâzımdır ki, A ve B kademelerinin örnekleri 600 tarihlerine kadar yan yana beraber görünmektedirler. H yarmasında Alyattes'in tahrip ettiği tabaka içinde fırça ile çizilmiş figürleri ihtiva eden A kademesi vazoları bulunduğu (Lev. X a) gibi, fırça ile beraber kazıma tekniğini kullanan B kademesine ait vazolar da bulunmuştur. (Lev. X b) Ondan başka H yarmasında, 1948 yılı çalışmalarında açılan yarmalarda olduğu gibi, Alyattes'in tahrip ettiği bu tabaka içinde, erken korinth devrine ait parçalar da elde edilmiştir. Bu itibarla hayvan firizli vazolarda, B kademesinin 600 tarihlerinde başlamış olduğu yolundaki, daha önce ileri atılmış, mütalealar ufak bir farkla teyid edilmiş bulunmaktadır⁴². Bununla beraber şimdi Bayraklı kazısına

⁴¹ R. M. Cook (BSA. 34, 1933-34, s. 2, n. 1 ve JHS, 46, 1946, s. 93 hş. 209) Elinor R. Price'in A ve B safhalarına ayırarak yaptığı tasnifi (East Greek Pottery s. 11-15) tadil ederek hayvan frizli vazoların yeni bir tasnifini yapmıştır. Al Mina'da bulunmuş olan hayvan frizi uslûbu parçalarını tetkik eden ve bu nevi seramiği en iyi etüd etmiş arkeologlardan biri olan M. Robertson da R. M. Cook'un mütaleasına iştirak eder (JHS, 60, 1940, s. 8). Maruf Alman arkeologlarından Rumpf ise Doğu Yunan seramiği üzerinde çok esaslı hükümler vazededen makalesinde hayvan frizli uslûb için pek vazih olmayan bir tasnif yapmış (Jdl, 48, 1939, s. 55-58), Schefold da onun fikirlerine katılmıştır (Jdl, 57, 1942 s. 125 v. d.). Aynı konuda tezminat motiflerini ele alarak, Homann-Wedeking (Archaische Vasenornamentik s. 14 v. d.) çok güzel müşahedeler yapmağa muvaffak olmuştur.

⁴² Bu hususta bk. R. M. Cook, JHS, 46, 1949, s. 93, s. hş. 209; M. Robertson, JHS, 60, 1940, s. 8.

dayanarak bu ikinci kademenin en geç yedinci yüzyılın sonunda başlamış bulunduğunu ifade etmek daha doğru olacaktır.

Bayraklı'daki A kademesine ait malzemeyi zaman bakımından iki safhaya⁴³ ayırmak mümkündür. Başka mahallerde bulunmuş olan hayvan firizli vazoların Bayraklı malzemesi ile mukayesesi neticesinde A kademesinin 6. yüzyılın başında da devam etmiş olduğunu söylemek kabildir. Fakat 6. yüzyılın ilk çeyreğinde görünen bu hayvan firizli vazoları A kademesine ait bir üçüncü safha mı, yoksa sadece ikinci safhanın devamını teşkil eden bir seri mi addetmek lâzım geldiği hususunu tayin etmeyi ilerideki çalışmalarımıza bırakıyoruz.

Bir az önce en aşağı yedinci yüzyılın sonundanberi A kademesi ile muvazi gittiğini söylemiş olduğumuz B kademesine gelince, onu da zaman bakımından birbirini takip eden iki safhaya ayırmak mümkündür. Bayraklı'da yedinci yüzyılın sonuna ait olan B kademesi örneklerinin başka mahallerde bulunmuş olan vazolarla mukayesesi, bu ikinci kademenin biri az korinth'leşmiş, öteki çok korinth'leşmiş olmak üzere zaman bakımından birbirinden farklı iki safhaya ayrılabilirliğini anlatmaktadır. Bayraklı hafriyatının ortaya koyduğu mühim bir meseleye bir daha işaret etmek gerektir. Bu da kazıma tekniğinin Doğu Yunan seramiğinde, şimdiye kadar sanıldığından daha önce başlamış olması keyfiyetidir. Alyattes'in tahrip ettiği tabaka arasında kazıma yolu ile yapılmış kapların bulunması, onların hiç olmazsa 7. yüzyılın sonunda moda olduklarına işaret eder. Bu yeni tekniğin ilk defa ne zaman kullanılmış olduğunu bu yaz yapılacak çalışmalarda kesin olarak tesbit etmemiz çok mümkündür.

Bayraklı hafriyatı hayvan firizli vazoların B kademesine ait alt sınırını da vermektedir. 575 tarihlerinde başlayan iskân katları (aşağıya bak) arasında orientalisant stilin hayvan firizli vazolarına ait hiç bir parçanın bulunmaması bize bir terminus ante quem kazandırır. Bu itibarla Homann-Wedeking'in Rhodos mezarlarında korinth aryballos'larına dayanarak çizmiş olduğu son hududun doğruluğu teyit edilmiş oluyor demektir⁴⁴. Bununla beraber onun kullandığı "6. yüzyılın ilk üçlüğü," sözü yerine şimdi, Bayraklı kazısı neticelerine göre, "6. yüzyılın ilk çeyreğinin sonu," şeklinde bir ifade kullanmak daha doğru olacaktır.⁴⁵

⁴³ A kademesini 2 müteakip safhaya ayırmayı ilk defa R. M. Cook tecrübe etmiştir (BSA, 34, 1933-34, s. 2 hş. 1 ve JHS, 46, 1946, s. 93. hş. 209).

⁴⁴ Homann-Wedeking, *Archaische Vasenornamentik*, Athen 1938, s. 14.

⁴⁵ Denebilir ki kuvvetli Attika tesiri ile 570 tarihinden sonra hiç bir Rhodos eseri artık İzmir'e gelmemiştir. Böyle bir mütalea doğru olmakla beraber, bu takdirde bir iki parçanın olsun bulunması beklenirdi. Nitekim yedinci yüzyılın sonuna kadar Bayraklı, Rhodos'dan başka Korinth şehrinin malını idhal ettiği halde, Alyattes'in tahribinden sonra kurulan yeni yerleşmede korinth eserleri moda olmaktan çıkarlar. Fakat böyle olmakla beraber Bayraklı'da bir iki genç Korinth parçası bulunmuştur. Aynı şekilde eğer hayvan frizi uslubu ile çalışan atelyeler 570 senelerinde de mevcut olsalardı onlardan bir iki parça olsun Bayraklı'da bulmamız gerekirdi.

Bayraklıda "Vroulia," tabakları bulunmamıştır. 6 ncı asrın ilk üçlünde görünmeğe başlayan ve asrın ikinci yarısı içine kadar moda olan bu tabakların ⁴⁶ Bayraklı'da bulunmayışlarını, İzmir'in Atina şehrinin tesiri altına girmesi ile olduğu kadar, bu çeşit tabakların idhal edilecek nefasette olmayışları ile de izah etmek mümkündür.

Geçen sene Alyattes'in tahrip ettiği tabakaya kadar kazdığımız büyük H yarmasında bu yaz derinliğine ve genişliğine çalışmağa devam edeceğiz. Hayvan frizi üslûbunun orta ve ilk safhalarına ait örneklerin kronolojisi ancak bu sene yapılacak çalışmalardan sonra kesin bir şekilde belirecektir.

Altıncı Asır Katları: Bayraklı hafriyatı Alyattes'in sebep olduğu tahribatı vazih olarak ortaya çıkarmış bulunmaktadır. 1948 yılında açılan A, B ve C yarmalarında bu tahribatı çeşitli şekillerde tesbit etmek mümkün olmuştur. 1949 yılında açılan büyük H yarması da Lydia kıralının şehri ne genişlikte yıktığına dair daha büyük ölçüde bilgi vermiştir (Lev. II-V). Tahribe uğrayan evlere ait duvarların kerpiç kısımları tamamen yıkılmış olup taş kısımları bir çok yerlerde olduğu gibi durmaktadır (Lev. II, III a). Altıncı asırda tamamlanıp yeniden kullanılmış olan yerlerde yedinci asır plânlarını olduğu gibi (Lev. IV-V) bulmak mümkün olmuştur. (Bu konuya aşağıda mimarlık kalıntıları bahsinde devam edilecektir).

Böylece daha önce Miltner'in de aşağı yukarı teyit etmiş olduğu tarihî hadiseyi ⁴⁷ Bayraklı kazısı vazih ve kesin bir şekilde tesbit etmiş bulunmaktadır. Fakat Bayraklı hafriyatının asıl iki mühim neticesi şudur: 1. Alyattes'in İzmir'i tahrip etmesi, Miltner'in doğu Yunan seramiğine ve umumî tarihî mülâhazalara dayanarak verdiği 575 tarihinde ⁴⁸ vaki olmamış, bu hadise Erken-Korinth ⁴⁹ eserlerin yardımı ile en geç 600 tarihinde ve belki de yedinci asrın son on senesi içine giren bir yılda cereyan etmiştir (yukarıya bak). Bu kesin tarih doğu yunan seramiğinin tarihlenmesi için değer biçilemeyecek kadar mühim bir dayanak noktasıdır. 2. Lydia kıralının tahribinden sonra İzmir'liler şehirlerini yazılı kaynakların ⁵⁰ bildirdikleri ve Miltner'in de ⁵¹ bunu kabul ettiği gibi, 400 yıllık bir müddet için değil, ancak 30 sene müddetle terk etmişler ve onu, tekrar bir kuşak boyunca iskân etmek üzere aşağı yukarı 575 tarihlerinde (aşağıya bak) yeniden ve esaslı bir

⁴⁶ Kinch, Vroulia s. 175 v.d.; Homann-Wedeking, Archaische Vasenornamentik s. 15.

⁴⁷ İzmir'in Alyattes tarafından tahrip edilmiş olduğunu Herodotos kaydeder (I, 16).

⁴⁸ Miltner, WJH, 27, Beibl. 188.

⁴⁹ Bu hususta daha önce bk. John. M. Cook, JHS, 67, s. 24-26.

⁵⁰ Lydia'luların İzmir'i tahribinden sonra sakinlerin şehri 400 sene müddetle terkettiklerini Strabon (XVI, 646) kaydeder.

⁵¹ Miltner, WJH, 26, Beibl. 188. Bu hususta ayrıca bk. Cadoux, Ancient Smyrna 86, hş. 3.

şekilde tesis etmişlerdir. Bayraklı hafriyatının verdiği bu netice sayesinde, doğu yunan seramiğinin tarihlenmesi için birincisinden daha az değerli olmayan yeni bir kesin tarih elde edilmiş bulunuyor demektir.

Altıncı asır tabakası C yarmasında iki ve H yarmasında ise bir tek mimarî kat vermiştir. Zaten bu tabakanın ömrü az olmuştur. Tabakanın yukarı sınırını C yarmasında bulunan Vurva nevi ayaklı krater tayin etmektedir (Aşağıya bak). H yarmasında aynı katlarda bulunan bir Lakonia tabağı parçası ile yine bir Lakonia kraterine ait parçalar, çeşitli Atina şehri seramiği, Kleinmeister Schale'leri ve nihayet bir çok nevilere ayrılan Klazomenai seramiği ile daha başka nevi siyah figür tekniğindeki Batı Anadolu Yunan çanak çömleği bu tabakanın aşağı yukarı 575-545 arasında 30 seneyi aşmayan bir yerleşmeyi ihtiva ettiğini açıklamaktadır. Atina şehri mamulâtından olan seramikten hiç bir parçanın 540 dan aşağıya tarihlenemeyeceğine⁵² ve bu tarihlere girebilecek bir yapı katının bulunmayışına göre, bu 6. asır tabakasının aşağı yukarı 545/540 tarihlerinde nihayet bulması ve ilk kültür kalıntılarına ancak 6 ıncı asrın sonuna ait bir iki Atina şehri mamulâtı⁵³ ile karşılaşılması keyfiyetini İran kumandanı Harpagos'un 545 tarihlerinde Batı Anadolu şehirlerini tahrip etmesi hadisesi ile izah etmek yanlış olmayacaktır. İzmirli bu İran kumandanının gelişi sırasında, Lydia kralı Alyattes'in yarım asır önce yaratmış olduğu büyük dehşet ve korkunun yaşayagelen tesiri ile olacak, şehirlerini bir daha terk etmişlerdir. Bayraklı höyüğünde 540-510 tarihleri arasındaki 30 senelik bir müddete tesadüf eden zamana işaret edecek hiç bir yapı katına hattâ hiç bir kültür kalıntısına raslanmamasını başka türlü izah etmek mümkün değildir.

Kıt'a Yunanistan'dan ve daha başka Hellen merkezlerinden idhal edilmiş Seramik

Protokorinth ve Korinth stilde seramik: Kıt'a Yunanistandan idhal edilmiş seramiğin en eski örnekleri Korinth şehri mamulâtı tarafından temsil edilmektedir. Gerek 1948 ve gerekse 1949 senesi çalışmalarında oldukça önemli miktarda Protokorinth ve Korinth stilde seramik parçaları elde edilmiştir.

Protokorinth stilin en çok kotyle şeklindeki kap parçalarına raslanmaktadır. 8. asrın ilk dörtlüğünün başına yani 725 civarına tarihlenen ince uzun şekilli ve ağız kenarında kuş motifi ile süslü

⁵² John M. Cook'un bana bildirmek lütfunda bulunduğu göre Beazley İzmir malzemesi içinde 6. asrın ortası ile sonu arasında tarihlenebilecek hiç bir Atina şehri mamulâtı bulamamıştır.

⁵³ Yine John M. Cook'un bana bildirmek lütfunda bulunduğu gibi Beazley Bayraklı malzemesi arasında bulunan ve bir kaç ata ait ayakları ihtiva eden bir Atina amphora parçasını 6. asrın sonuna tarihlenmektedir.

güzel kotyle'lerden⁵⁴ elde edildiği gibi bunların nisbeten basık boylu ve desenleri daha az itinalı olup Protokorinth stilin çeşitli safhalarına⁵⁵ ve kısmen de erken korinth safhasına⁵⁶ ait olan geç örneklerine de bol olarak raslanmıştır.

Bayraklı'da bu güzel ve zarif kotyle'lerin doğu Yunan âleminin herhangi bir yerinde yapılmış olmaları lâzımgelen⁵⁷, taklitleri de mevcuttur. Kezalik ince bir işçilik gösteren bazı pyxis kapakları da bariz Protokorinth tesiri göstermektedirler.

Bayraklıda Protokorinth seramiğinin en kıymetli neveleri olup, insan ve hayvan figürleriyle süslü olan birinci sınıf örneklerine henüz raslanmamıştır. Bununla beraber hususî kıymeti haiz olan bu vazolar iyi muhafaza edildiklerinden dağınık parçalarının bulunması nisbeten zordur. Fakat bu yaz büyük H yarmasının kazılması sırasında çeşitli Protokorinth örneklere raslanması çok muhtemeldir.

Korinth stili de Bayraklı'da önemli miktarda temsil edilmektedir. Fakat şimdiye kadar bu stilin erken safhasına ait bir çok ve geç safhasına ait de bir iki parça ele geçtiği halde⁵⁸ orta safhasına ait örneklere hiç raslanmamıştır. Korinth seramiğinin Bayraklı'daki bu emsalsiz durumu Alyattes'e ait tahrifatın en geç 600 tarihlerinde yapılmış olduğunu kesin bir surette tesbit etmemize yaramıştır. Erken Korinth safhasına ait örnekler arasında 1948 yılında meydana çıkan ve Komast figürleriyle süslü olan fevkalâde güzelliğe bir Alabastron⁵⁹ ile bir tarafı bir Typhon figürü (Lev. XII b), öbür tarafı ise iki elinde birer kuğu kuşu taşıyan Artemis figürü (Lev. XII a) ile tezyin edilmiş bulunan toparlak şekilli bir Aryballos⁶⁰ bilhassa zikredilmeğe lâyiktirler. Bunlara, aynı nefasette olup bu yıl elde edilen ve yaban keçisi figürleri ile süslü olan bir iki Aryballos parçasını da ilâve etmek mümkündür.

Alyattes'in tahrif ettiği tabaka içinde bulunan bu Korinth seramiği bize Herodot'un kaydettiği tarihî hadisenin, yukarıda da işaret edildiği gibi, kesin tarihini vermektedir. Yuvarlak şekilli Aryballos'u tezyin eden iki figürden gerek Typhon ve gerekse Artemis muhakkak ki Korinth safhasına aittirler ve bu safhanın da en geç örnekleri olmamak gerektirler. Payne'e göre Typhon ilk defa geç Protokorinth ile erken

⁵⁴ Böyle bir örnek için bk. Weinberg, Corinth VI, 1, s. 39 No. 123 şek. 14, Lev. 17.

⁵⁵ Weinberg, Corinth VI, 1, Levha 18 No. 139. Weinberg'in verdiği listeden başka şimdi yeni bir Anttissa örneğini de zikredebiliriz (Brock, BSA, 44, lev. 18, şek. 10).

⁵⁶ Weinberg, Corinth VI, 1, Levha 33, No. 245, 246.

⁵⁷ Protokorinth taklitlerine Al Mina'da da raslanmıştır. Robertson JHS, 60, 1940, s. 19, şek. 8 b-d. Protokorinth seramiğini taklit eden merkezler için bk. Ibid. s. 18.

⁵⁸ Bu çeşitten olan bir kaç parçadan ibaret örneğe hafriyat sırasında James Brock dikkat nazarını çekmiştir.

⁵⁹ Bk. John M. Cook, JHS, 47, s. 24-26.

⁶⁰ Bu hususta bk. John M. Cook, JHS, 47, s. 24-26.

Korinth arasındaki geçiş safhasında⁶¹ ortaya çıkar ve yedinci yüzyılın sonuna ait Korinth vazolarında bol olarak gözükmektedir⁶². Payne'in neşrettiği geçiş ve Erken-Korinth safhalarına ait örneklerle⁶³ Scheuerleer müzesindeki Orta-Korinth safhasına ait bir örneği⁶⁴ Bayraklı Typhon'u ile mukayese edersek vazomuzdaki figürün en aşağı yedinci yüzyılın sonundan olduğu kanaatine varırız. Çünkü Amyx'in isabetle söylediği gibi⁶⁵ elbiselerin zenginliğine nazaran bir nisbi kronoloji kurmak mümkündür. Bayraklı örneği çok zengin ve süslü bir elbiseye malik olan Scheuerleer koleksiyonundaki Typhon figürüne nazaran çok daha az mütakâmil bir tip arzettiği gibi nisbeten zengin olan Erken-Korinth örneğinden çok daha az sade olan geçiş safhasına ait örneğe yakınlık gösterir. Bu itibarla bu Typhon figürü yardımı ile Aryballos'umuzu en geç yedinci yüzyılın sonuna koymak için bir ipucu elde etmiş bulunuyoruz, demektir. Yine Amyx'in koyduğu aynı ölçüye göre hareket ederek Bayraklı Aryballos'undaki⁶⁶ Artemis figürünün haiz olduğu sadeliği gözönünde tutarak aşağı yukarı aynı tarihe işaret eden bir netice kazanmaktayız. Diğer taraftan Bayraklı figürlerindeki nisbeten az itinalı olan çizilişi de gözden uzak tutmadığımız takdirde Aryballos'umuz için daha eski bir tarih aramaktan imtina etmemiz ve kısaca onu yedinci yüzyılın sonuna koymamız doğru olacaktır.

Protokorinth ve Korinth stillerinin Bayraklı'da önemli miktarda bulunmuş olması arkaik devir Yunan tarihi üzerine bir az daha fazla ışık serpmektedir. Protokorinth seramik Al Mina'da da aşağı yukarı Bayraklı'daki gibi ve belki de bir az daha önce başlamaktadır⁶⁷. Robertson Al Mina'daki Kyklad adalarına ait seramiği Protokorinth örneklerden daha eski bulmakta ise de, arada büyük bir fark gözetmemektedir⁶⁸. Böylece Protokorinth seramiğini Al Mina gibi mühim bir merkezde VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bulmaktayız. Al Mina'da çok bol olan hayvan frizli üslûba ait Doğu Yunan vazo parçaları ancak yüz sene sonra, yedinci yüzyılın ikinci yarısında bu şark limanının piyasasında görünmektedir⁶⁹.

Bu itibarla Korinth şehri Kyklad merkezleri ile beraber şark pazarlarını ilk fetheden Yunan şehirlerinden biridir. Bu meseleye kısa bir

⁶¹ Payne, *Necrocorinthia*, s. 76.

⁶² *Ibid.* s. 77, hş. 2.

⁶³ *Ibid.* Lev. 15, şek. 4, 5, 10 ve Lev. 24 şek. 1.

⁶⁴ Pfuhl, *Muz.*, şek. 66; *Geschichte des Kunstgewerbes*, herausgegeben von Bossert, s. 179 şek. 3.

⁶⁵ Amyx, *Corinthian Vases in the Hearst Collection at San Simeon*, University of California Publication in Classical Archaeology vol. 1, No. 9, s. 220.

⁶⁶ *Ibid.* s. 220 ve hş. 88.

⁶⁷ Robertson, *JHS*, 60, 1940, s. 16-17 ve 21.

⁶⁸ *Ibid.* s. 21.

⁶⁹ *Ibid.* s. 8 v. d.

müddet önce neşrettiğimiz bir etüdde ehemmiyetle işaret etmiştik^{69a}.

Protokorinth stilineki seramik şimdiye kadar Anadolu'da, Troia⁷⁰, Larisa⁷¹, Gordion⁷², Boğazköy⁷³, Mersin⁷⁴ ve Al Mina'da⁷⁵, Korinth stilineki seramik ise Payne'in listesinde zikredilen, Ephesos, Myrina, Bergama, Neandria, Aigai, Troia, Sardis. Gordion'dan başka⁷⁶ Larisa⁷⁷ Mersin⁷⁸, Al Mina⁷⁹ ve Sinop'da⁸⁰ da bulunmuştur.

Anadolu'nun daha bir çok yerlerinde bulunduğuna şüphe etmediğimiz Protokorinth ve Korinth stillerindeki seramiğin İzmir'de bulunuşu Batı Anadolu'nun sekizinci yüzyılın sonunda kıt'a Yunanistanı merkezlerine ne kadar bağlı olduğunu anlatmaktadır. Anadolu'daki Doğu Yunan merkezleri ve onların tesirleri altında kalan ve Yunanlı olmayan yerli Anadolu merkezleri de sekizinci yüzyılın sonundan itibaren Yunan modasına yavaş yavaş ayak uydurmaktadırlar. Anadolu'ya Yunan san'atının başka çeşit tesirler de icra etmiş olduğu meselesine aşağıda temas edilecektir.

Biraz önce Bayraklı'da, Protokorinth stilinin ilk safhasına ait örneklerin taklitlerine bile raslandığını söylemiştik. Bu itibarla yalnız geç devirdeki doğu orientalisant stilinin değil, onun en erken safhasının da ana vatanın tesiri altında olduğunu görüyoruz. Ancak bu devirdeki Protokorinth taklitleri, öz karakterdeki Doğu Yunan eserleri ile yanyana yer almakta, ve Doğu Yunan tarzına henüz tesir etmemektedir. Bununla beraber yedinci yüzyılın ortalarına doğru, figürlü vazoların ortaya çıkması ile Doğu Yunan tarzındaki vazolar korinth'leşme emareleri göstermeğe başlamaktadır. Nitekim Payne, orta Protokorinth eserleri ile hayvan frizli üslûptaki Doğu Yunan seramiğinin çeşitli örnekleri arasında mevcut bulunan yakınlığa işaret etmişti⁸¹. Öyle anlaşılıyor ki yedinci yüzyılın sonunda ve altıncı yüzyılın başında Doğu Yunanistan'da büyük tesirler icra eden Korinth seramiği, Protokorinth stilin meydana çıktığı devirdenberi Yunan âleminin şark pazarlarını fethetmişti. Böylece yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Doğu Yunan san'atında bir korinth'leşme başladığını ve onun altıncı asrın başında en yüksek noktasına eriştiğini söylemek mümkündür. Öyle ki,

^{69a} Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst, 145 kş. 289.

⁷⁰ Schliemann, İlios s. 615, şek. 1444; Schmidt, Trojan. Altertümer, s. 186.

⁷¹ Larisa'da geç Protokorinth seramik: Larisa III, 171; Schefold, JdI, 1942, s. 138.

⁷² Körte, Cordion, s. 86, şek. 174.

⁷³ Otto, MDOG, 78, 1940, s. 50, Şek. 10, nr. 6, ve s. 49.

⁷⁴ Barnett, LAAA, 26, 1939 s. 110, Lev. 78 nr. 1-4, 7, 11.

⁷⁵ Martin Robertson, JHS, 60, 1940, s. 16. Lev. 4 nr. a-d.

⁷⁶ Payne, Necrocorinthia s. 186-187.

⁷⁷ Larisa III, s. 171.

⁷⁸ Barnett, LAAA, 26, 1939, s. III, Lev. 78, nr. 5, 6, 8-10.

⁷⁹ M. Robertson, JHS, 60, 1940 s. 16.

⁸⁰ Ankara Müzesinde Sinop'tan gelen Korinth aryballos'ları vardır.

⁸¹ Payne, Protokorinthische Vasenmalerei s. 17, lev. 32.

Bayraklı'da bulunan Hayvan frizi üslûbundaki bazı parçalar tamamıyla ilk Korinth nevindeki vazoların özelliğini taşımaktadır. Enteresan olan cihet yalnız dekorun değil, hamurun bile kopye edilmesidir. Yalnız dikkati çeken bir nokta varsa, o da konu ve kap şekli bakımından Doğu Yunan örneklerinin yerli geleneğe bağlı kalmış olmalarıdır.

Şurasını da önemle belirtmek lâzımdır ki, yediinci yüzyılın ortalarından itibaren Doğu Yunan merkezleri, yani Rhodos, Miletos ve Sisam, yavaş yavaş Korinth şehrinin ticaretini ellerine geçirmeğe başlamışlardır. Onlar Korinth'in masnuatını ve sanat modasını taklit ediyorlar, fakat Doğu Akdeniz sahilleriyle Karadeniz kıyılarının piyasasında Korinth şehrini çok arkalarında bırakarak hâkimiyeti ellerinde bulunduruyorlardı. Al Mina'da ve Bayraklı'da Hayvan frizli üslûbtaki vazoların miktarı çağdaşları olan Erken-Korinth stilindeki vazolara nazaran mukayese edilmeyecek kadar fazladır. Bunun kumaş ve kıymetli madenden yapılmış eşya bakımından da böyle olduğuna şüphe yoktur. Yalnız şu var ki Hayvan frizli üslûbun merkezleri olan Rhodos, Miletos ve Sisam tarafından yedinci asrın ortasındanberi tesis edilen bu hâkimiyet, 6. yüzyılın ikinci dördlüğü başında Atina şehri tarafından devir alınacaktır.

Atina Seramiği: Bayraklı'daki en eski Atina şehri seramiğini Sophilos'un atelyesinden çıkmış olan büyük ayaklı krater temsil etmektedir. Beş sıra hayvan frizinden başka Helena ile Menelaos'un düğününü tasvir eden bu güzel ve fevkalade eser, C yarmasında 6. asrın ortalarına doğru tahrife uğramış bir evin enkazı içinde parça parça olarak bulunmuştur. Bu krater 6. asrın ilk üçlüğünde eserler yapmış olan Sophilos'un vazoları arasında zaman bakımından orta bir durum arzeder⁸². Bayraklı'da onunla çağdaş olacak başka Atina şehri eseri yoktur. Geri kalan önemli miktardaki Atina şehri eserlerine ait parçaların en eskileri 560 tarihlerine kadar çıkmaktadırlar⁸³. Bunların ekserisi Kleinmeisterschale'ler olup en genç örnekleri 540 tarihinden aşağı değildirler. Bayraklı'da bunlardan başka ele geçen Atina seramik parçalarının hiç birini 6. asrın sonundan yukarıya tarihlemek mümkün değildir⁸⁴. Böylece Atina idhalâtı seramiğinin bu durumu, yukarıda 6. asrın tabakaları adını verdiğimiz paragrafta ileri sürdüğümüz gibi, Bayraklı höyününün 545/540 tarihleriyle aşağı yukarı 510 tarihleri arasında metrük kaldığını vazih bir şekilde anlatmaktadır.

⁸² John M. Cook, Bayraklı'daki kraterin Sophilos'un kendi imzasını taşıyan Akropolis parçaları (AM, 62 1937, Lev 51; Pfuhl MuZ, III, şek. 202) ve Marathon tümülüsünde bulunmuş olan Amphora (AM, 1937, lev. 60) ile yakın benzerlik gösterdiği kanaatindedir.

⁸³ John M. Cook'un bana bildirmek lutfunda bulunduğu gibi.

⁸⁴ Bayraklı'da bulunmuş olan ve üzerinde bir kaç at ayağı görünen bir Amphora parçasığını Beazley'in 6. asrın sonuna tarihlediğini, John M. Cook bana bildirmek lutfunda bulunmuştur.

Bir az önce sözü geçen 6. asrın sonu parçalarından başka Atina şehri mamulâtına ait bir iki vazo kırığını John M. Cook Beşinci asrın başına koymaktadır. Bayraklı'daki malzeme arasında yine John M. Cook'a göre 480—450 arasına giren önemli miktarda seramik mevcuttur. Bunlar arasında yarıya yakın parçaları elde edilmiş olan ve John M. Cook'un Niobid'ler⁸⁵ ustasının eski eserleri arasına koyduğu Volut'lu kreter'i bilhassa zikretmek lâzımdır. Yine kendisine göre Bayraklı'daki diğer Atina şehri mamulâtından küçük bir grup beşinci asrın ikinci yarısına ve büyük bir kısım da aynı asrın sonuna aittir. Bayraklı'da bulunan Atine şehri malzemesinin en büyük ve esaslı kısmı ise, dördüncü asır masnuatına ait örneklerdir. (Dördüncü asır kültür katları için aşağıya bak).

Görülüyor ki, Eski İzmir şehri aşağı yukarı 6. asrın ilk üçlüğünün başından ve bilhassa 560 tarihlerinden itibaren kuvvetli bir surette Atina şehrinin tesiri altına girmiş bulunmaktadır. Ayrıca, Bayraklı'da elde edilen çeşitli Batı Anadolu şehirlerinin atelyelerine ait siyah figürlü Doğu Yunan vazolarının çoğunda gerek hamur, renk ve gerekse kap şekilleri ve canlı cansız motifler bakımından Atina vazo sanatının derin tesirleri göze çarpmaktadır (aşağıya bak). Atina vazoculuğunun bu kuvvetli tesirleri, yukarıda söylediğimiz gibi, İzmir'in ve hiç şüphe yok ki daha bir çok Doğu Yunan merkezlerinin 6. asrın ikinci dörtlüğünden itibaren kültür ve ticaret bakımından esaslı bir şekilde Atina şehri hâkimiyetine girdiğini anlatmaktadır. Böylece, daha önce Papaspyridi Karusu'un dediği gibi,⁸⁶ yazılı kaynakların anlattıklarına uygun olarak Atina şehrinin 6. asrın başından itibaren bütün Hellen âlemine tesir icra etmeğe başladığını Arkeoloji alanında da tesbit etmek mümkün olmaktadır.^{86a}

6. asrın ilk dörtlüğünde başlayan bu Atina sanat tesiri 6. asrın ortasında ve sonunda bütün Anadolu'da devam eder; Türk müzelerinde bulunan çeşitli Atina mamulâtı vazolar bunun delilidir. Fakat Atina şehrinin rakipsiz kültür, ticaret ve siyaset hâkimiyeti ancak 478/477, tarihinde aktedilen Attika-Delos deniz birliği'nden sonra başlayacaktır.⁸⁷

⁸⁵ Söz konusu olan Volutlu krateri John M. Cook, hafriyat sırasında, Niobid'ler ustasına ait olduğunu ileri sürmüştü. Sonradan bana mektupla bildirdiğine göre Beazley de bu eseri, Cook gibi Niobid'ler ustasının eseri ad etmektedir. Bu ressam için bk. Haspels, Eski Yunan Boyalı seramiği s. 182-185.

Prof. Haspels'in en yeni duruma göre yazdığı bu kıymetli kitabın Aşkıldil Akarca Türk arkeolojisine örnek olacak devede pürüzsüz ve çok güzel bir nslûpla, vukufu bir tercümesini yapmıştır. Gerek müellife ve gerekse mütercime bu büyük ve başarılı çalışmaları için her Türk Arkeologu gibi biz de candan müteşekkirimiz.

⁸⁶ Papaspyridi-Karusu, AM, 62, 1937, s. 131.

^{86a} Altıncı asrın başına ait bir Atina Hydriasi parçaları Sisam'da da bulunmuştur. AM, 1937, s. 135 Nr. 5 ve Buschor, Meermänner s. 17 şek. 12 (SBAW 1941).

⁸⁷ Bu konuda bk. Arif Müfit Mansel, Ege ve Yunan Tarihi s. 275-282,

Lakon Seramiği: Bayraklı'da Lakon seramiği de elde edilmiştir. Bir Lakon tabağı parçasından başka ağız kenarı Maeander motifi ile süslü ve üzerinde figür tasvirleri olmayan bir krater'e ait parçalar da elde edilmiştir. John M. Cook Bergama müzesinde de bir Lakon seramik parçası bulmuştur. Böylece şimdiye kadar Anadolu'da bulunmuş olan Ephesos, Sardis ve Gordion örneklerine⁸⁸ bir Ailois merkezinden gelmiş olması lâzım gelen Bergama parçası ile Bayraklı parçaları ilâve edilmiş olmaktadır. Lakon seramiğinin Batı Anadolu'da bulunması Arkeoloji için büyük bir yenilik olmakla beraber bir süpsüz değildir. Çünkü daha önce Sisam'da da Lakon seramiği bulunmuş olup bunun sebepleri ve manası Kunze tarafından çok güzel bir şekilde ifade edilmiştir^{88a}

Naukratis - Khios Seramiği: Doğu Yunan dünyasına ait yedinci yüzyıl orientalisant seramiğine yukarıda yedinci asır katları kısmında temas edilmişti. Burada Doğu Yunan seramiğinin umumiyet itibariyle yedinci asır tekniği ile çalışan bir nevine ait olup Bayraklı'da ele geçen örnekleri üzerinde kısaca durulacaktır.

Bayraklı'da, önceleri Naukratis⁸⁹, sonraları da Rumpf, Lamb ve Homann-Wedeking'in incelemelerile doğru olarak Khios⁹⁰ yani Sakız adası seramiği adı ile anılan çanak çömleğin gerek A safhasından gerekse B safhasından önemli miktarda örnekler elde edilmiştir.^{90a} Doğu Yunan seramiğinin hayvan frizli üslûbunun ilk örneklerinde olduğu gibi sivri uçlu madeni kalemle yapılan kazıma tekniğini tanımayan ve canlı figürleri yalnız konturları ile çizen Naukratis A safhası Bayraklı'da oldukça bol olarak bulunmuştur. Önemli olan cihet bu A safhası Naukratis seramiğinin şimdi Bayraklı hafriyatı yardımı ile kesin bir şekilde tarihlenmiş olmasıdır. Bayraklı hafriyatı A safhasındaki Naukratis seramiğinin 6. asrın ortalarına kadar kullanılmış olduğunu ortaya koymuştur.

Bayraklı'da bu çeşit zarif kaplar⁹¹ müteaddit yerlerde siyah figür tekniğindeki Atina ve Doğu Yunan seramiği ile beraber bulunmuşlardır (Lev. XVI). Böylece yedinci yüzyıl tekniği ile çalışan A safhasına ait bu kadehlerin 6. asrın ortasına kadar kullanıldıkları meydana çıkmıştır. Bayraklı hafriyatının kesin olarak ortaya koyduğu bu yeni

⁸⁸ E. A. Lane, BSA, 34, 1933-34, s. 180.

^{88a} Kunze, AM, 59, 1934, s. 99-100.

⁸⁹ Price, East Greek Pottery, s. 15-19.

⁹⁰ Lamb, BSA, 35, 1934-35, s. 159; BSA, 32, 1931-32, s. 59. Asıl merkezin Naukratis olmayıp Khios olduğu hususunda ilk fikirleri öne süren Rumpf'dur (AM, 1920, s. 167, hş. 1). Bu konu üzerinde ve bu seramik hakkında Homann-Wedeking de çok güzel fikirler ileri sürmüştür. (Archaische Vasen-Ornamentik s. 27-30).

^{90a} Khios seramiğinden Larisa'da da bulunmuştur. (Larisa, III, Lev. 57 nr. 23, 24 s. 171-172).

⁹¹ Bu nevi kadehlerden iki güzel örneği şimdi Dikaios neşretmiş bulunmaktadır (JHS, 66, 1946, s. 5-7, Lev. 1).

sonuç Doğu Yunanistan seramiğinde eski yerli tekniğin uzun bir zaman yaşadığını ve seramik nevilerini bu tekniğe göre tarihlenenin artık doğru olmayacağını sarih bir dille anlatmaktadır⁹². Esasen yukarıda, hayvan frizli üslûp tarzındaki seramik için de durumun aşağı yukarı buna benzer olduğunu söylemiştik.

Khios kadehlerinin 6. asır ortasına kadar kullanılmış olması büyük bir sürpriz olmakla beraber daha önce Kamiros'da bulunmuş olan ve bu çeşit kadehleri taklit eden kapların mevcudiyeti esasen böyle bir duruma işaret etmekte idi. Naukratis-Khios kadehlerinin şeklini aynen taklit eden bu Kamiros'da bulunmuş örneklerde⁹³ hem eski tezyinat motifleri devam etmekte, hem de 6. asrın 2. yarısına ait kıvrımlı elbiseler giyen, siyah figür tekniğinde tasvirler mevcut bulunmaktadır.

Şunu da önemle ilâve etmek lâzımdır ki Bayraklı'da kazı ile elde ettiğimiz kesin neticeyi Rumpf bundan 30 sene önce güzel bir görüşle tespit etmiş bulunuyordu. Onun kadeh ayaklarının gösterdiği gelişme bakımından yaptığı müşahedelere göre söz konusu olan yüksek ayaklı Khios kadehlerinin 6. asrın ortalarına doğru tarihlenmesi lâzım geliyordu⁹³. Nedense şimdiye kadar gözden kaçmış olan bu ince görüşlü stil müşahedeleri böylece kazma küreğin yardımı ile otuz sene sonra teyid edilmiş bulunmaktadır.

Güzel Khios kadehlerinin doğu yunan âleminde sevildiğine dair Kamiros'daki taklitlerden başka Bayraklı'da bulunmuş bir diğer eser de şehadet etmektedir. 1948 çalışmaları sırasında 6. asrın 2. üçlüğüne ait eserlerle birlikte bulunmuş olup açık beyaz astar üzerine kırmızı renkte desenle tezyinat gösteren bir parçadan anladığımız göre Khios kadehleri Batı Anadolu'da da, henüz bilmediğimiz bir yerde, taklit edilmiştir. Kırmızı renkle çalışmanın Batı Anadolu'ya ait bir özellik olduğunu yukarıda müteaddit yerlerde açıklamış bulunmaktayız.

Siyah figürlü Doğu Yunan vazoları

Bayraklı kazısının en faydalı neticelerinden biri de siyah figür tekniğindeki Doğu Yunan vazoculuğunun çeşitli nevilerine ait örnekler vermiş olmasıdır. Bunlar arasında Mısır'da olduğu kadar muhtelif Batı Anadolu şehirlerinde ve bilhassa Klazomonai'da bulunmuş nevilerin⁹⁴

⁹² Kineh, Vroulia, Lev. 46 ; Kunze (AM, 1934, s. 82 hş. 1) bu kadehin Khios kadehlerinin geç bir stili olup olmadığını kabul etmekte mütereddittir; fakat buna artık şüphe kalmamıştır.

⁹³ Rumpf, AM, 1920, s. 166-168). Ayrıca Homann-Wedeking de isabetli bir şekilde (Archaische Vasenornamentik s. 28-29) Naukratis kadehlerinin söz konusu olan nevilerini (JHS, 1924, levha 5-6) altıncı yüzyılın 2. dörtlûğüne tarihlemiştir.

⁹⁴ Klazomenai nevi seramik için: Pfuhl, MuZ. s. 171-179; Price, East Greek Pottery, s. 27-28 Greifenhagen, AA, 1936 şek. 34-35. Haspels, Eski Yunan Boyalı seramiği, s. 77-78; Ayrıca Schefold (Orient, Hellas und Rom, s. 143) F. Brommer'in neşrettiği (B. Arch. Alex. 33, 1939, 287 v. d.) iki Klazomenai parçasını zikreder. Ayrıca bk. Larisa III, Lev. 58 şek. 1.

eşlerinden bollukla elde edilmiştir (Lev. XIVa). Bunların dışında şimdiye kadar tanınmamış nevilerden de önemli miktarda çeşitler meydana çıkarılmıştır. Bu arada Pontus vazoları adı ile anılan vazo nevine de yakın benzerlikler gösteren büyük bir pyxis kapağı (Lev. XIVb) bilhassa zikredilmelidir⁹⁵. Ayrıca kalite bakımından ikinci ve üçüncü derecede olan bazı vazo neveleri de vardır.

Buraya kadar saydığımız neveler Kıt'a Yunanistan'ın siyah figür tekniğinde yapılmış vazolarına ait olmakla beraber hamur, astar dekor ve stil bakımından tamamiyle İon karakterini haizdirler. Bir de bunların dışında hamur, renk ve teknik bakımından olduğu kadar tezyinatın ve figürlerin çizilişi yönünden de büyük Attika tesirleri gösteren ve Bayraklı'da önemli miktarda temsil edilen bir grup mevcuttur ki bunu da biri eski öteki yeni olmak üzere iki kısım altında mütalea etmek mümkündür. Bunlardan eski olanı Attika'nın Vurva stili tarzındaki örneklerini taklit eder. Bilhassa Sophilos'a ait vazolarda görülen arslan ve siren figürlerinin saç şekilleri bu Doğu Yunan örnekleri tarafından kopye edilmiştir. Bayraklı'da yarım düzüneden fazla güzel parça ile temsil edilen bu kısım eserleri aşağı yukarı 570-560 sıralarına yerleştirmek mümkündür.

Kuvvetli Attika tesirleri gösteren ikinci kısım parçalar ise daha çok Kleinmeisterschale'lere⁹⁶ ve daha başka çeşit vazolara aittirler. Bunları da Attika örneklerinden ayırmak ekseriya güç olmaktadır. Fakat onları donuk zeminleri ve az parlak Firnis'leri ile olduğu kadar nisbeten itinasız çizilmiş detayları ile de Atina şehri örneklerinden ayırmak yine mümkün olmaktadır. Bu ikinci kısım eserleri 560/540 tarihlerine koymak ve içlerinden bazılarının da Phokaia gibi İon veya Kyme gibi Aiolis şehirlerinde yapılmış olduklarını kabul etmek yanlış olmasa gerektir.

Doğu Yunan özelliğini haiz olan grup içinde boynuz biçimli ve ince ucu bir koç başı ile nihayet bulan Rhyton gerek tam olarak ele

⁹⁵ Fakat bu güne kadar malûm olan Pontus nevi vazo örnekleri (Ducati, *Pontische Vasen* s. 7 v. d.) Etrüsk'lü bir karakter taşımak bakımından Bayraklı örneğinden farklıdır. Ancak Pontus sınıfının en eski örnekleri (meselâ Pfuhl MUZ şek. 155-156; Ducati, *op. cit.* lev. 1-2) Bayraklı örneğine oldukça yakındır. Fakat bu İtalya örneği dahi kuvvetli Etrüsk tesirleri göstermektedir. Bununla beraber Bayraklı'daki bu ve buna benzer örnekler Pontus sınıfı vazoları yapan atelyeyi Batı Anadolu'dan İtalya'ya hicret etmiş bir ustanın kurduğunu sarîh bir şekilde anlatmaktadırlar. Caere vazolarını yapan ustanın da Batı Anadolu'dan hicret etmiş olduğu meselesi için N. Plaoutine'in, *R. A.* 1941 II 5-21 ve *REG.* 55, 1942, 161-189 da yazmış olduğu yazıyı henüz göremedim. (Schfold, *Orient, Hallas und Rom*, s. 143). Larisa'da bulunmuş bir parça da (Larisa III Lev. 58 şek. 24) Söz konusu olan Batı Anadolu atelyelerinden birine aittir. Bu Larisa parçasının benzerleri Bayraklı'da mevcuttur.

⁹⁶ İon tarzındaki «küçük ustalar» ın yaptığı kylix'ler için: Kunze, *AM* 1934, s. 81-122, Lev. VI-IX, Beilage VI-XI. Ayrıca bk. Haspels, *Eski Yunan Boyalı*

geçmiş bulunması ve gerekse haiz olduğu şekil bakımından eşsiz⁹⁷ olması münasebetiyle bilhassa zikredilmeğe lâyıktır. Rhyton (Lev. XVa) un sathını süsleyen içi beyaz noktalı balık pulu şeklindeki tezyinat aslında 6. asrın başına ait Rhodos vazolarının kullandığı bir süsleme çeşidi olmakla beraber Klazomenai nevindeki vazo mektebinin de bollukla kullandığı bir motiftir. Bayraklı'da elde edilen seramik arasında düzünelerce adette balık pulu tezyinat ile süslü parçalar mevcuttur (Lev. XV b). Kjøllberg'in Urla'da yani Klazomenai'da elde ettiği ve şimdi kaybolan amphora parçasında da⁹⁸ içi beyaz noktalarla süslü balık pulu tarzındaki tezyinata raslanır. Klazomenai eserlerine Rhodos örneklerinden⁹⁹ gelmiş olduğuna şüphe olmayan bu motif daha sonra Fikellura nevindeki vazolar tarafından da kullanılmıştır. Aynı motif Bibliothèque Nationale'deki bir Fikellura amphora'sında¹⁰⁰ bulunduğu gibi, Sisam'da elde edilmiş Fikellura parçalarında da¹⁰¹ mevcuttur. Balık pulu tarzındaki bu tezyinat şimdiye kadar bir kısım Arkeologlar¹⁰² tarafından Klazomenai nevi vazoculuğun, diğer bir kısım Arkeologlar¹⁰³ tarafından ise Fikellura nevine ait seramik tarzının özel bir motifi olarak kabul edilmektedir. Halbuki bu motif Rhodos, vazoculuğundan Klazomenai atelyelerine, onlardan da Fikellura ustalarına intikal etmiş ve böylece Doğu Yunan seramiğinin birbiri arkasından yaşamış olan bir süsleme motifi olmuştur. Nitekim Rhodos Klazomenai ve Fikellura atelyelerinde aynı motif detay bakımından birbirinden ayrı özellikler arzeder. Söz konusu olan motif Doğu Yunan atelyelerinin birbiriyle münasebetlerine işaret eden yeni bir delildir; nitekim yanyana çizilmiş hilâllerden ibaret süsleme tarzı da söz konusu olan her üç atelyenin aynı şekilde özel olduğu kadar müşterek bir motiftir.

Sırası gelmişken burada Fikellura vazo grubu üzerinde de bir iki söz söylemek isterdik. R. M. Cook¹⁰⁴ Miltner'in Bayraklı'da yapmış olduğu sondajlarda elde edilmiş seramiğin Viyana Müzesi'ndeki koleksiyonunda 6. asrın hemen ortasından sonraya tarihleyebileceği bir

Seramiği, s. 75 - 77. Attika tarzındaki «Küçük usta kylix'leri» için bk. Beazley, JHS, 52, 1932 s. 167 - 204 ve Haspels, op. cit. s. 99 - 101.

⁹⁷ Koç başlı Rhyton'lar umumiyetle bardak şeklindedirler, bu hususta bak: Maximova, Les vases plastiques dans l'Antiquité, şek. 103 ve bilhassa: CVA, France, Fascicule 15, 669, Levha 29 şek. 3 (354).

Boynuz şekilli ve koç başlı Rhyton için geç bir örnek Louvre Müzesinde bulunmaktadır. CVA, France, Fascicule 15, 679, Levha 30, şek. 4 (379).

⁹⁸ A.A. 1936, s. 378, şek. 23 (sağdaki parça).

⁹⁹ CVA, France, Fascicule 7, 289 Levha 5 şek. 2.

Berlin Müzesinde bulunan bir misale de Blinckenberg, Lindos, s. 308 - 309 işaret etmektedir.

¹⁰⁰ Ridder, Vases peints, Bibl. Nat. Lev. I nr. 30.

¹⁰¹ AM, 54, 1929, Beilage XVI, şek. 2, 3.

¹⁰² Prinz, Funde aus Naukratis s. 45, 48.

¹⁰³ Blinckenberg, Lindos s. 308/309.

¹⁰⁴ R. M. Cook, BSA, 34, 1933 - 34, s. 89, hş. 4.

Fikellura parçası bulunduğunu kaydetmektedir. Halbuki biz iki senelik çalışmalarımız sırasında Fikellura parçalarına hiç raslamadık. Bu grup eserler Larisa'da da mevcut değildir¹⁰⁴. İzmir müzesinde bulunan bir iki parça Miletos'dan gelmiştir¹⁰⁵. Sardis'de ve çeşitli Yunan eserleri vermiş olan Gordion'da da hiç bir Fikellura parçasına raslanmamıştır¹⁰⁶. Ephesos'da da R. M. Cook'a göre yalnız bir tek Fikellura parçası bulunmuştur¹⁰⁷. Sakız ve Midilli adaları ile Aiolis mıntakasında¹⁰⁸ bu çeşit seramiğin hiç bulunmayışını Kunze ve R. M. Cook, Şimal - Batı Anadolu'nun yani Aiolis bölgesinin Rhodos kültür çevresinin tesiri dışında kalması ile izah ederler¹⁰⁹. Fikellura grupu seramiğin Sisam¹¹⁴, Miletos¹¹¹ ve Rhodos'da bol olarak bulunuşu ve Şimali Batı Anadolu'da bulunmayışı Kunze'nin ve R. M. Cook'un mütalealarını haklı göstermektedir. Nitekim aynı grup vazolar Miletos'un bir kolonisi olan Sinop'da da¹¹² mevcuttur¹¹³. Bu itibarla Bayraklı'da hiç bir Fikellura parçası bulamamızı bu siyasi durumla izah etmek mümkündür. Zaten 6. asrın 2. dörtlüğünden itibaren Eski İzmir şehrinin tamamıyla Attika tesiri altına girdiğini yukarıda izah etmiştik. Bu itibarla İzmir'de Fikellura seramiğinin bulunmayışını Attika'nın çok ağır basan rekabeti ile izah etmek mümkündür. Bununla beraber İzmir'de Fikellura seramiği ile çağdaş¹¹⁴ olabilecek, yani 540-510 tarihlerine sokulabilecek Atina mamulâtı parçalar da bulunmamıştır. Bu sebeple Eski İzmir'in 6. asrın 2. çeyreğinden itibaren Rhodos'un tesirinden çıkıp Attika'nın kültür nüfuzuna girdiğini önemle ileri sürmekle beraber, Bayraklı'da Fikellura seramiğinin bulunmayışını¹¹⁵,

¹⁰⁵ ibd. s. 85 ve s. 98. ¹⁰⁶ ibid. s. 89. ¹⁰⁷ ibid.

¹⁰⁸ Yalnız Elaia'da bir amphoriskos bulunmuştur. ibid. s. 85.

¹⁰⁹ Kunze (AM, 1934, s. 81-82) Rhodos ve Sisam'da Aiolis merkezleri ile şimali İon ve Aiolis şehirlerinin masnuatının yani Klazomen ve Khios eserlerinin az olduğunu buna karşılık Aiolis ve şimal İon şehirlerinde Rhodos ve Sisam eserlerinin meselâ Fikellura seramiğinin hiç bulunmadığını isabetle kaydeder. R. M. Cook da aynı sene zarfında neşrettiği Fikellura seramiğini etüd ettiği makalesinde Aiolis bölgesinin Rhodos kültür çevresi dışında kaldığını söyler (BSA, 1933/34 s. 89).

¹¹⁰ Sisam'da, ilk defa sanıldığından (Technau, AM, 1929, S. 6, Beilage XVI şek. 2-4) fazla Fikellura elde edilmiştir. Bu hususta bk. Kunze, AM, 1934, s. 118, Beilage X-XI; Homann-Vedeking, (Archaische Vasenornamentik, s. 22) Kunze'nin neşrettiklerinden başka daha yeni parçaların bulunduğunu kaydeder. Homann-Vedeking (op. cit, s. 23) Sisam'daki Fikellura Kylix'lerinin, Rhodos'ta Fikellura mahallinde bulunmuş olanlardan farklı olduklarına işaret ederek bu konuda güzel nüshadedelerde bulunmuştur. Ayrıca onun AM, 1940, 28-35 deki mütaleası da çok güzeldir.

¹¹¹ İzmir Müzesindeki parçalar (R. M. Cook, BSA, 34, s. 85 ve s. 89).

¹¹² Ankara Müzesinde 1941'denberi kapalı duran sandıklar içinde çeşitli Doğu Yunan seramiği ve bu arada bir Fikelleura Amphorası mevcut olduğunu o zaman kaydetmiştim.

¹¹³ Mersin'de de Fikellura parçaları bulunmuştur. LAAA; 26, s. 114, Lev. 78 şek. 19-20.

¹¹⁴ AM, 1940, s. 30-32.

¹¹⁵ Bu hususta ayrıca bk. Robertson, Greek and Roman Architecture 2, s. 297 v.d.

bu devre girebilecek yapı mevcut olmaması ile olduğu kadar, höyüğün bu zamana tesadüf eden müddet zarfında iskân edilmemiş olması ile de izah etmek lâzım geldiği kanaatindeyiz.

Şunu da kaydetmek lâzımdır ki Fikellura nevi vazolar deyince biz Homann-Wedeking gibi¹¹⁵ daha çok 6. asrın 2. yarısına ait Rhodos'ta yapılmış olması lâzım gelen harcıâlem eserleri göz önünde tutmaktayız.

Bu itibarla Kunze'nin isabetle tesbit etmiş olduğu gibi (AM, 1934, Beilage 3-4 ve XI, S. 81, hş. 4, S. 118 v. d.) Fikellura vazoları ilk defa Sisam'da meydana gelmişlerdir ve en güzel örneklerini orada 6. asrın 2. dörtlüğünde vermişlerdir. Fakat Homann-Wedeking'in dediği gibi, 6. asrın 2. yarısında Sisam'daki bu vazo nevinin yeni ve daha çok imalât yapan bir kolu Rhodos'ta çalışmağa başlar. İşte biz de Fikellura deyince bu nevi vazoları kasetmenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

Mimarlık eserleri

Şehir suru ve şehir yapıları: Bayraklı hafriyatı iki senedenberi yapılan çalışmalarla Doğu Yunan kültürünün mimarlık eserleri bahsinde esaslı ve yeni bilgiler edinmemize imkân vermiştir. Eski İzmir şehrine ait sur hakkında elde edilen neticeler bilhassa çok mühim olmuştur. Biz burada yedinci yüzyılın sonunda Eski İzmir şehrini çevirmiş olan surdan bir parçayı neşretmekle iktifa ediyoruz (Ley. III b). Çok İtinalı ve temiz bir işçiliğe malik olan bu polygonal örgülü duvar Batı Anadolu'da şimdiye kadar malûm olmuş Yunan duvarlarının en güzeli ve en eskisidir.

Bayraklı'da geçjeometrik devre ait yapılar dahi elde edilmiş olmakla beraber, hafriyatımızın en değerli neticelerinden biri Eski İzmir'in en parlak devri olan yedinci yüzyılın ikinci yarısına ait hususî evlerin ortaya çıkarılmış olmasıdır. Alyattes'in yaptığı tahribat ve 6 ıncı yüzyılın ikinci dörtlüğünde şehirlerine yeniden dönen İzmirlilerin harabe halindeki temel ve duvar kalıntıları üzerinde yapmış oldukları yenilikler ve ilâveler, yedinci asra ait bir evin prüzsüz olarak sarih plânını elde etmemize mani olmuştur. Bununla beraber, bu duruma rağmen gerek şehir plânı bakımından ve gerekse hususî evlerin plânı yönünden oldukça önemli bilgi edinmemiz mümkün olmaktadır. C yarmasında Alyattes'in tahrip ettiği yangın tabakası içinde ve altında bulunan bir ev nisbeten sarih bir plân arz etmektedir. Bir kere şurası muhakkaktır ki, evler iç içe sıralanmış 3-4 büyük ve geniş odadan ibarettir. Yani Langhaus "uzun ev," plânı hâkimdir. Bunu C yarmasındaki büyük evde olduğu gibi H yarmasındaki aşağı yukarı aynı büyüklükte olan diğer bir evde de vazih ve sarih bir surette görmek mümkündür. Plân Megaron tipindeki evlerde olduğu gibi Langhaus sisteminde olduğu halde evde yalnız

dar cepheden değil aynı zamanda ve bilhassa geniş cepheden de girildiği anlaşılmaktadır. Bayraklı evlerindeki bu bir sıraya dizilmiş üç dört odadan bir tanesini yazılı vesikaların arkaik evler için de kabul ettikleri Aule adındaki üstü açık hayat olarak da kabul etmek mümkündür.¹¹⁵ Duvarların alt kısımları güzel polygonal örgü ile işlenmiş olup taştandır. Üst kısımları ise kerpiçtendir. C yarmasında bu kerpiç kısmı profil üzerinde sarıh olarak görmek mümkündür. Duvarın bütünü, büyük ve gayri muntazam taşlardan yapılmış ve duvarın kendisinden daha geniş olan bir kaide üzerinde oturmaktadır. Langhaus tipindeki bu evler höyüğün dört ayrı yerinde aşağı yukarı şimal cenub istikametinde yer almışlardır. Böylece şehir plânının şimal-cenup istikametinde ve H yarmasındaki durumdan edindiğimiz kanaate göre müstakim bir hat halinde uzanan sokaklara göre tertiplenmiş olduğunu daha şimdiden söyleyecek durumdayız. Bununla beraber henüz hiç bir yerde tam ve vazıh olarak bir yedinci asır sokağı tesbit etmek mümkün olmamıştır. Buna karşılık evlerin birbiri ile olan münasebeti bakımından enteresan neticeler müşahede etmek kabildir. C yarmasında tam bir evden başka diğer üç eve ait kısımlar vazıh olarak görülmektedir (Şekil 1). I numaralı evin dış duvarları tamamıyla C yarmasının içine isabet etmiştir. II numaralı evin ise yarmanın batı kenarında arka cephe duvarı ile bir yan duvarını görmek mümkündür. III numaralı evin ancak Doğu-Güney köşesinden bir küçük kısmı, IV numaralı evin ise yalnız bir odasının üçte biri yarma içine tesadüf etmiştir (Lev. II, III a).

I Numaralı evi II numaralı evden, Hellenistik devirdeki Bergama'lıların kullandığı bir tabirle söylersek, aşağı yukarı 60 santim genişliğinde bir Peristasis ayırmaktadır.¹¹⁶ Bu Peristasis, Hellenistik devirdeki düşünce ile, yani rutubete mani olmak, hava cereyanını temin etmek gibi sıhhi sebeplerle yapılmış olabileceği gibi, bir evin, diğer bir yapının duvarına yaslanmaması gibi mülki hukukun korunması düşüncesiyle de âdet hükmüne girmiş olabilir. Eski İzmirliler Peristasis adını verdiğimiz bu dar boşluğu hiç bir yerde ihmal etmemektedirler. Nitekim III numaralı ev II ve IV numaralı evden, IV numaralı ev de III ve I numaralı evden aynı şekilde 60 santimetre genişliğinde böyle birer Peristasis ile ayrılmaktadır (Lev. II, III a).

C yarmasında I ve II numaralı evler arasındaki peristasis'de yer yer, arzani istikamette konmuş küçük duvarlar mevcuttur. Bunlar hiç şüphe yok ki, birbirine komşu olan iki evin duvarlarını destekledikleri gibi peristasis'lerin hayvanlara lüzumsuz sığıntı yeri teşkil etmelerine de mani olmaktadır.

Bu küçük arzani duvarcıklar bizim için bir evin diğer bir evden

¹¹⁶ Bergama kitabelerinden öğrendiğimize göre şehirde yapılacak olan yapıların hepsi kayalardan 50 santimetre uzakta inşa edilmek mecburiyetinde idiler (Pauly-Wissowa, Pergamon maddesi).

önce mi yoksa sonra mı yapıldığını anlatmağa yarayacak bir özelliği haizdirler. Meselâ I numaralı ev II numaralı evden daha sonra inşa edilmiştir. Çünkü I numaralı evin şimal batı köşesinden çıkan bu peristasis seddi bu evin şimal duvarının batıya doğru bir devamıdır. Yani I numaralı ev yapılırken bu peristasis seddi önceden düşünülmüş ve evin şimal duvarı batıya doğru 60 santim uzatılmıştır. Nitekim bu sed duvarcığı II numaralı evin doğu duvarına kaynamış olmayıp dayanmıştır. Böylece I numaralı evin II numaralı evden daha sonra yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu sed duvarlarının diğer bir özelliği de onların rast gele bir yerde değil de, kaide olarak hep yan duvarların uzatılması ve öteki evin yan duvarına bağlanması ile meydana gelmiş olmalarıdır. Bunu I ve II numaralı evler arasında üç noktada tesbit etmek mümkündür. Bu da inşa tekniği bakımından gayet doğrudur. Çünkü bu sed duvarcıkları en çok bu mahallerde destek vazifesini görmek imkânına maliktirler. Zaten böyle bir sed duvarcığının sağlam olabilmesi için bir yere kaynamış olması da şarttır. Bu itibarla onun bir arzâni duvardan çıkması bir nevi mecburiyettir. Durum böyle olduğuna göre I numaralı eve paralel olan II numaralı ev aşağı yukarı onun oda taksimatına maliktir.

Gerek peristasis adını verdiğimiz bu aralıklar ve gerekse sed duvarcıkları mimarî tarihi bakımından Bayraklı hafriyatının bize kazandırdığı enterensan neticelerdir. İzmirliler 6. ve 4. asırlarda da arzâni sedlerle kapanmış Peristasislere önem vermişlerdir. H yarmasında yedinci asırdaki bu âdetin 4. asır içlerine kadar devam etmiş olduğunu tespit etmek mümkün olmuştur.

Yedinci asır evlerinin geniş odalarında su ve zahire saklamağa mahsus küplere raslanmıştır (Lev. II). Aynı devrin İzmirlilerinin temizliğe çok riayet eden insanlar olduğunu da anlıyoruz. Kazılan yerlerin höyükte işgal ettikleri sahanın küçüklüğüne nazaran elde edilen altı yedi banyo teknesine ait parçalar yedinci ve 6. asırlardaki İzmirlilerin yıkanmaya çok önem verdiklerine işaret etmektedir. Ortalama 120 santimetre büyüklüğündeki bu pişmiş topraktan mamul banyo teknelerinin birisi yedinci asra ait hususi bir "banyo odası,"nda, bir tanesi de 6. asırda kullanılmış olan bir evin bir odasında bulunmuştur. Bu tekneler oturularak yıkanmak için yapılmıştır. Ayakların konacağı yer bir az daha alçak olup suyun akması için bir kaç delik bulunmaktadır.

1949 yılı çalışmaları sırasında höyüğün şimal kısmında şehir duvarının takip ettiği yolun aranması sırasında ikmal edilmemiş büyük sütun gövdeleri ve çok temiz işçilikte duvar kalıntılarına raslanmıştır. Aynı mahalde fayansdan mamul şark ithalâtı küçük eserler ve 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilen Korinth seramiği ile önemli miktarda terakota figürçük parçaları elde edilmiştir. Bütün bu kalıntıların anlattığına göre bu mahalde İzmir şehrinin mâbedi veya herhangi bir büyük mu-

kaddes yapısı bulunmaktadır. 1950 yazında bu mahalın kazılması ele alınacak işlerin başında gelmektedir.

6. asırdaki yerleşme, yukarıda çeşitli yerlerde belirttiğimiz gibi, ancak 575 ten 545 tarihine kadar sürmüştür. 6. asrın ikinci yarısına tarihlenilebilecek bir yapı katı bulunmamıştır. 4. asra kadar raslanan diğer yapı kalıntıları da şimdilik zikredilecek bir önemi haiz değildir. 6. asrın ikinci dördlüğü uzunluğunca devam etmiş olan iskâna ait evler aşağı yukarı yedinci yüzyılın Alyattes tarafından tarip edilmiş enkazının tamir ve ikmalinden meydana gelmiştir. Bu itibarla mimarî tarihi bakımından hiç bir yeniliğe sahip değildir. Bu devirde duvarlar baştan savma yapılmışlardır. Onları yan yana veya üst üste durdukları 7. asır duvarlarından ayırmak çok kolaydır.

4. asır yapılarına gelince: onların da bu kısa raporda zikredilecek önemli bir noktaları olmadığını söylemek lâzımdır. Bu devirde¹¹⁷ Bayraklı sönük bir kasaba haline düşmüştür¹¹⁸. Yalnız şu kadarını kaydetmek lâzımdır ki, Bayraklı hafriyatı dördüncü asra ait çatı kiremitlerinin vazih bir şekilde etüd edilmesine imkân vermiştir.

Mezar anıtları: Eski İzmir şehrine ait mezarlığın yerini aşağı yukarı bulmuş olduğumuzu sanmaktayız. Yamanlar'ın Bornova düzlüğüne inen eteklerindeki tümülüs'lerden biraz daha aşağı seviyede müteaddit yerlerde Klazomenai lâhdi şeklinde, fakat ya tamamiyle tezyinatsız veya sadece basit çizgi süslerinden ibaret toprak sandukalar ele geçmiştir. Ayrıca Bayraklı kasabasının bulunduğu tepenin Güney-Doğu eteklerinde ve Bayraklı höyüğünün şimalindeki tarlalarda gerek Klazomenai lâhdi şekilli sandukaları ve gerekse düzgün taşlardan yapılmış mezar odacıklarını ihtiva eden mezarlara raslanmıştır. Bunlardan başka Bayraklı kasabasının bulunduğu tepenin eteklerinde bir de geç devre ait figürlerle tasvir edilmiş bir Klazomenai lâhdi bulunmuştur. Nekropolis'e ait çalışmalarımız henüz sistematik olmaktan çok uzaktır. Önümüzdeki çalışma aylarında Eski İzmir mezarlığının itinalı bir şekilde tetkik edilmesine çalışılacaktır. Bununla beraber höyük üzerindeki hafriyatın devamı müddetince Nekropolis'in sistematik bir şekilde ele alınması daima güç olacaktır.

Küçük mezarlar üzerinde yapılacak çalışmalardan başka tümülüs'lerin de ele alınması gerekmektedir. Nitekim 1948 yılında henüz tama-

¹¹⁷ Son zamanlarda Batı Anadolu'nun 4. asra tesadüf eden devri bilhassa mimarlık kalıntıları bakımından geniş bir şekilde ele alınmış bulunmaktadır. Larisa'daki (Larisa am Hermos I) çalışmalarından sonra şimdi Kolophon (Holland, Hesperia XIII, 1944, s. 91-171) hafriyatı da neşredilmiş bulunmaktadır. Ayrıca Prof. Axel Persson'un Labranda'da Prof. Louis Robert'in Amyzon kalesinde yaptığı kazılar bilhassa mühim neticeler vermiştir. Labranda'da Pytheos'un eserleri ile yakınlık gösteren İon nizamında evvelce malûm eserler esaslı bir tetkike tabi tutmuş, Amyzon kalesinde ise büyük bir sürpriz olarak bir Dor mabedi bulunmuştur.

¹¹⁸ İzmir ve civarının 4. asırdaki durumu için bk. Ekrem Akurgal, Smyrne à l'époque archaïque et classique s. 78-80.

men soyulmamış olduğunu sandığımız küçük mezarlardan ikisini ve ortanca boylardan birisini (Lev. VII a) araştırdık. Küçük mezarlardan bir tanesinde (Lev. VII b) 5. asrın sonuna ait fayanstan mamul bir Fenike Alabastron'u ile Attika mamulâtı bir Amphoriskos, diğerinden ise dördüncü asra ait bir Attika vazocuğu, aşağı yukarı tam kaplar halinde, elde edildi. Böylece bugüne kadar tarihleri üzerinde çok münakaşa edilen¹¹⁹ Eski İzmir mezarlarının hiç olmazsa bir kısmını tarihlemek mümkün olmuştur. Bilindiği gibi bugüne kadar yapılan çalışmaların hiç birisinde mezar içinde tarihlenebilecek vazolar elde edilmemiştir¹²⁰. Bu itibarla Bayraklı hafriyatı bu bakımdan da çok faydalı bir netice sağlamış bulunmaktadır.

Elde edilen Attika vazocukları ile fayans Alabastron, içinde buldukları mezarların kesin bir şekilde tarihlenmelerine yaradıkları halde, bu küçük mezarlar kendi civarlarında bulunan öteki tümülüslerin tarihi bakımından bir hüküm vermemizi maalesef sağlayamamaktadırlar. Çünkü bu küçük mezarlar mukayeseye esas olabilecek mimarî bir karaktere sahip değildirler. Bu itibarla büyük boydaki monumental mezarların tarihlenmeleri için evvel emirde küçük kale yanındaki polygonal örgülü tümülüs (Lev. VIa) ile içlerinden bir tanesi dromoslu (Lev. IVb) olan çifte tümülüsleri araştırmak lâzım gelecektir. Bu üç büyük tümülüsün Tantalos tümülüsü gibi soyulmuş olduğuna hiç şüphe yoktur. Fakat mezar soyucular umumiyetle kıymetli madenden yapılmış eşyayı alıp götürdükleri halde vazo gibi mezar hediyelerine ya hiç dokunmamakta veya onları mahallerinde tahrip etmektedirler. Bu itibarla bu üç mezardan hiç olmazsa vazo kırıklarına raslanması çok mümkündür. Her üç mezar bugün büyük bir taş yığınından ibarettir. Bu taşların atılması ve mezar yerlerinin açılması zahmetli olduğu kadar çok masraflı bir iştir. Vakit ve para bulunduğu taktirde bu üç mezarın temizlenmesi ve plâna alınması her halde çok faydalı bir iş olacaktır, kanaatindeyiz. Bilhassa küçük kale yanındaki tümülüsün polygonal, çifte tümülüslerin ise rectogonal tarzda oluşu, yâni iki ayrı teknik karakter taşıması kendilerinden başka Krepisli mezarların tarihlenmeleri için sağlam birer mukayese örneği olmak durumundadırlar.

Tümülüsler kazılmadığı veya temizlenemediği müddetçe, şimdilik anıtlar hakkında eskiden ileri sürdüğümüz mütalealarla yetinmek zorundayız. Evvelce İzmir hakkında yazdığımız bir yazıda Tantalos mezarını yedinci yüzyıla, çifte tümülüsleri ise dördüncü yüzyıla tarihlemiştik¹²¹. Bayraklı höyüğünde iki senedenberi yaptığımız çalışmalar bize bu eski mütalealarımızın yanlış olmadığı hususundaki kanatimizi daha sağlam-

¹¹⁹ Ekrem Akurgal, Smyrne à l'Epoque Archaique et Classique, Belleten, 1946, s. 75 - 78.

¹²⁰ Miltner, WJH, 27, Beibl. 150-159.

¹²¹ Ekrem Akurgal, Smyrne, Belleten, 1946, s. 76 ve 77.

laştırmışlardır. Tantalos mezarını Schefold ve Mansel gibi Anadolu mimarisini çok iyi tanıyan maruf arkeologlar bizden önce daha geç devirlere tarihlemiş olduklarından biz mütalealarımızı ihtiyat kaydı ile ileri sürmüştük.¹²² Schfold, Larisa eserlerinden aldığı ilham ile Tantalos mezarını 6. ncı asrın sonuna doğru, Mansel¹²³ ise mezar odasında bir duvarın bir ince bir kalın taş sırası göstermesine dayanarak 5. ve hatta dördüncü asra tarihlemişlerdi. Her iki arkeologun da mukayeseleri ve mütaleaları çok doğrudur. Bununla beraber Mansel'in tesbit ettiği özelliğin, evvelce kaydettiğimiz şekilde¹²⁴, bir tesadüf olduğunu kabul edersek, Schefold'ın Larisa'ya dayanarak yaptığı mülâhazaların bugün, Bayraklı hafriyatı neticelerine göre yeni bir münakaşaya tâbi tutulması mümkündür. Bayraklı höyüğünde polygonal örgü sisteminin 7. inci asrın ikinci yarısında gerek şehir surunda ve gerekse hususî evlerde kullanılmış olduğu ve, İzmir şehrinin en parlak devrinin Alyattes'den önceki zamana ait bulunduğu gözönünde tutulursa, Tantalos mezarı gibi çok önemli bir tümülüs'ün de ancak böyle bir devirde meydana gelmiş olduğu kendiliğinden belirmektedir. Yukarıda yapılan seramik buluntularının ve mimarî kalıntılarının tetkikinden, vazih bir şekilde anlaşılmaktadır ki, İzmir'in en parlak devri yedinci yüzyıla ve bilhassa onun ortaları ile ikinci yarısına tesadüf etmektedir. Höyüğün 6. asrın ikinci dörtlüğü boyunca sahne olduğu iskân da önemlidir. Binaenaleyh Tantalos mezarının bu iskan devresine ait insanlar tarafından yaptırılmış olması da mümkündür. Hattâ bu devirde İzmir'in bir tyran tarafından idare edilmiş olması ihtimal dahilinde bulunduğundan, Tantalos mezarı gibi büyük bir anıdın bu devirde meydana gelmiş olması akla daha yakın gelmektedir. Hafriyatımızdan önce İzmir'in 6. asrın ikinci dörtlüğü boyunca bir iskân geçirdiği bilinmediği için, biz adı geçen yazımızda bu ikinci ihtimali serdedemiyecek durumda idik. Şimdi bu yeni vaziyet karşısında Tantalos mezarı ile "küçük kale,, yanındaki polygonal örgülü mezarı ya 7. yüzyılın ikinci yarısına veya, daha büyük bir ihtimalle, 6. yüzyılın ikinci dörtlüğüne tarihlemek gerektiği kanaatindeyiz. Geri kalan beşinci ve 4. asır iskânlarında ise polygonal örgülü tümülüs'lerin yapılmış olduğunu kabul etmek güçtür. Çünkü bu devirde Larisa gibi polygonal örgünün uzun zaman yaşadığı bir merkez bile artık rectogonal örgü tekniğini kullanmaktadır.¹²⁵ Kaldı ki, Bayraklı'nın rectogonal örgülü çifte tümülüslerini de en geç dördüncü asra tarihlemek zorunda olduğumuza göre, iki ayrı çeşitteki duvar örgü sisteminin aynı zamanda yan yana bulunuşunu da izah etmek kolay olmyacaktır.

¹²² Schefold, Larisa I.30 n. 2; aynı müellif, Orient, Hellas und Rom, s. 83.

¹²³ A. M. Mansel, Die Kuppelgräber von Kırklareli in Thrakien, Ankara 1943, (publication de la Société d'Historie Turque) s. 47, n. 43.

¹²⁴ Ekrem Akurgal, Smyrne . . . , Belleten, s. 76.

¹²⁵ ibid. s. 77.

Tantalos tümülüsü Ras Şamra mezarlarında ve Orta Anadolu'da Gâvurkale mevkiindeki Hitit devrine ait mezar odasında olduğu gibi Isopata tipinde bir mezar odası göstermektedir¹²⁶. Miltner'in açtığı¹²⁷ ve bizim kazdığımız diğer tümülüslerde ise çok basit ve küçük bir mezar odası, daha doğrusu taşla kaplı bir çukur bulunmaktadır; bunlar Tantalos mezarında bulunan sivri kemer kesitindeki bindirme tekniği ile yapılmış örtüye sahip olmadıktan başka taş işçiliği bakımından da çok ayrı bir karakter arzeder. Ekseriya dış kısımları işlenmemiş fakat iç kısımları çok muntazam büyük taşlarla meydana getirilen ve dörtgen bir şekle malik olan bu tümülüslerin mezar odaları zaman bakımından muhakkak ki Tantalos odası ile çağdaş değildirler. Yukarıda söz konusu olan ve tarafımızdan 1948 yılında açılmış olan küçük mezardaki mezar odaları aynen bu özellikte olduklarına göre, bu çeşit mezar odalarını elde edilen ve yine orada mezkûr seramiğe nazaran 5. asrın sonu ile 4. asrın başı arasına koymak durumundayız. Bu ikinci tip mezar odalarının tarihleri bu olduğuna göre çok ayrı karakterde olan Tantalos mezarının odası daha eski olmak gerektir. Böylece mezar odası bakımından yaptığımız karşılaştırmalar da birbirinden zaman bakımından iki ayrı tip mezar olduğu mütaleasını desteklemekte ve Tantalos mezar anıtını arkaik devre tarihlemek hususundaki teklifimizi teyit etmektedir.

Eski İzmir Nekropolisi'ndeki tümülüsler krepisli, dromoslu ve taştan örtülü bir mezar odasına sahip olmakla Phryg tümülüslerinden¹²⁸ tamamıyla ayrı olup¹²⁹, bu özellikleri ile Batı Anadolu'nun geri kalan krepisli ve mezar odalı tümülüsleri¹³⁰ gibi Mykenai geleneğine bağlıdırlar¹³¹.

¹²⁶ Gâvurkale'deki yer altı odasının bir Hitit mezarı olabileceği hususundaki mülâhazalarımız için bk. loc. cit. (Belleten 1946, s. 77. hş. 26).

¹²⁷ Miltner, WJH, 27, Beiblatt 157, şek. 78.

¹²⁸ Phryg tümülüsleri azami 2 metre derinliğinde fakat büyükçe bir oda ebadında toprağın kazılması ile meydana gelmiş bir çukurdur. Bu çukur çeşitli ağaç ve tahta neveleri ile topraktan tecrid edilmiştir. (Bu hususta bk. T. Özgüç ve Mahmut Akok, Belleten, 1947 s. 70, Lev. IV, şek. 5). Bu mezar odasının üstü sadece bir toprak veya toprak-çakıl yığını ile örtülür. Böylece Phryg mezarlarında krepis, dromos ve taştan yapılmış monumental mezar odası bulunmaz. Phryg mezar odaları gerek az olan derinlikleri ve aşağı yukarı genişlikleri ve gerekse kısmen ağaç kalaslarla topraktan tecrid edilmeleri bakımından kendilerinden iki bin yıl kadar eski olan Alaca kıral mezarlarına şayanı dikkat bir benzerlik gösterirler. Alacahöyük mezarlarının görünüşü ve ebadı için bk. Hamit Koşay, Alaca Höyük s. 80 ve kitabın sonundaki renkli levha. Ayrıca bk. The Illustrated London News Nr. 5544, s. 78-81 (July 21, 1945).

¹²⁹ Phryg tümülüsleri hakkında son zamanlarda Bittel çok esaslı meseleler vazetmiştir. Bu hususta bk. kleinasiatische Studien s. 91-95.

¹³⁰ Batı Anadolu'nun Krepis'li mezarları için bk. A. M. Mansel, Die Kuppelgräber von Kırklareli in Thrakien, s. 46-48.

¹³¹ Karia, Lydia ve İonia'daki krepis'li mezarların Etruria'daki aynı çeşit tümülüslerle ilgili olup olmadığı meselesi için bk. Akerström, Studien über die etruskischen Gräber s. 156-157.

Şark eserleri, Yunanlı olmayan motifler ve Anadolu tesirleri

Bayraklı'da Mısır, Fenike, Assur, Suriye, Akhaimenid masnuatı ile Lydia tarzı eserler önemli miktarda temsil edilmektedir. Bunlar arasında vazoya tutan adamı tsvir eden Suriye mamûlâtı fayans figürçikle (Lev. XIII a), Lydia'da veya Phrygia'da yapılmış olması muhtemel olan sivri külâhlı, pişmiş topraktan mamul ve boyalı bir küçük baş (Lev. XIII b) bilhassa zikredilmelidir. Bir şahsın dizleri üzerinde çökerek bir vazoyu tutması aşlında bir Mısır motifi ise de Bayraklı'da bulunan fayans figürçük, yüz ifadesi ve bilhassa sakalı ve sivri külâhı ile bir suriyeliyi tasvir etmektedir. Bunun çok benzeri bir figürçük Rhodos'da bulunmuştur.¹³² Rhodos örneği motif yönünden olduğu kadar beyaz fayans üzerine kondurulmuş siyah noktalar bakımından da Bayraklı örneğine yakın bir paraleldir. Fakat baş kısmındaki teferruatı ile Bayraklı örneğinden ayrıldığı gibi yüz hatları bakımından da daha başka bir stil çevresine ait olduğu intibasını uyandırmaktadır. Bununla beraber Rhodos örneğinin orijinalini görmeden kesin bir hüküm vermenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

Lydia'da veya Phrygia'da yapılmış olması muhtemel bulunan sivri külâhlı küçük pişmiş toprak başın da Lindos'da çok yakın bir eşi mevcuttur.¹³³ Lindos örneği maalesef yalnız desen halinde neşredilmiştir. Bu itibarla kesin bir mukayese yapmağa imkân yoktur; bununla beraber sivri külâhlı^{133a} ve sarkan tombul yanakları ile Bayraklı örneğinin çok yakın bir paralelidir. Bayraklı örneğinin önemi üzerinde başka bir zaman etraflı bir şekilde konuşmak fırsatını bulacağımızı ümit ediyoruz.

Bayraklı'da iki senedenberi yapılan çalışmalarda hiç bir Geç-Hitit eserine raslanmamıştır. Bununla beraber erken orientalisant devirlere tekabül eden tabakaları henüz genişliğine araştırmış değiliz. 1949 yılında büyük H yarmasında ancak 6. asır tabakasını ve orientalisant devre tekabül eden tabakanın en geç katını, yani Alyattes'in tahrip ettiği seviyeyi araştırmıştık. Şark eserlerinin bir kısmı oradan çıktı. Bir mâbede veya bir umumî yapıya ait olduğunu tahmin ettiğimiz yapının civarında yaptığımız küçük sondajlarda da elde edilen şark masnuatı yedinci asrın ikinci yarısına veya sonuna tarihlenecek eserlerdir. Bu itibarla H yarmasında 1950 yılında erken orientalisant devre tekabül eden katlarda yapacağımız çalışmalar 8. yüzyılın ikinci yarısına veya

¹³² Clara, Rhodos IV, s. 372. şek. 419.

¹³³ Blinckenberg, Lindos Lev. III nr. 2374. Ayrıca Rhodos'ta da sivri külâhlı pişmiş topraktan heykelcikler bulunmuştur; fakat iyi bir şekilde neşredilmedikleri için haklarında hüküm vermek mümkün değildir. (Clara, Rhodos IV s. 121, şek. 114, s. 143. şek. 137, s. 169, şek. 159)

^{133a} Bayraklı örneğinde külâhın ortasında görülen derin çizgi Lindos örneğinde de mevcuttur. Hitit külâhlarına benzeyen bu sivri külâh aynı zamanda bazı Naukratis vazolarında görülen başlıkları da hatırlatmaktadır (JHS, 1924, Lev. 5 ve 11).

sonuna ait Geç-Hitit eserlerine raslamamız mümkündür. Çünkü bu çeşit eserlere Lindos¹³⁴, Sisam¹³⁵ ve Ephesos'da¹³⁶ raslanmıştır. Bayraklı'da Assur eserleri de bulunmamıştır ve belki de onlara önümüzdeki yıl çalışmalarında da raslamak mümkün olmayacaktır. Çünkü doğrudan doğruya Assur mamulâtı olan eserlere diğer doğu Yunan merkezlerinde de tesadüf edilememiştir. Doğu Yunan merkezlerindeki bir çok "Assur," ifadeli masnuatya son safha geç-hitit eserleridir veya Assur tesiri altında kalmış Akhaimenid mamulâtıdır.

Bayraklı'da bulunan şark mamulâtı eserler, şarklı tacirlerin Yunanlı meslekdaşlarına verdikleri veya İzmir'deki mukaddes mahallere sundukları hediyelerdir. Eski İzmir şehrinde sark eserlerinin bolluğu, Yunanlıların Şark dünyası ile yaptıkları ticaretin büyüklüğünü ve kısmen de mahiyetini anlatmak bakımından çok önemlidir. Daha önemli olan bir cihet de şudur ki, Şark eserlerinin bolluğuna rağmen onların Doğu Yunan sanatına hiç bir tesirde bulunmamış olmalarıdır. Gerçekten Bayraklı'da bulunmuş Yunan eserlerinde hiç bir Şark tesiri mevcut değildir. Bu, bizim evvelce ileri sürdüğümüz bir tezi, yani Doğu Yunan merkezi ile Orta Anadolu yerli merkezlerinin 8. yüzyıldan itibaren Şark tesirlerini Şarktan doğrudan doğruya değil, kıt'a Yunanistandaki Büyük Hellen merkezleri yolu ile, bilvasita aldıkları şeklindeki mütaleamızı teyit etmektedir¹³⁷. Çok önemli olan bu konu üzerinde, kısa bir şekilde bir az aşağıda, etraflı olarak da başka bir münasebetle, ayrı bir yazı ile durmak istiyoruz.

Bayraklı'da Yunan seramiğine yabancı olduğu kadar yerli Anadolu tezyin sanatı ile de ilgisi olmayan bir çengelli helezon motif göze çarpmaktadır (şek. 2). Bu motife Anadolu'da şimdiye kadar Troia¹³⁸ ve Gordion'da¹³⁹ raslandığı gibi, Anadolu yarımadası dışında kalan Doğu Yunan merkezlerinde ve bilhassa Rodos adasında raslanmıştır¹⁴⁰. Bu motifin, şimdiye kadar bir çok arkeologların kaydettiği gibi¹⁴¹, Doğu Yunan merkez-

¹³⁴ Blinckenberg, Lindos I, s. 754, şek. 77. Blinckenberg büyük bir isabetle bu bronz kabartmasının 8. yüzyılın 2. yarısına ait bir geçhitit eseri olduğunu tesbit etmiş bulunmaktadır.

¹³⁵ Sisam'daki bir fildişi arslan başının yunanlı bir eser olmadığını Buschor söylemiş bulunmaktadır (Altsamische Standbilder, s. 58 şek. 214, 215). Bu eserin son devir Geç-Hitit merkezlerinden birinde ve büyük bir ihtimalle, Sakçegözü'de yapılmış olduğu yolundaki mütaleamız için bk. Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst s. 55 ve 75.

¹³⁶ Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst s. 78 hş. 231.

¹³⁷ Ekrem Akurgal, Bemerkungen zu den architektonischen Terrakottareliefs aus Pazarlı in Phrygien, Belleten, 1943, s. 42.

¹³⁸ Schmidt, Schliemann-Sammlung No. 3482.

¹³⁹ Körte, Gordion s. 178, şek. 160, No. 2 ve belki de 3.

¹⁴⁰ Pottier, Vases du Louvre, Lev. (A, 100) ve Lev. 29 (D 18); Blinckenberg, Lindos s. 301 (1046 b) ve s. 304, şek. 40, 41; Clara, Rhodos III, s. 65, şek. VI-VII, s. 38 ve s. 46, şek. 39-41, s. 73, şek. 78.

¹⁴¹ Pottier, Vasas du Louvre A, 100, Körte, Gordion s. 178; Blinckenberg, Lindos s. 301.

lerine ve İtalya'ya Kıbrıs'dan yayılmış olduğuna hiç şüphe yoktur. Çünkü Kıbrıs'da bulunmuş bir çok vazolarda aynı motife benzeyen bir süse bollukla raslanır¹⁴². İsveç'in Ankara sefiri Ekselans Eric von Post'un sahip olduğu güzel bir Kıbrıs koleksiyonunda Larnaka'da bulunmuş şirin bir vazocukta da aynı motif tekrerrür etmektedir. Mamafih Jacopi'nin dediği gibi¹⁴³, bu çeşit motifi haiz vazoların Rhodos'da yapılmış olmaları da muhtemeldir. Bu motifin görüldüğü Bayraklı vazolarındaki teknik aşağı yukarı Doğu Yunan merkezlerindeki eşlerinin tekniğindedir; yâni zemin donuk olup dekor Mattmalerei tarzındadır. Bayraklı örnekleri bu teknik görünüşleri ile Phryg seramiğini andırmaktadırlar. Fakat hakiki Phryg seramik gruplarından birine de ithal edilebilecek bir yakınlık da göstermezler. Zaten bu motifle Boğazköy, Alaca, Gordion ve sair merkezlerle oldukça iyi tanıdığımız Phryg seramiği arasında hiç bir yakınlık mevcut değildir. Bu itibarla Bayraklı örneklerinin nereden ithal edilmiş olduklarını daha şimdiden söyleyecek durumda değiliz.

Batı ve İç Anadolu'nun yerli masnuatına ait örnekler de Bayraklı'da önemli miktarda temsil edilmektedir. Yukarıda Batı Anadolu'nun şimal bölgesine ait bir seramik nevi olan *Bucchero* üzerinde kısaca durmuştuk. Bayraklı'da, *Bucchero*'dan başka Anadolu'nun yerli merkezlerine bilhassa Lydia ve Phrygia masnuatına ait örnekler de ele geçmiş, fakat daha mühim olarak bu iki yerli merkeze ait sanat ve modanın, önemsiz ve şümsüz de olsa, Doğu Yunan masnuatına bazı tesirler icra etmiş olduğunu gösteren malzeme ortaya çıkmıştır.

Yabancı malzeme arasında bilhassa Sardes'de yapılmış olan Lydionları zikretmek lâzımdır. Rumpf'un esaslı bir şekilde tetkik ettiği¹⁴⁴ bu Lyd vazocuklarından Bayraklı'da tam ve parça halinde bir çok örnekler elde edilmiştir. Eldeki örneklerin bir çoğu mermer taklidi¹⁴⁵ bir satha sahip olup iç veya dış kısımlarında dış yüzlerinde çizgilerden başka süs göstermezler. Bayraklı'daki bu Lyd malzemesinin hepsi Lydia'dan gelmiş olmalıdırlar; çünkü hepsinin ayak şekilleri Rumpf'un yaptığı tasnife uygun olarak hiç bir Yunanî özellik göstermez¹⁴⁶.

¹⁴² Ohnefalsch-Richter, Lev. 216, No. 9; Murray, Excavations in Cyprus s. 108, şek. 156, No. 10; Myres, Handbook of the Cesnola Collection s. 80, No. 643-645, s. 81, No. 644. Aynı mevzuda Blinckenberg (Lindos s. 301) daha fazla örnekler zikretmektedir.

¹⁴³ Jacopi, Clara, Rhodos VI-VII, s. 38.

¹⁴⁴ Rumpf, Lydische Salbgefäße, AM, 45, 1920, s. 163-170.

¹⁴⁵ Rumpf (10 loc. cit. s. 165) haklı olarak bu mermer taklidi sath ile Mısırlıların damarlı taştan yapılmış vazolarının veya yine şark dünyasında yapılmış dalgalı bir sathı olan cam işlerinin ve nihayet ağaçtan mamul kapların taklit edilmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu konuda ayrıca bk. Boehlau, Nekropolen s. 145.

¹⁴⁶ Rumpf (loc. cit. s. 168-169) güzel firnisli ince cidarlı ve mükemmel bir işçilikte olan Lydionları haklı olarak Yunan mamulâtı kabul eder ve bu Yunan örneklerinde ayağın, kabin diğer aksamına nisbetle uygun bir genişlikte ve tektonik bir ifadeye olduğunu söyler. Böyle bir Yunan mamulâtı Lydion örneği için bk. ibid. Lev. 5, şek. 2.

Rumpf bu küçük vazoların açık ağızlarını gözönünde tutarak onların mayi halindeki kokular için değil yarı sulp yarı luzuci haldeki kokulu kremler için kullanıldığını haklı olarak kabul etmiş ve daha önce Dragendorff tarafından bu çeşit kaplara verilen Salbgefäss adını kullanmanın doğru olacağını söylemiştir¹⁴⁷. Şekil ve işçilik bakımından Yunan vazoculuk sanatının eşsiz örnekleri yanında çok sönük kalan bu vazocukların bütün Yunanistan'da ve İtalya'da bulunmuş olması¹⁴⁸ ihtiva ettikleri maddedin çok muteber¹⁴⁹ olduğunu anlatmaktadır¹⁵⁰.

Bayraklı hafriyatında meydana çıkan ve iç kısımlarında mermer taklidi bir satıh gösteren kap parçalarından anlaşılmaktadır ki, Lydia'lılar yalnız Lydion tarzındaki vazocukları imal etmekle kalmamışlar, Doğu Yunan merkezlerindeki çömlekçilik sanatının Dinos, Skyphos ve saire gibi çeşitli vazo şekillerini de taklit etmişlerdir. Böylece Batı Anadolu'nun yerli seramik nevilerinden biri olan Bucchero gibi (yukarıya bak.), Lyd seramiği de kuvvetli bir şekilde Hellen tesirinin cazibesine kapılmıştır.

Lydia'da imâl edilmiş çeşitli seramik üzerinde Schefold (Jdl, 1942, s. 134 — 135) çok esaslı ve güzel müşahedeler yapmaktadır. Bu konuya başka zaman etraflı bir şekilde dönmemiz icabedecektir.

Bayraklı'da elde edilen malzeme arasında iç yüzü mermer taklidi olan bir parçanın dış yüzü, subjeometrik ve orientalisant stillerin dekoruna yakın, jeometrik sistemde bir tezyinat gösterir. Yukarıda bu çeşit jeometrik sistemdeki orientalisant vazo grubunu Anadolu'da yapılmış olarak kabul etmiştik (aşağıya da bak.). Söz konusu ettiğimiz iç yüzü mermer taklidi olan parçanın dış yüzü, sarı bir zemine sahiptir. Hanfmann'ın kaydettiğine göre, Sardes'de meydana çıkmış olan ve şimdi New York'da Metropolitan Museum'da bulunan parçalar sarımsı bir astara maliktirler¹⁵¹. Hanfmann sarımsı beyaz astarın şimdiye kadar malûm olan yerli Sardes vazolarındaki astardan farklı olduğunu söyler¹⁵². Bununla beraber iç yüzü mermer taklidi olan Bayraklı parçasının Sardes'de yapılmış bir vazodan geldiği muhakkaktır. Böylece sarı astarlı vazoların bir Lydia özelliği olarak kabul edilmesi yanlış olmayacaktır.

¹⁴⁷ Rumpf, loc. cit. s. 165.

¹⁴⁸ ibid. s. 164-165 Doğu Yunan merkezlerinde Sisam (Boehlau, Nekropolen s. 145, şek. 68, lev. VI, şek. 5, lev. VII. şek. 5, 6) ve Rhodos'ta (Clara Rhodos III, s. 31, şek. 15) bulunmuştur.

¹⁴⁹ Eski Yunan yazarları bu Lydia kreminden ehemmiyetle bahsederler (Rumpf, loc. cit. s. 166).

¹⁵⁰ Anadolu'da da çok makbul addedilmiş olması lâzım gelen bu çeşit Lydia kaplarına Sardes dışında, Bayraklı'dan başka şimdilik yalnız Gordion (Körte op. cit. s. 180, şek. 61-62) ve Larisa'da (Idl, 1942, s. 134-135) raslanmıştır.

¹⁵¹ Hanfmann, Horseman from Sardis, AJA 49, 1945, s. 574.

¹⁵² ibid. s. 574.

Bayraklı kazısı Lydia'da imâl edilen kremlerin o zamanki dünya piyasasında en çok moda olduğu devrin tarihini vermek bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Bayraklı'da bu vazocuklar orientalisant devre tekabül eden tabakada çıkmayıp, Alyatles'in tahribinden sonra kurulan ve aşağı yukarı 570 — 545 tarihleri arasına giren iskân tabakasında bulunmuştur. Böylece Rumpf'ın evvelce isabetle teklif etmiş olduğu tarih¹⁵³, yani Lyd kreminin en çok Kroisos zamanında dünyaya yayıldığı yolundaki müşahedesi Bayraklı hafriyatı ile teyit edilmiş bulunmaktadır.

Bayraklı seramiğinde, oldukça yakın komşu olan Phryg'lere ait seramiğin de tesirleri yok değildir. Fakat bunu sarîh olarak tesbit etmek çok güçtür. Bir kere bütün Mattmalerei tekniğindeki Yunan vazolarının Phryg örnekleri tesiri altında kalıp kalmadıklarını vazîh olarak ortaya koymak lâzımdır. Bu mesele hakkındaki isbatlarımızı ve kesin hükmümüzü ancak ilerideki çalışmalarımızda verebileceğiz. Fakat gerek bu tarz Mattmalerei ile çalışan ve gerekse firnis'siz zemin üzerine firnis'li tek renk kullanan vazoların Anadolu Yarımadasındaki Yunanlılar tarafından imal edildiğini, yâni bu çeşit eserlerin Anadolu'lu bir karaktere sahip olduğunu daha şimdiden söylemek mümkündür. Kezalik süt beyaza kaçan astarın da, Schefold'un güzel bir müşahede ile fakat kısmen haklı olarak¹⁵⁴ söylediği gibi, Anadolu'lu bir özellik olduğunu kabul etmek lâzımdır. Bunların dışında Doğu Yunan san'atının orientalisant stilineki hayvan frizli vazolarında, Technau'ın, Samos-Ephesos dediği grupta¹⁵⁵ noktali kareler tarzındaki jeometrik desenli tezyinat sistemini Phryg tezyinatının tesiri altında görmek de doğrudur kanatındeyiz. Söz konusu olan Yunan vazolarındaki bu tezyinat gagalı Phryg vazolarının en bariz özelliklerinden biridir¹⁵⁶.

Nitekim bir az önce Lyd mamulâtı olarak kabul ettiğimiz ve içi mermer taklidi tarzında olan parçanın dış yüzü de, orada söylediğimiz gibi, jeometrik sistemde tezyinat göstermektedir. Böylece, Lyd mamulâtı olan bir vazoya ait bulunan bu parçada, söz konusu olan jeometrik sistemdeki tezyinatın Phrygia örneklerinden mülhem olarak meydana gelmiş olabileceğine bir işarettir. Yalnız burada şunu belirtmek lâzımdır ki, Phrygia özelliği derken daha çok "Batı Anadolu yerli özelliği", ni kastediyoruz. Çünkü neşredilmekte olan bir yazımızda izah etmeğe çalışacağımız gibi, Phryg san'atı Yunan sanatının mevcudiyeti ile sıkı sıkıya bağlıdır.

¹⁵³ Rumph, Lydische Salbgefässe, AM, 45, 1920, s. 167.

¹⁵⁴ Schefold, Jdl, 1942, s. 131.

¹⁵⁵ AM, 1929, s. 22 v. d. Biz buna «Miletos-Ephesos» gurubu demeği tercih ederdik; Jeometrik sistemde dekoru haiz bir orientalisant vazo parçası Ephesos'ta da bulunmuştur (Hogarth, Ephesos, s. 229, şek. 56).

¹⁵⁶ Körte, Gordion lev. 2-3, s. 55 v. d. şek. 18, 21-23 ve Bossert, Altanatolien 1075-1078.

Bu tezyinat aynı zamanda kayalara oyulmuş Phryg mezar cephele-
rinin de en göze çarpan özelliğidir¹⁵⁷. Belki de bu jeometrik desen
uslûbu Phryg mezar anıtlarının cephelelerine ve Phryg vazolarına 8. yüzyıl
sonundaki şark dokumacılık sanatından geçmiştir. İvriz kabartmasındaki
Geç-Hitit örneklerinden¹⁵⁸ veya Urartu bronzlarındaki¹⁵⁹ bu çeşit jeo-
metrik desenli sistem, Phryg merkezlerine, oradan da Doğu Yunan
merkezlerine intikal etmiş olabilir. Nitekim Ephesos'da bu jeometrik
desen sistemini haiz elbiselerle görünen heykellere¹⁶⁰ ve fildişi¹⁶¹
eserlere raslanmaktadır. Phrygia san'atının Doğu Yunan san'atına fazla
bir tesir icra etmediğine şüphe yoktur. Fakat bazı tesirlerin de mevcut
olduğuna hiç şüphe yoktur. Barnett'in zikrettiği ve Doğu Yunan
vazolarında görünüp de Phrygia mezar anıtlarında mevcut olan bir
motifi de¹⁶² aynı şekilde Phryg san'atının Yunan san'atına tesir ettiğine
dair bir misal olarak göstermek doğru olacaktır. Yine bu arada
Sisam'da bulunmuş olup bir at figürü ile süslü olan parça¹⁶³, Bittel'in
haklı olarak belirttiği gibi¹⁶⁴, Doğu Yunan sanatının Phryg sanatına
olan münasebetine işaret etmektedir.

Bu söylediklerimizden başka tabak gibi kaplarda bütün kabı çep-
çevre ihata eden çizgilerin bulunması da, muhakkak ki, bir Phryg âdeti-
dir. Yâni Batı Anadolu'daki streifenware'yi de Phryg eserlerinin bir tesiri
addetmek mümkündür. Aslında Batı Yunan örnekleri bu basit motifi
Phryg örneklerinden almak ihtiyacında değillerdi diye bir düşünce ile
bu mütaleamızı red etmek mümkündür. Fakat bu motif Phryg eserlerinde
mebzulen kullanıldıktan sonra Batı Anadolu'nun yerli özelliğindeki halk
san'atına da geçmiştir. Bu hususta başka bir zaman daha etraflı konuş-
mamız gerekmektedir¹⁶⁵.

Fakat Phryg san'atının Doğu Yunan dünyasına icra ettiği tesirler
bundan ibaret değildir. Phryg tesirlerini bilhassa madenden yapılmış

¹⁵⁷ Reber, Die phrygischen Felsendenkmäler. Lev. 3-8; Bossert, Altanatolien
1026-1030.

¹⁵⁸ Delaporte, RHA, IV, 1936, da güzel bir fotoğraf neşretmiştir. Ayrıca bk.
Gelb, HHM, 29 (Lev. 46) veya Bossert, Altanatolien 796. Barnettde aynı eseri şimdi
neşretmiştir (JHS, 68, 1948, s. 7, şek. 6). Fakat bu kabartmada Barnett'in ileri sürmek
istediği gibi (ibid. s. 9) hiç bir şekilde bir Phryg tesiri mevcut değildir. Bu konuya
aşağıda temas edeceğiz.

¹⁵⁹ Bossert, Altanatolien 1164 b. 1164, 1169, 1200.

¹⁶⁰ Pryce, Catalogue of Sculpture, s. 58, şek. 58, 59; veya Hogarth, Excava-
tions, s. 298, şek. 84.

¹⁶¹ Hogarth, Excavations at Ephesos, s. 156, şek. 30 ve lev. 21 v. d.

¹⁶² Barnett, JHS, 68, 1948, s. 9, hş. 50.

¹⁶³ Technau, AM, 1929, Beilage 8 nr. 1.

¹⁶⁴ Bittel, Boğazköy I (APAW 1935) s. 60.

¹⁶⁵ Phryg san'atının doğu Yunan merkezlerine olan tesirleri konusunda Schefold
(JdI, 1942, s. 136 v. d.) çok güzel müşahedeler yapmaktadır. Bayraklı hafriyatının
eserlerini kısa bir şekilde tanıtmak için yazdığımız bu kısa raporda bu mevzuu
daha geniş bir şekilde ele almayıacağız.

eserler konusunda daha sarıh olarak tesbit etmek mümkündür. En güzel örnekleri Ankara Fidanlık mevkiinde bulunmuş olan tunçtan mamul Phryg kapları¹⁶⁶ çeşidindeki eserlerin (Lev. B 1) Bayraklı'da da kullanılmış olduğunu, satıhta ele geçen tunçtan bir sahana ait makara şekilli bir kulp anlatmaktadır. Aynı çeşit kaplardan iki tane Manisa'da bir mezarda bulunmuş olup şimdi İzmir müzesinde yer almaktadır (Lev. B 2). Bu çeşit Phryg kaplarının 6. asrın ortalarına kadar bütün Batı Anadolu'da yaygın olduğuna ve bilhassa kıymetli eşya arasında yer aldığına dair kuvvetli bir belgeye de sahip bulunuyoruz. Ephesos'da bulunmuş fildişi eserlerin en güzellerinden ve en önemlilerinden biri olan bir kadın figürü¹⁶⁷ sol elinde makara kulplu bir Phryg sahanı tutmaktadır. Umumiyetle bir rahibeyi tasvir ettiği kabul edilen bu kadının figürünün elindeki bu Libation sahanı tamamiyle Phryg sahanlarının bir eşidir. Yukarıda zikrettiğimiz tunçtan mamul ve Ankara'da bulunmuş olan Phryg sahanlarının Boğazköy'de pişmiş topraktan bir nümunesine¹⁶⁸ ait bir parça bulunmuştur (Şekil 2,3). Boğazköy örneğinde tunç kapların makara şeklindeki kulpları aynen taklit edilmişse de, kulp halkaları ile, sahanı çepeçevre saran ve kulplar arasından geçen çember mevcut değildir. Aynı makara kulp bu defa, kabı çepeçevre saran çember de dahil olmak üzere Gordion'da bulunmuş pişmiş topraktan mamul ve tunç sahanlar şeklindeki bir tabakta da görülmektedir¹⁶⁹. Larisa'da ise aynı makara kulplara tabak şeklindeki çeşitli toprak kaplarda rastlanmaktadır¹⁷⁰. Fakat çok daha mühim olarak tunç sahanları taklit eden makara kulplu toprak kaplardan çok güzel bir örneğin Sisam'daki bir mezarda bulunmuş olduğunu zikredebiliriz. Sekiz santimetrelik kutru ile buraya kadar sayılan Phryg ve Batı Anadolu örneklerine nazaran küçük bir tabak olan Sisam örneği bir yanlamasına ve bir diklemesine olarak konmuş kulp şeklindeki plâstik süsleri ile Ankara tunç sahanla-

¹⁶⁶ Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi, I, 1933, s. 11 şek. 2-3. T. Özgüç'ün açtığı Ankara tümülüsünde de bu nevi makara kulplar bulunmuştur. Belleten XI, 1947, lev. 21, şek. 43. T. Özgüç makara kulpların toprak kaplardaki paralelleri de zikreder (ibid. s. 74 hş. 45).

¹⁶⁷ Hogarth. Excavations at Ephesus, Lev. 22.

¹⁶⁸ Şimdi Ankara Arkeoloji Müzesinde (Nr. 3638-278/E) bulunan mezkûr parçanın 1941 yılında, fotoğrafını çekmişim. Bu parçayı neşretmek için bana müsaade veren Prof. Bittel'e teşekkürlerimi sunarım. Aynı parçayı Bittel'de zikretmekte ve onun Ankara'da bulunmuş olan Tunç kaplarla olan yakın ilgisine işaret etmektedir (Kleinasiat, Studien s. 72 hş. 51). Ayrıca bk. Bittel, Güterbock, Boğazköy I (APAW, 1935) lev. 20, nr. 2 ve MDOG 78, s. 58, şek. 2).

¹⁶⁹ Körte, Gordion s. 67, şek. 42. Körte Kıbrıs'ta, Curion'da bulunmuş olup ta Gordion örneğine çok benzeyen bronz sahanlardan bahseder (ibid. s. 67). Körte Bunlardan bir tanesinin amudi ve ufki kulpları haiz olduğunu söyler. Körte'nin verdiği kitap (Cesnola-Stern, Cypren) Ankara'da bulunmadığından bu Curion örneklerinin Phryg eserleri ile olan ilgisi hakkında bir şey söyleyecek durumda değilim.

¹⁷⁰ Boehlau-Schefold Larisa am Hermos III, Lev. 46, şek. 21, 47, şek. 6, 9, 13, 24, 48, şek. 10 ayrıca bk. Schefold, Jdl, 1942, s. 135.

rının yakın bir eşidir. Açık sarı ve çok pürüzsüz bir hamuru olduğunu söyleyen Boehlau bu kabın fevkalâde incelikte çok güzel bir eser olduğunu kaydetmektedir. Sisam'da bulunmuş olan bu kabın orijinalini tetkik etmek ve onun Batı Anadolu'da yapılmış bir Yunan taklidi mi yoksa bir Phryg eseri mi olduğunu tesbit etmek çok faydalı olurdu. Sisam'daki bu örnek Batı Anadolu dışında kalan Doğu Yunan merkezlerindeki biricik örnek değildir. Makara kulplara Rhodos adasındaki Lindos şehrinde de raslanmıştır¹⁷¹. Daha enteresan cihet makara şekilli kulpun çok defa Kothon sözü ile anılan¹⁷² ve bir nevi dar ağızlı yaygın şekilli Eski-Korinth stilindeki kâselerde de görünmesidir¹⁷³. Böylece Phryg makara kulplarının belki de Doğu Yunan merkezleri yolu ile Korinth'e kadar yayılmış olduğunu görüyoruz. Zaten Protokorinth stilin son safhasında ortaya çıkan ve kulpun testi ağzının kenarına yapıştığı yerde görünen makara şeklindeki plâstik süs de¹⁷⁴ muhakkak ki Phryg san'atından alınmıştır. Bir çok Phryg kaplarında bu plâstik süs umumiyetle kulpun en yüksek yerindedir¹⁷⁵. Ankara tümülüslerinde elde edilmiş yonca ağızlı bir madeni kapta ise makara kulplu plâstik tezyinatın, Yunan örneklerinde olduğu gibi, ağız kenarında yer almış olduğu görülmektedir¹⁷⁶. Bu Phryg maden vazosu aşağı yukarı yedinci yüzyılın ikinci yarısındanır¹⁷⁷. Gaga ağızlı Phryg toprak vazoları ise hiç olmazsa 650'den eskidirler¹⁷⁸. Bu itibarla söz konusu olan plâstik süsün Yunan merkezlerine Phryg san'atından geçmiş olduğuna şüphe yoktur. Doğu Yunan merkezlerinin hayvan frizli uslûbundaki vazolarında görülen¹⁷⁹ aynı plâstik süsün Phryg tesiriyle mi yoksa Korinth şehri eserleri ile mi meydana geldiğini söylemek için bu seramik hakkında hafriyat sonunda tesbit edeceğimiz kronolojiyi beklemek lâzım gelecektir.

Phryg masnuatının Doğu Yunan merkezlerinde görülen bir diğer

¹⁷¹ Blinckenberg, Lindos, Lev. 30, No. 718, 719.

¹⁷² Bu hususta bk. Payne, Necrocorinthia, s. 297, nr. 722, Şek. 135 ve s. 355 şek. 182-184.

¹⁷³ Perrot-Chipiez IX s. 605, şek. 313; Clara, Rhodos IV, 314, Sek. 348.

¹⁷⁴ Payne, Protokorinthische Vasenmalerei, Lev. 26, şek. 6, Lev. 27, Lev. 31. şek. 4; Payne, Necrocorinthia Lev. 12, şek. 1 ve lev. 13 şek. 5; Kübler, AA, 1933, Sp. 276, şek. 12; Weinberg, Corinth. VII, nr. 142 (lev. 20), nr. 219 (lev. 30).

¹⁷⁵ Körte, Cordion, s. 57 v. d. şek. 21-25, lev. 2, 4; Bossert, Altanatolien, 1066-1068, 1075-1082.

¹⁷⁶ Belleten X, 1946, lev. 80, şek. 33.

¹⁷⁷ Söz konusu olan madeni vazoya ait ağız parçası Makridy'nin kazdığı tümülüslerden çıkmıştır (bk. Tahsin Özgüç, Belleten X, 1946, s. 617). Makridy'nin tümülüsleri yukarıda (hş, 14) izah ettiğimiz gibi kuşlu Skyphos'lara nazaran 7. yüzyılın 2. yarısından veya en geç 7. yüzyılın sonundandır.

¹⁷⁸ Adları geçen Phryg vazoları Gordion'un III numaralı tümülüsünde bulunmuşlardır; Bittel (Kleinasiat. Stud. s. 102) bu tümülüsü en geç 7. yüzyılın başına tarihler. (Bu vazoların tarihi için aşağıya da bk.).

¹⁷⁹ Buschor, Griechische Vasen. s. 52, şek. 60, 61.

san'at eseri de boğumlu Fibula'lardır¹⁸⁰. Geç-Hitit kabartmalarındaki Fibula'ların Phryg san'atından alınarak yapıldığına hiç şüphe yoktur¹⁸¹. Nitekim Barnett aynı Fibula'ları Assur kabartmaları arasında, Phryg'leri tasvir eden figürlerde mevcut olduğunu tesbit etmeğe muvaffak olmuştur¹⁸². Böylece Fibula'larını Şark dünyasına kabul ettirmeğe muvaffak olan Phryg'ler Doğu Yunan piyasalarında da bu masnuatları için itibar bulmuşlardır. Nitekim çeşitli Doğu Yunan merkezlerinde olduğu gibi Bayraklı'da da bu çeşit Phryg fibulalarından güzel örnekler bulunmuştur.

Görülüyor ki Phryg san'atının Yunan dünyasına tesiri az değildir. Hattâ bu tesirin yukarıda saydığımız örneklerden ibaret olmadığını da daha şimdiden söyleyebiliriz. Fakat daha kesin ve daha sarîh neticeleri Phryg sanatı ile Doğu Yunan sanatı arasında yaptığımız tetkikin sonunda elde edileceğini ümit ediyoruz. Bunları söyledikten sonra iki noktaya önemle işaret etmek lüzumunu hissediyoruz.

1. Phryg masnuatının Doğu Yunan piyasasındaki mevkiini izam etmemek lâzımdır. Phryg'ler Yunan kültürüne tesir icra etmişlerdir. Fakat bu tesir önemli ve şumullü değildir. 2. Phryg san'atının Doğu Yunan merkezlerine tesir ettiği meselesini Phryg'lerin Şark san'atını Yunan dünyasına nakletmiş oldukları şeklinde anlamamak lâzımdır. Yunanlılar Şark dünyasından aldıkları tesirleri Phrygia ve Lydia yolu ile değil, bizzat Şark merkezleri ile doğrudan doğruya yaptıkları temas neticesinde almışlardır. Anadolu kavimlerinin delâletiyle aldıkları tesirler ise pek az ve önemsiz olmuştur. Buna mukabil aşağı yukarı 700 tarihlerinden itibaren Lydia ve Phrygia Şark tesirlerini dahi umumiyetle Yunan merkezleri kanalı ile almışlardır. Bu mühim konuya biraz aşağıda Exkurs kısmında devam edeceğiz.

¹⁸⁰ Bu konuda bk. Yusuf Boysal, DTCFD, 1946, s. 447-455 ve Ekrem Akurgal, Späthethische Bildkunst s. 35-36.

¹⁸¹ Ekrem Akurgal, Späthethische Bildkunst. s. 35-36.

¹⁸² Barnett, JHS, 68, 1948, s. 9 ve Şek. 7.

Exkurs**Yunan san'atında Hitit tesirleri**

Yunan san'atındaki Şark tesirleri çok çeşitli Dağu merkezlerine ait oldukları halde onlar şimdiye kadar genel manâda "Şark", adı altında zikredilmektedirler. Halbuki bugün Şark tesirlerinin kronolojik sırasını meydana çıkarabileceğimiz gibi, onların geliş yerlerini de tesbit edecek durumdayız. Bugünkü mevcut malzemeye göre bu Yunan sanatındaki Şark tesirlerini çıkış yerlerine ve geliş zamanlarına göre üç kısma ayırmak mümkündür.

1. Mısır - Fenike tesirleri (jeometrik devir).
2. Geç-Hitit tesirleri (ikinci kolonisation zamanı. 750 — 650).
3. Assur - Babil - Akhamanid tesirleri (650 den sonra).

Mısır - Fenike tesirleri: Yunanlılar ilk defa jeometrik devirde şarkın tesiri altında kalmışlardır. Meselâ Fenike alphabesinden alınma olan Yunan yazısı bu devirde ortaya çıkmıştır. Yunanlıların daha jeometrik devirde birinci sınıf bir gemici millet olmalarına rağmen Akdeniz ticaretine Fenikelilerin hâkim olduklarına şüphe yoktur. Bu itibarla Yunanistan'a ilk Şark tesirleri Fenikeliler yolu ile gelmiştir. Nitekim bu devire ait sanat eserlerinin en büyük özellikleri, hiç bir şekilde Hitit unsurları ihtiva etmemeleridir. Bu itibarla Yunan san'atındaki en eski Şark tesirlerini ayırt etmek için Hitit unsurlarını ihtiva etmeyen şark motiflerini bir tarafa ayırmak kâfi gelecektir. Bununla beraber asıl konumuz Hitit tesirlerine inhisar ettiği için bu hususta konuşmayı başka münasip bir zamana bırakıyoruz.

Hitit tesirleri: Yunan san'atında Hitit tesirleri "İkinci kolonisation,, zamanında meydana çıkmış eserlerde görülür. Bu da ikinci kolonizasyon zamanında Yunanlıların Akdeniz ticaretinde Fenikelilerle rekabete girişmeğe başladıkları zaman ilk defa ancak şimali Suriye limanlarının piyasasını ellerine geçirebilmiş olmalarından ileri gelmektedir. Bu tarihlerde aynı sekizinci yüzyıl boyunca Kuzey Suriye kıyıları ve Hinterlandı gemici olmayan Geç-Hitit beyliklerinin hâkimiyetinde bulunuyordu¹⁸³. Gemici olmayan bu geç devir Hititlerinin müsaadesi ile Yunanlılar Şark ticaretini yavaş yavaş ellerine geçirmeğe başladılar. Al Mına'da bulunan Kyklad ve Proto-korinth seramiği, Sidney Smith'in de isabetle tebarüz ettirdiği gibi, yunanlıların 750 tarihindenberi Şarkın en mühim limanında piyasaya hâkim olduklarını bize kesin bir surette anlatmaktadır.¹⁸⁴

Böylece aşağı yukarı 750 den itibaren başlayan Yunan ticaretinin daha çok Mesopotamia'nın kapılarını teşkil eden Şimali Suriye limanlarına inhisar etmesi bu devre ait Yunan san'atının Geç-Hitit örneklerini

¹⁸³ Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst s. 144.

¹⁸⁴ Sidney Smith, Antiquaries Journal 22, 1942. s. 87 v. d. s. 91 v. d.

tanınması neticesini doğurdu. Öyle anlaşılıyor ki Yunanlılar yalnız, sahil-lerde ticaret merkezleri kurmuş bulunuyorlardı. Bugüne kadar Suriye içlerinde ve Mezopotamya'da 8. yüzyıl Yunan seramiğinin bulunmayışı Yunanlıların ilk zamanlarda sahilten içeriye fazla nüfuz etmediklerine delâlet etmektedir.¹⁸⁵ Bu takdirde kara ticaretini Geç-Hitit ve bilhassa Aram merkezlerinin tacirleri ellerinde bulunduruyorlar ve sahile kadar ulaştırdıkları Şark mallarını Yunanlılarla mübadele ediyorlardı. 8. yüzyılın ikinci yarısına ve 7. yüzyılın başına ait Yunan eserlerinde hiç bir Assur tesirinin bulunmayışı bu ticaret mübadelesinde Assurluların hiç bir rol oynamadıklarını göstermektedir. Zaten bütün şimali Suriye kıyılarını tutmuş olan geç-Hititler 8. yüzyılın sonuna kadar bu bölgede hâkim kalmışlardır. Assurluların devamlı harplerine rağmen, Geç-Hitit Beyliklerinin uzun zaman bu bölgede kalmış olmaları, onların bu yerlerde büyük menfaat temin ettiklerine işaret etmektedir. Nitekim Sisam'daki fil dişi aslan başı¹⁸⁶ ve Lindos'daki bronz kabartma¹⁸⁷ Geç Hitit masnuatının Yunan merkezlerine kadar ihraç edildiğini göstermektedir. Şüphe yok ki bu eserlere benzer Geç-Hitit masnuatı daha bir çok kazılarda meydana çıkacaktır. Belki de bazıları müze dolaplarında durmaktadır. Ayrıca Profesör Jacobsthal'in bana hatırlattığı gibi, Babylonia Hyphasmata gibi bir Geç-Hitit dokuma san'atı örneklerinin de Yunanistan'a ihraç edilmiş olması mümkündür. Böylece yunanlılar ya Geç-Hitit eserlerini bizzat yerlerinde görmek veya Geç-Hitit masnuatının Yunan şehirlerine kadar ihraç edilen örneklerini elde buldurmak suretiyle Hitit san'atının tesiri altında kalmışlardır. Öyle ki bugüne kadar orientalisant olarak adlandırılan Yunan stilini şimdi hethitisant diye daha sarıh bir isimle ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Kısa bir zaman önce neşrettiğimiz ve bir az önce bir kaç defa zikrettiğimiz kitapta Geç-Hitit san'atının Yunan san'atına olan tesirine işaret etmiştik. Bugün orada söylenenleri tekrar etmemek şartıyla yeni bir iki ilâvede bulunacağız. Bilhassa şu noktayı sarıh olarak belirtmek lâzımdır ki, Yunan san'atının Hitit tesiri altına girişi iki safha halinde cereyan etmiştir. Yunan san'atı birinci safhada bizim Eski ve Orta Geç Hitit dediğimiz stil kademelerine¹⁸⁸ ait eserlerin ikinci safhada ise bizim son devir Geç-Hitit kademesi¹⁸⁹ dediğimiz ve Assurlaşmış veya Aramlaşmış Geç-Hitit san'atına ait örneklerin tesiri altındadır. Geç-Hitit

¹⁸⁵ Sakçegözü ve Hama'da bulunmuş olan seramik için bk. RM. Cook, JHS, 66, 1946, s. 83, hş. 43 ve G. Hanfmann, AJA. Daha başka buluntular için bk. Sidney Smith, Antiquaries 22, 1942, s. 94.

¹⁸⁶ Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst, s. 75 ve Lev. 37 a-b.

¹⁸⁷ Blinckenberg, Lindos I s. 754 şek. 77. Bu bronz kabartmanın bir Geç-Hitit eseri olduğunu Blin'kenberg isabetli bir şekilde ortaya koymuş bulunmaktadır (İbid s. 753-754).

¹⁸⁸ Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst s. 139-143.

¹⁸⁹ İbid. s. 143-144.

sanatının Assurlaşmış veya Aramlaşmış örnekleri aşağı yukarı 730 tarihlerinde başladığına göre¹⁹⁰ Eski ve Orta devir Geç-Hitit san'atının örneklerini Yunan san'atı 750-730 arasında tanımış olmalıdır. Bu takdirde Hitit tesirleri gösterip de hiç bir Assur veya Aram tesiri göstermeyen Yunan eserlerini 750-730 arasına koymak lâzımdır. Nitekim biz Girit bronzlarının Suriye-Fenike grubunu bu tarihe koymuş ve yine Girit'te bulunmuş olup da Assur tesirlerini gösteren grubu da yedinci yüzyılın içine tarihlemiştir¹⁹¹.

Yunan san'atının hethitisant stiline ilk safhasına ait örnekleri pek azdır. Bununla beraber Girit bronzlarından başka Girit, Kıbrıs ve Ephesos gibi yerlerde bulunmuş ve hethitisant stiline ilk safhasına ait, yani eski veya orta Geç-Hitit örneklerini taklit eden Yunan eserleri mevcuttur¹⁹². Protokorinth vazolarının payne tarafından "birinci siyah figürlü stil," adı ile anılan grubu da, eski devir Geç-Hitit örneklerinin unsurlarını gösterdiğine göre, hiç olmazsa uslu kademeleri bakımından hethitisant stiline ilk safhasına ait bir gelenektir. Fakat bu grubun tarihi yedinci yüzyılın ilk dörtlüğünden yukarıya konulamıyacağına göre, bu eserleri zaman bakımından birinci safhaya almak mümkün değildir. Öyle anlaşılıyor ki korinth şehri san'atkârları Geç-Hitit eserlerinin her üç davresine ait eserleri bir arada görmüşlerdir¹⁹³. Nitekim Geç-Hitit eserlerinin her üç stil kademesine ait örneklerinin 6. yüzyıl içlerine kadar ayakta kaldıkları muhakkaktır¹⁹⁴. Böylece zaman bakımından daha eski olan "birinci siyah figür stili," ustaları tesadüfen yalnız eski devir Geç-Hitit örneklerini görmüşler ve eserlerini ona göre meydana getirmişlerdir. Mamafih, şurasını önemle belirtmek lâzımdır ki, Protokorinth vazolarının "birinci siyah figür stili," ndeki vazolarının aslanlarına ait detaylar iyi bir şekilde neşredildiği gün bu stiline de "ikinci siyah figür stili," ve "polykhrom stil," gibi Assurlaşmış Geç Hitit örneklerini tanıyıp tanımadığını tesbit etmek mümkün olacaktır. Fakat orijinaleri bugün için görmem mümkün olmadığından bu nokta üzerinde şimdilik kesin hüküm verecek durumda değilim.

Hethitisant stiline ikinci safhasına gelince, onun örneklerine bugün bollukla sahibiz. Protokorinth vazolarının yukarıda dediğimiz veçhile, muhtemelen "birinci siyah figür stili," bu safhanın örneklerindedir. Protokorinth vazolarının "ikinci siyah figür stili," ile "polykhrom stil," i tamamen bu ikinci hethitisant safhasına ait örneklerdir¹⁹⁵. Hethitisant

¹⁹⁰ İbid. s. 144.

¹⁹¹ İbid. s. 78 hş. 229.

¹⁹² İbid. s. 76-79. ve s. 39- 76 Passim,

¹⁹³ İbid. s. 144-145.

¹⁹⁴ İbid. s. 145

¹⁹⁵ Martin Robertson (JHS, 60, 1940, s. 6 ve 21) Al Mina'daki Kyklad seramiğini onlarla birlikte bulunmuş olan Protokorinth seramiği ile hemzaman veya daha eski kabul eder.

stilin ikinci safhasının üst sınırı 730 dır. Fakat yukarıda dediğimiz gibi, Geç-Hitit Beyliklerinin Assurlular tarafından zaptedilmesinden sonra Hitit ustalarının yedinci asır içlerine kadar çalıştıklarını da kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bu itibarla Korinth şehrinin ustaları Hitit san'atı eserlerini yedinci yüzyılın ilk yarısında tanınmışlardır.

Hethitisant stilin son safhasına ait en güzel örnekleri Kyklad adalarının eserleri temsil etmektedirler. Sözü geçen kitabımızda Kyklad vazoculuğunun Hitit tesirleri üzerinde durmamış olduğumuzdan burada bu konuda bir kaç söz söylemeği uygun buluyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, Kyklad adaları Şarkla doğrudan doğruya temas etmişlerdir. Nitekim Al Mina'daki en eski Yunan seramiği Kyklad adaları seramiğidir¹⁹⁶. Bu itibarla aşağıda Kyklad seramiğinde tesbit edeceğimiz Hitit unsurlarının nasıl geldiğini anlamak güç olacaktır.

Kyklad adalarına ait seramik grubunun Grifon tasvirleri tamamen son devir Geç-Hitit Grifon örneklerinin kopyasıdır. Stockholm'deki Paros adasında bulunmuş olan Grifon vazosunun Grifonunda alt çenenin bir arslan çenesi şeklinde oluşu bunun en güzel delilidir¹⁹⁷. Sözü geçen kitabımızda Grifon başının bir arslan başı ile mezcedilmesinin Aramlaşmış Geç-Hitit merkezlerinde meydana geldiğini göstermiştik¹⁹⁸. Ayrıca Stockholm vazosunun Grifonu boynuna kadar düşen uzun buklesi bakımından olduğu kadar haiz olduğu at kulağı yönünden de son devir Geç-Hitit örneklerinden mülhemdir. Bu nokta üzerinde sözü geçen kitabımızda yeteri kadar durduğumuzdan oradaki izahatımıza işaret etmekle yetiniyoruz¹⁹⁹.

Kyklad vazolarındaki Grifon tasvirlerinin Geç-Hitit san'atının son safhasına ait örneklerinden ilham aldığını bir başka yönden de ispat etmek mümkündür. Atina'daki büyük Apollon Amphora'sında araba okunun ucunda bulunan Grifon başı Kargamış, Zincirli ve Tell Halaf araba tasvirlerindeki araba oku uçlarında yer alan Grifon başlarının tıpkısıdır²⁰⁰. Araba oklarının uç kısmında Grifon bulunması Assur sanatında âdet değildir. Onları şimdiye kadar yalnız Geç-Hitit örneklerinde tesbit etmeğe muvaffak olabildik. Bilâhare Doğu Yunan merkezlerinde Sardis'in ve Larisa'nın pişmiş toprak levhalarındaki²⁰¹ ve Kyzikos'da

¹⁹⁷ Buschor, Griechische Vasen, s. 60, şek. 70.

¹⁹⁸ Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst s. 84-86.

¹⁹⁹ İbid. s. 85.

²⁰⁰ Moortgat, Bergvölker lev. 32 şek. 1., Luschan, Sendschirli lev. 39 ve Şek. 102 s. 211; Oppenheim, Tell Halaf lev. 19 a. Tell Halaf araba tasvirinde araba okunun ucundan Grifon bulunduğunu Barnett 'de müşahede etmiştir. (ZHS, 68, 1948, s. 10).

²⁰¹ Shear, Sardis X, şek. 11, 17 ve Larisa II Lev. 8-10, 34-36.

bulunmuş bir arkaik kabartmasında²⁰² araba tasvirlerinin ok uçlarında görünen grifon başları belki de ilk defa Kyklad merkezlerinin ustaları tarafından Geç-Hitit örneklerinden kopye edilmiş ve Yunan dünyasına oradan yayılmıştır.

Kyklad vazolarındaki aslan tasvirleri de Geç-Hitit örneklerinin tesiri altındadırlar. Bunların dışarıya çıkmış dilleri, kalb şeklindeki kulakları ve bilhassa Kunze'nin de dediği gibi²⁰³ omuz kısımlarının çizili tarzı tamamiyle Geç-Hitit örneklerinden ilham alınarak meydana gelmiştir. Kyklad vazolarının at ve geyik figürlerinde de kullanılmış olan bu çizili tarzının Geç-Hitit sanatının bir özelliği olduğunu söz konusu olan kitabımızda izah etmiş bulunuyoruz²⁰⁴, Kezalik Kyklad vazolarında sfenks ve at figürlerinde kullanılan ucu kıvrık kanat da, bilindiği gibi Hitit sanatının bir özelliğidir. Delos'da bulunmuş olan Amphora üzerindeki sfenksin başında görünen süs de²⁰⁵ bugün için ancak 2. bine ait örnekleri bulunan bir Syro-Hitit motifidir.

Bunların dışında Apollon Amphora'sındaki Artemis'in ön kısmında uçan bir kırlangıcın önden görünüşü²⁰⁶ şeklindeki etek de²⁰⁷ Geç-Hitit sanatından mülhemdir²⁰⁷. Kezalik eteğin arkaya doğru uzanması da ancak Hitit örneklerinin tesiri altında meydana gelmiş olabilir. Ayrıca Kyklad vazolarındaki elbiselerin jeometrik ifadeli süslerini de, yukarıda belirtmeğe çalıştığımız gibi, Geç-Hitit tesirlerine bağlamak mümkündür²⁰⁸. Aynı şekilde Kyklad vazolarının bazılarında bollukla raslanan Aslan-Geyik mücadelelerini tasvir eden motif de, herhangi bir şekilde belki de tekstil nevinden Hitit masnuatının tesiri ile meydana gelmişlerdir²⁰⁹.

Kyklad adalarına ait vazoların otlayan hayvanları, daha eski bir Şark tesiri ile meydana gelmiş bir motif olup Kyklad ustaları onu Attika'nın vazoculuk sanatından almışlardır. Kezalik Kyklad Amproralarının bazılarında görülen gülle şeklindeki toparlak karınlar²¹⁰ ve vücutla mütenasip olmayan küçük ve tektonik ifadeden mahrum ayaklar da²¹¹ Prof. Rumpf'un bir başka münasebetle yaptığı bir müşaheden ilham alarak diyebiliriz ki, Şark tesiri ile meydana gelmiştir. Stock-

²⁰² Mendel, Catalogue du musée de Brousse lev. 1. Athènes 1908.

²⁰³ Kunze, Kretische Bronzreliefs, s. 157. böyle bir aslan figürü için bak. Buschor, Griechische Vasen s. 61 şek. 72.

²⁰⁴ Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst. s 60 - 61.

²⁰⁵ Buschor, Griechische Vasen s. 54 Şek. 64.

²⁰⁶ Pfuhl, MuZ, Şek. 64.

²⁰⁷ Ekrem Akurgal, Remarques stylistiques sur les reliefs de Malatya, s. 35.

²⁰⁸ Buschor, Griechische Vasen s. 54 şek. 64, S. 56 şek. 66.

²⁰⁹ Dugas, La céramique des Cyclades lev, 3, şek. 2 a (veya AM, 1903 Lev. 28 şek. 3 - 4), Lev. 13b, Buschor, Griechische Vasen s. 60 şek. 70.

²¹⁰ Buschor, Griechische Vasen s. 60 şek. 70, 71 (Stockholm'daki Amphora ile grifon'lu desti).

²¹¹ Buschor, Griechische Vasen s. 59, şek. 69, ve AM, 1903 Bulage 28, 29.

holm'deki Grifon vazosu ile, Thera'da bulunmuş olup bir az önce zikredilen amphora'lar uzaktan da olsa Lyd krem vazocuklarına benzeyen bir şekil ifadesine sahiptirler. Fakat bu Şark tesirinin nereden ve nasıl geldiğini bugün için söyleyecek durumda değiliz.

Yukarıda söz konusu olan Kyklad vazoları aşağı yukarı yedinci yüzyılın ilk yarısından ve kısmen de ortalarındandır. Görülüyor ki onlar da Protokorinth vazolarının birinci ve ikinci siyah figürlü stilleri ve polykhrom stili gibi Geç-Hitit tesirlerini en erken yedinci yüzyılın ikinci dörtlülüğü boyunca devam ettirirler. Bu itibarla hethitisant stilin ikinci safhasının 730 dan sonra başladığını söylemekle beraber, şimdilik bu safhanın kıt'a Yunanistan'da ve Kyklad adalarında 700 tarihlerinden daha önceye kesin olarak konabilecek bir örneğine sahip olmadığımızı belirtmek mecburiyetindeyiz. Gerek Protokorinth ve gerekse Kyklad vazolarının daha yukarıya tarihlenmesine ne bir imkân vardır, ne de buna bir lüzum hasıl olmaktadır. Bu itibarla 730 'da başlayan son devir Geç-Hitit stilinin Yunanistan'da ancak 700 tarihlerinde tanınmış olduğunu söylemekle yetineceğiz.

Geç-Hitit sanatının Yunan dünyası içinde ne kadar geniş bir tesir icra etmiş olduğunu belirtmek için Etrüsk san'at eserlerindeki Geç-Hitit unsurlarına işaret etmek yerinde olacaktır. Praeneste'deki Barberini mezarında bulunmuş olan fildişi insan kolları üzerinde bulunan bir grifon tasvirinin ²¹² eski ve orta devir Geç-Hitit kademesine ait grifon tipinin tıbkısı olduğunu evvelce söylemiş bulunmaktayız ²¹³. Yine bu mezarda bulunmuş olan bir kazanın kaidesinde tasvir edilmiş olan sphinx figürü ²¹⁴ burun, kaş, göz ve sakal detayları yönünden olduğu kadar, tepesi büyük bir "ponpon,, la süslü ve boynuzlu külâhi bakımından da Sakçegözü sfenkslerinin âdeta bir kopyesidir.

Hethitisant adını verdiğimiz stilin alt sınırına gelince, onu, biraz aşağıda kaydedeceğimiz gibi, daha önce Payne isabetli bir şekilde geç protokorinth stil zamanına, yani aşağı yukarı 650 tarihlerine tesbit etmiş bulunmaktadır ²¹⁵.

Assur-Babil-Akhaimentd tesirleri: Hitit örneklerine benzeyen Protokorinth aslanlarının 650 tarihlerinde moda olmaktan çıktığını ve yerine Assur san'atında görülen aslan figürlerinin kaim olduğunu ilk defa Payne tesbit etmeğe muvaffak olmuştur ²¹⁶. Payne eski korinth stilinden itibaren Yunan san'atında görülen daha başka Assur tesirlerine de işaret etmiş bulunmaktadır ²¹⁷.

²¹² Poulsen, Orient, s. 131 şek. 147 (yukarda).

²¹³ Späthethitische Bildkunst s. 85 hş. 255.

²¹⁴ Poulsen, Orient, s. 128 şek. 141.

²¹⁵ Payne, Necrocorinthia s. 69 ve s. 43-55.

²¹⁶ Payne op. cit, s. 69.

²¹⁷ Fakat Payne'nin (op. cit. 71) Chigi vazosundaki at figürünün Assur tesiri taşıdığı hususundaki mütaleası doğru değildir. Bu hususla bk. Ekrem Akurgal, Griechische Reliefs des 6. Jahrhunderts aus Lykien s. 3a hş. 122.

650'den itibaren Yunan sanatında yer almağa başlayan Assur motifleri bilâhare 6. yüzyıl başında Babil ve daha sonra da Akhaimenid kılığına girmiş bir şekilde Yunan san'atkârlarına tesir icra etmeğe devam etmiştir. Henüz değerinçe işlenmemiş olan bu konuya yukarıda adı geçen kitabımızda temas etmiş bulunmaktayız²¹⁸, fakat bu hususta başka bir münasebetle daha etraflı bir şekilde konuşmak lâzım gelecektir.

²¹⁸ Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst s. 43, 53 ve hş. 53, s. 56, 60 ve hş. 101, s. 64 hş. 143, s. 70 hş. 191.

BAYRAKLI

Erster vorläufiger Bericht
über die Ausgrabungen in Alt-Smyrna

Prof. Dr. EKREM AKURGAL

Vorwort

Obwohl unser Wissen über die Literatur, Philosophie und die exakten Wissenschaften des alten Ioniens dank der historischen Überlieferung ziemlich zufriedenstellend ist, haben wir doch nur sehr geringe Kenntnis von den Staedten, Haeusern, Kunstwerken und dem taeglichen Leben der Menschen dieses Gebietes, das als die Wiege der heutigen Zivilisation angesehen werden kann. Der Grund dafür ist darin zu erblicken, dass die in der Erde ruhenden Überreste der frühgriechischen Kultur dieses erwaehten Gebietes noch nicht durchforscht sind. So sind von den in die frühgriechische Zeit fallenden Perioden von Zentren wie Ephesos und Milet nur die auf der Oberflaeche sichtbaren Ruinen erforscht, die im Boden verborgenen hingegen, abgesehen von kleinen Grabungen, die aus einigen wenigen Versuchsschnitten bestehen, noch keiner eingehenden Durchforschung unterzogen worden. In Kleinasien sind bisher überhaupt nur die frühgriechischen Schichten im aeolischen Larisa systematisch untersucht worden. Aber wie wichtig und schön die dort zutage gebrachten Kunstwerke auch sein mögen, wie hochwertig die dort gefundenen Vasen auch sind, die unbedeutende Rolle, die diese Stadt in der griechischen Geschichte spielt, zeigt uns, wie weit Larisa davon entfernt ist, uns ein klares Bild der westanatolisch-griechischen Welt widerzuspiegeln. Hinzu kommt noch, dass in Larisa nur Überreste aus dem 7. Jahrhundert, nicht aber solche aus den weiter zurückliegenden frühgriechischen Perioden gefunden wurden. Daher gehört es zu den vordringlichsten Aufgaben der Archäologie unserer Tage, ein wichtiges Zentrum der westkleinasiatischen Kulturwelt gründlich zu untersuchen, das die aelteste Schichte der frühgriechischen Zeit enthaelt und dessen Bedeutung auch in der historischen Überlieferung anerkannt ist. Das Archäologische Institut der Universitaet Ankara, das sich bemühte, diesen Gedanken in die Tat umzusetzen, hat zusammen mit dem Englischen Archäologischen Institut in Athen beschlossen, eine Englisch-Türkische Arbeitsgemeinschaft zu gründen, deren Ziel es sein sollte, eine der Staedte Ioniens oder irgendeines der grossen ostgriechischen Zentren auszugraben. Auf dieses Übereinkommen hin haben wir mit dem Direktor des eben genannten Institutes, Herrn John Cook, im April 1948 eine von Smyrna bis zu den Füßen der Mykaleberge

die Küste entlangführende, lange und detaillierte Forschungsreise unternommen. Nachdem wir von dem heute wieder bereisbaren Koloophon-, Klaros- und Notion-Gebiet sowie von Ephesos ausgehend, der Küste bis an den Rand der Berge von Mykale folgend, alle in Betracht kommenden Orte untersucht hatten, wählten wir zum Teil auch unter Berücksichtigung der uns zur Verfügung stehenden Mittel als günstigsten Ort Bayraklı. Der Umstand, dass Bayraklı ein Höyük ist, erleichtert die stratigraphischen Untersuchungen, und macht diesen Ort somit zu einer idealen Ausgrabungsstätte. Abgesehen davon ermöglichte das Fehlen der Bauschichten aus der Zeit nach dem 4. Jahrhundert v. Ch. die sofortige Inangriffnahme der Untersuchung griechischer Perioden und verspricht so eine verhältnismässig wenig kostspielige Ausgrabung. Die staunenswerte Fülle von Scherben an der Oberfläche des Bayraklı-Höyüks liess vermuten, dass hier, was die ostgriechische Vasenmalerei betrifft, reiches Material verborgen liegt. Die von Miltner im Jahre 1930 ausgehobenen Versuchsschnitte waren andererseits nicht geeignet, die Wichtigkeit eines Zentrums, wie es das alte Smyrna war, zutage treten zu lassen, und haben so die absolute Notwendigkeit einer systematischen Erforschung dieser Stätte dargetan. In diesem Sinne wurden im Juni und Juli 1948 die ersten Versuchsschnitte angelegt und die im Höyük enthaltenen Schichten festgestellt. Im Jahre 1949 hingegen haben wir die Schichten des 6. und 7. Jahrhunderts einer gründlichen Ausgrabung unterzogen. 1950 endlich gedenken wir den noch verbleibenden Teil der durch den orientalisierenden Stil vertretene Schicht sowie die durch den geometrischen und protogeometrischen Stil vertretenen ältesten Schichten frühgriechischer Zeit in verhältnismässig grossem Ausmass auszugraben, und, falls die Ergebnisse befriedigen, die Ausgrabungen zu beenden.

Die Ausgrabungen in den Jahren 1948 und 1949 wurden von John Cook, James Brock und Ekrem Akurgal gemeinsam durchgeführt. 1950 werden die Ausgrabungen unter der Leitung von John Cook und Ekrem Akurgal fortgesetzt. An den Ausgrabungen im Jahre 1948 haben neben den jungen englischen Mitarbeitern türkischerseits die Assistenten Jusuf Boysal und Baki Ögün sowie als Studenten Arman Kansu, Sevim Sarı, Burhan Tezcan, Neriman Uysal, Hikmet Gürçay, Tahir Özkır und Lütfi Tuncer teilgenommen. Bei den Ausgrabungen im Jahre 1949 waren die Assistenten Jusuf Boysal, Baki Ögün und Ahmet Dönmez zugegen. Als Studenten haben Burhan Tezcan und Neriman Uysal mitgearbeitet. Die Planaufnahmen der Ausgrabungen wurden in der Hauptsache von Herrn Nicholls übernommen. Des weiteren haben 1949 der Architekt der Türkischen Historischen Gesellschaft, Lemi Merey, und 1948 Naci Serez, einen Teil der Planarbeiten besorgt. Für 1950 übernehmen die Planaufnahmen die Herren Nicholls und Lütfü Özin, Architekt der Türkischen Historischen Gesellschaft.

Praehistorische Schichten

Erste vorgriechische Schicht: Während der Grabungen im Jahre 1948 ist man auf der Oberfläche des Bayraklı-Höyüks auf Scherben gestossen, die der kupferzeitlichen Keramik Anatoliens nahe stehen und primitive Darstellungen in Ritzung aufweisen, wie es bei der Keramik von Troja II üblich ist. So vermuteten wir, dass Bayraklı schon im 3. Jahrtausend besiedelt war. Daher wurde, in der Hoffnung auf die älteste Schicht zu stossen, am Südwestrand des Höyüks in einem felsigen Abschnitt der Graben E angelegt. Dieser Graben hat in 3 Bauschichten, Keramik von Troja I und II ergeben. Vorgeschichtliche Keramik aus dem 3. Jahrtausend haben wir auf unseren mit John M. Cook unternommenen Reisen in Sertkaya bei Manisa, in Kolophon, in dem bei Ephesos gelegenen Ort Kadifekale, auf dem an das Halbinselchen Klazomenai unmittelbar anschliessenden Liman Tepe und noch in anderen westanatolischen Orten gefunden.

Ausserdem ist es der von Professor Şenyürek geleiteten Expedition, an der Frau Şenyürek, Hakkı Gültekin, Direktor des Archäologischen Museums in Izmir, und Ahmet Dönmez beteiligt waren, gelungen, in der Nähe von Larisa auf dem "Höyücek," genannten künstlichen Hügel, Keramik von Troja I und II aufzufinden. Darüber hinaus hat Dr. Kılıç Kökten auf dem gegenüber von Lesbos liegenden Kaymak Tepe, der chalkolitischen Keramik¹ Anatoliens ähnelnde, mit bemalten Linien verzierte Scherben zutage gebracht. Wenn wir noch die von Hamit Koşay und Hakkı Gültekin vor einigen Jahren in Karaburun aufgefundene Keramik² erwähnen, können wir sagen, dass wir heute ein verhältnismässig reiches Material zu Verfügung haben, das die bisher wenig bekannte kupferzeitliche Periode Westanatoliens einigermaßen aufzuhellen geeignet ist.

Wie aus den Resten aller 3 Bauschichten des Grabens E ersichtlich ist, waren die Hausmauern bis zu einer gewissen Höhe in Stein (Tafel I a), die oberen Teile hingegen in Lehmziegeln aufgeführt. Die Stein- und Lehmziegelmauern eines Zimmers aus der 2. Bauschicht wurden freigelegt. Hierbei konnte einwandfrei festgestellt werden, dass sowohl die Mauern als auch der Fussboden mit einem 3-4 mm dicken Verputz versehen waren.

Wenngleich der Graben E in der 2. vorgriechischen Schicht schöne Keramik aus dem 2. Jahrtausend zutage gebracht hat, so kann diese doch kein chronologisches Kriterium abgeben, weil sie in geschichtlicher Zeit der Zerstörung anheimgefallen war. Daher halten wir es für sehr

¹ Über die neuesten chalkolitischen Funde in Kleinasien vgl. H. Koşay und M. Akok, *Bulleten* XII, 1948, S. 471-487. W. Lamb, *Iraq* XI, 1949, S. 195 ff.

² Hamit Koşay und Hakkı Gültekin, *AJA* 1919, S. 197, Taf. 39-40. Für die Vorgeschichte des westlichen Kleasiens vgl. Bittel, *Kleinasische Studien* S. 127 ff.

wichtig, während der Grabungen im Jahre 1950 an einer Stelle, deren beide vorgriechischen Schichten noch nicht zerstört sind, eine Untersuchung vorzunehmen.

Zweite vorgriechische Schicht: In den 1948 angelegten Graeben A und B gelang es uns, eine Keramik des 2. Jahrtausends enthaltende prähistorische Schicht freizulegen, während die entsprechende Schicht des im Jahre 1949 angelegten Grabens E wegen der in den historischen Zeiten verursachten Zerstörungen keine Stratigraphie ergeben hat.

Die auf der Töpferscheibe hergestellte monochrome Ware in den Graeben A und B besteht aus zwei einander sehr ähnlichen Arten, von denen die eine rot, die andere grau ist. Es sind in der Hauptsache tellerförmige und schalenförmige Gefässe vorhanden. Der Ton ist roh und glimmerhaltig. Die Oberfläche ist fast unpoliert und uneben. Bei manchen Beispielen hat der grössere Glimmergehalt je nach der Farbe des Tons den Gefässen eine Art silbrige oder goldige Oberfläche verliehen.

Die erwähnten Teller und Schalen aus Bayraklı sind mit ihren diagonal angesetzten, bogenförmigen Henkeln, wulstförmigen, schrägen Mündungsraendern, warzenförmigen Buckeln, sowie mit ihren auf Schulter und Bauch ein scharfes Profil bildenden Gefässformen, ganz in der Tradition der in der Zeit des althethitischen Reiches aufgekommenen anatolischen Keramik (Tafel VIII). Die Ähnlichkeit der Bayraklı-Keramik mit der Töpferware von Troja VI, mit der mittel-oder späetbronzezeitlichen Keramik von Thermi und endlich mit den Larisa-Funden ist auch sehr gross. Besonders zu erwähnen sind die plastischen Verzierungen der Bayraklı-Funde (Tafel VIII a). Das Gegenstück des henkeförmigen plastischen Schmuckes, wie er auf einer Reihe von Scherben aus Bayraklı vorkommt, ist bereits auf der althethitischen Keramik von Kültepe nachzuweisen. Erst wenn man das Beispiel von Kültepe gesehen hat, kann man mit Sicherheit sagen, dass es sich um einen im Relief dargestellten Henkel handelt³. Gleichartige, mit henkeförmigen und buckelförmigen Verzierungen versehene Vasen gibt es auch unter der aus den Schichten II-V kommenden trojanischen Keramik⁴, in der Thermi-Ware⁵ und endlich auch unter den aus hethitischen Schichten stammenden Funden von Boğazköy⁶. Zierpunkte in Form einer grossen Warze auf Henkeln, Mündungen oder auf Gefässkörpern sind auch

³ Gelb, HMM Taf. 65 Nr. 43; Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi 1, 1933, S. 73; Bossert, Altanatolien 404 und S. 43. Dass es sich um einen Henkel handelt, siehe Bossert, Altanatolien S. 43, Nr. 404.

⁴ Schmidt, Trojanische Altertümer S. 20, Abb. (Nr. 417), S. 21, Abb. (Nr. 433), S. 35, Abb. (Nr. 638).

⁵ Lamb, Thermi Taf. 46, Abb. 9.

⁶ MDOG, 75, 1937, Taf. 75, (links in der Mitte).

in Kültepe, Alişar⁷, Kusura⁸, Thermi⁹ und Troja¹⁰ gleicherweise anzutreffen.

Auch der Gefaessform nach ist ihre Aehnlichkeit mit der anatolischen Keramik des 2. Jahrtausends erstaunlich gross. Die auf dem Hals oder auf dem Bauch errichteten scharfen Profile trifft man sowohl in der Keramik des althethitischen Reiches als auch in der des Grossreiches wieder.¹¹ Besonders in dem Material aus Karaoğlan sind Vorbilder mit sehr grosser Aehnlichkeit vorhanden¹². Die gleiche Gefaessform aber weisen auch die Vorbilder aus Troja²³, Larisa¹⁴ und Thermi¹⁵ auf.

Auch die in der Keramik aus Bayraklı beliebten, diagonal angesetzten, bogenförmigen Henkel weisen auf die engen Beziehungen einerseits zu Troja, andererseits zu Mittelanatolien hin. Henkel von gleicher Form findet man in Alişar¹⁶, besonders aber in Boğazköy¹⁷ und Karaoğlan wieder, wie sie denn auch in grosser Zahl in Troja VI¹⁸, Larrisa¹⁹ und Thermi²⁰ vorkommen.

Plastische, wulstförmige Mündungsraender (Tafel VIII), wie sie in Troja VI²¹ und in der mittel- und späetbronzezeitlichen Keramik von Thermi²² vorkommen, sind auch ein Charakteristikum der hethitischen Keramik²³.

Der Ton der Keramik aus Bayraklı ahnelt den unpolierten zweitklassigen hethitischen Vasen²⁴. Die unpolierte oder nur wenig polierte hethitische Keramik, vornehmlich Gefaesse aus Karaoğlan, sind denen

⁷ v. d. Osten, Alishar 1930-32, II, S. 135, Abb. 176 (e 26) S. 141, Abb. 182.

⁸ Lamb, *Archaeologia* 86, Taf. VIII, 10; S. 28, Abb. 10, Nr. 4, 5.

⁹ Lamb, Thermi Taf. 19 b (Middle and late bronze age).

¹⁰ Schmidt, *Trojanische Altertümer*, S. 153-154, Nr. 3130, 3131, 3139, 3140.

¹¹ MDOG, 74, 1936, S. 55, Abb. 3 oder Bittel, *Yazılıkaya* S. 172, Abb. 69, Nr. 14, S. 70, Nr. 7, 11, 14; Bittel, *Boğazköy, Kleinfunde* Taf. 23, Abb. 3-4.

¹² Die Funde von Karaoğlan sind noch nicht veröffentlicht. Wir machen unsere Vergleiche nach dem im Archäologischen Institut der Universität Ankara aufbewahrten Fragmente. Für den ersten Bericht der Karaoğlan-Grabung siehe: R. O. Arık, *AA*, 1939, S. 207-222.

¹³ Schmidt, *Trojanische Altertümer*, S. 153, Abb. (Nr. 3106, 3112, 3114).

¹⁴ Boehlau, *Schefold, Larisa III* Taf. 3, Abb. 1.

¹⁵ Lamb, Thermi, S. 137, Taf. 1 a, 2-4, S. 139, Abb. 40, Nr. 3, 6, 8.

¹⁶ v. d. Osten, Alishar 1930-32 II, S. 128, Abb. 169.

¹⁷ Bittel, *Kleinfunde* Taf. 23, Nr. 3.

¹⁸ Schmidt, *Trojanische Altertümer*, S. 154, Abb. (Nr. 3137).

¹⁹ Boehlau, *Schefold, Larisa III*, Taf. 3, Abb. 15.

²⁰ Lamb, Thermi Taf. 44, Abb. 1-4 (Middle and late bronze age).

²¹ Schmidt, *Trojanische Altertümer*, S. 153, Nr. 3106.

²² Lamb, Thermi S. 137, Abb. 39, Nr. 2, 4, Abb. 40, Nr. 7, 8, 17, Taf. 44, Nr. 1a, Taf. 46, Nr. 6 a, 9 a.

²³ Vor allem bieten die Funde von Karaoğlan sehr nahe Parallelen.

²⁴ Es muss jedoch bemerkt werden, dass die Bayraklı-Funde den Überzug, der die Hauptcharakteristik der hethitischen Keramik bildet, entbehren.

aus Bayraklı sehr ähnlich. Besonders die Glimmerhaltigkeit der Gefaesse aus Karaoğlan gemahnt an die Beispiele aus Bayraklı. Vor allem die rote monochrome Keramik aus Bayraklı weist mit den Vorbildern aus Karaoğlan eine beachtenswerte Aehnlichkeit auf. Sogar in der Farbenskala des Tons erkennt man die Absicht, die hethitischen Vorbilder nachzuahmen. Die fast kremhellen Gefaesse aus Bayraklı machen den Eindruck, als waeren sie nichtgelungene Kopien der milchfarbigen Gefaesse hethitischer Zentren. Dass sowohl die rote als auch die graue Bayraklı - Keramik keine dunklen Farbtöne aufweist, des weiteren auch die Art wie die Skala dieser beiden Farben gegen das Helle aufgebaut ist, haben ihre Vorbilder und Parallelen in der hethitischen Keramik.

So weist die Bayraklı - Keramik hinsichtlich Gefaess - und Henkelformen, Mündungsraendern, verschiedenen Zierbuckeln und sogar auch hinsichtlich des Tons mit den Vorbildern aus Larisa, Troja VI, Thermi und vor allem Mittelanatolien eine grosse Aehnlichkeit auf. Mit Karaoğlan haengt Bayraklı besonders durch seine rote Keramik zusammen. Schon jetzt können wir daher sagen, dass die Besiedlung in Nordwestanatolien waehrend des 2. Jahrtausends in engem Zusammenhang mit Mittelanatolien stand²⁵.

Die bisher bekanntgewordene westliche Grenze²⁶ der echten hethitischen Keramik ist Bolvadin²⁷. Bittel hat ausserdem ein Gefaess aus Kusura mit Recht als von "typisch hethitischer Art,"²⁸ bezeichnet. Auch Lamb hat auf die grossen hethitischen Einflüsse hingewiesen, die bei vielen Gefaessen aus der Schicht C in Kusura ins Auge springen²⁹.

Nachdem wir also sagen können, dass die Hethiter ungefaehr bis in die Gegend von Afyon Karahisar siedelten, ist die Ausdehnung des Einflusses ihrer Keramik bis an die Küsten des Aegaeischen Meeres ohne weiters begreiflich.

Bittel, der die Keramik der Schicht C von Kusura mit der Keramik des althethitischen Reiches vergleicht, setzt sie mit ungefaehr 2000 - 1600 an³⁰. Lamb trennt die Menschen eben derselben Schicht C von denen der vorhergehenden Schicht³¹. Auch in Mittelanatolien

²⁵ Lamb hebt hervor (BSA 32, 1931-32, S. 264), dass auch die Keramik von Thermi Beziehungen zu der hethitischen Keramik hat. Auch die Keramik Larisa II weist, wie Schefold deutlich ausführt (Larisa III, S. 5), auf nahe Verwandtschaft mit den hethitischen Vorbildern hin.

²⁶ Für die Architekturfragen der VI. Schicht in Troja, siehe T. Özgüç, *Bulleten* 1946, S. 13-28.

²⁷ Bittel, *AfO* 13, S. 192, *Kleinasiat. Studien* S. 105; *AA* 1939, S. 120.

²⁸ Bittel, *Kleinasiat. Studien* S. 185 "Keramik von typisch hethitischer Art", (*Archaeologia* 86, Taf. VIII, 7).

²⁹ *Archaeologia* 87, S. 240.

³⁰ Bittel, *Kleinasiat. Studien*, S. 186.

³¹ Lamb, *Archaeologia* 87, S. 229.

sind zwischen der kupferzeitlichen Kultur des 3. Jahrtausends und der gleich am Anfang des 2. Jahrtausends in Erscheinung tretenden althethitischen Kultur offenbare Unterschiede vorhanden. Es besteht also kein Zweifel darüber, dass ungefaehr um 2000 ein neues Volk nach Mittelanatolien gekommen ist.

Die Tatsache, dass aehnliche Unterschiede, wie sie in Mittelanatolien zwischen der Kupferzeit und der ihr folgenden althethitischen Periode bestehen, auch in Bayraklı, zwischen den zwei praehistorischen Kulturen vorhanden sind, sowie der Umstand, dass die Bayraklı-Keramik des 2. Jahrtausends der Keramik des althethitischen Reiches in gewissen Punkten aehnelt³², verschaffen uns einen Anhalt für die Datierung. Da sich die Veraenderung in Mittelanatolien um etwa 2000 vollzog, wird es nicht falsch sein, das Einsetzen der hethitisierenden Keramik in Bayraklı in den Anfang des 20. Jahrhunderts zu datieren. Es erweist sich daher die Notwendigkeit, die 1949 in Bayraklı zutage gebrachten Gesichtsvasenscherben nicht als Zeitgenossen von Troja II, sondern als etwa mit dem althethitischen Reiche gleichaltrig aufzufassen.

Wie schon oben dargelegt, erscheinen in der Bayraklı-Keramik des 2. Jahrtausends hauptsaechlich 2 Farben: die rote und die graue. Es ist wichtig, festzustellen, dass sich die graue Farbe nur in den jüngeren Schichten vorfindet. In den Graeben A und B hört naemlich die graue monochrome Keramik in einer gewissen Tiefe auf, waehrend die rote monochrome Keramik in den jüngsten Schichten fehlt, dagegen in den aeltesten Schichten aber allein vorkommt. Das kann schwerlich Zufall sein. Es wird nicht falsch sein, diese Aenderung der Farbe damit zu erklæaren, dass etwa in dem 3. Viertel des 2. Jahrtausends die hethitische Keramik an Beliebtheit verlor, dagegen die aus Troja VI stammende graue Ware im ganzen westlichen Anatolien an Bedeutung gewann. Wir hoffen in der naechsten Kampagne, die Datierung der unteren Grenze dieser, die Spaetphase von Bayraklı darstellenden, grauen Ware feststellen zu können.

In Bayraklı ist bis heute keine mykenische Keramik zutage getreten.

Griechische Schichten

Schon im Jahre 1948 wurde durch angelegte Versuchsgraeben die Schichtenreihe der griechischen Besiedlung festgestellt. Die Ausgrabungen im Jahre 1949 haben die im Vorjahr gewonnenen Ergebnisse aufs genaueste bestaetigt. Mit einer Schicht beginnend, die Keramik proto-geometrischen Stiles enthaelt, sind alle bisher bekannten Phasen der griechischen Kultur lückenlos bis in die Zeit von 600 vertreten. Für

³² Die althethitische Keramik wird demaechst durch die Grabungen von T. Özgüç in Kültepe eine systematische Bearbeitung erfahren.

ein Vierteljahrhundert nach der Zerstörung durch den lydischen König Alyattes ist in der Stadt kein einziger Kulturrest anzutreffen. Doch zeigt uns die vorgefundene reichliche Keramik schwarzfigurigen Stiles, dass die Stadt um 570 / 560 wieder der Schauplatz einer bedeutenden Besiedlung wurde. Das Ende dieser 2. Besiedlung faellt zeitlich ungefaehr mit der Zerstörung der westkleinasiatischen Staedte durch Harpagos zusammen. Nach diesem Zeitpunkt ist bis an das Ende des 6. Jahrhunderts in Bayraklı kein einziger Kulturrest anzutreffen. Keramik aus dem Ende des 6. Jahrhunderts und vom Anfang des 5. Jahrhunderts wurde zwar aufgefunden, aber wir können sagen, dass die Stadt erst wieder vom 2. Viertel des 5. Jahrhunderts an eine Besiedlung erfahren hat. Diese Besiedlung waehrend des 5. Jahrhunderts ist jedoch völlig bedeutungslos. Eine armselige, aber intensive Besiedlung trat erst wieder im 4. Jahrhundert ein. Die 3 Bauschichten dieser Zeit sind freigelegt worden. Das im 4. Jahrhundert zu einer armen Stadt gewordene alte Smyrna ist etwa am Ende des 4. Jahrhunderts nach Kadifekale, d. h. Pagos, gezogen, wo es sich, wie die anderen gleichzeitigen hellenistischen Kulturzentren zu einer grossen Stadt entwickelt haben wird.

Wir wollen die in den verschiedenen Bauschichten der griechischen Zeit aufgefundenen Kulturreste im Folgenden als einzelne Abschnitte behandeln:

Frühgriechische Bauschichten: In den beiden, im Jahre 1948 ausgegrabenen Graeben A und B wurde Keramik gefunden, die eine klare Stratigraphie ergeben hat. Protogeometrische Scherben¹ wurden² nur im Graben A und auch nur³ in geringer⁴ Zahl aufgefunden⁵ Auch die geometrische Keramik ist in Bayraklı schwach vertreten. Spaetgeometrische und subgeometrische Keramik hingegen ist aus allen beiden Graeben reichlich zutage gebracht worden.

Die aufgefundenen protogeometrischen Scherben stammen von einem Skyphos und einer Amphora.

¹ Über die in Milet zutage geförderte protogeometrische Keramik siehe Weickert, Bericht über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie, Taf. 25 (links oben und das darunter befindliche Frngment).

² Zur ostgriechischen geometrischen Keramik vgl. Rumpf, JdI, 1933, S. 65, Anm. 2; Sardes: Hanfmann, AJA, 1945, S. 578. Die Funde von Assarlik werden von Kunze (KB, S. 124) als orientalisiert bezeichnet. Über die in Troja gefundene geometrische Keramik hat Schefold wertvolle Beobachtungen gemacht (JdI, 1942, S. 136). Jedoch wissen wir heute noch sehr wenig über die geometrische Keramik der ostgriechischen Zentren. R. M. Cook hat mit Recht daran gezweifelt, dass die geometrischen Scherben von Mersin (LAAA, 26, 1938/1939, S. 99, 103, Taf. 46, Abb. 3, 4) protogeometrisch sein könnten.

³ Die Gründungsdaten der westkleinasiatischen Staedte sind bequem im Buch von Cadoux nachzuschlagen (Ancient Smyrna, S. 61).

⁴ Cadoux, Ancient Smyrne S. 60, ff.

⁵ Ekrem Akurgal, Smyrne à l'époque archaïque, Belleten 1946, S. 71 und Anm 6.

Darstellungen menschlicher Figuren ist man noch nicht begegnet. Noch vor Abschluss der Ausgrabungen im grossen Graben H über die Keramik dieses Stiles ein endgültiges Urteil abzugeben, waere zweifellos verfrüht.

Bauschichten des 7. Jahrhunderts: In Anbetracht der Fülle der in Bayraklı aufgefundenen Keramik subgeometrischen und orientalisierenden Stiles kann man sagen, dass die Blütezeit des alten Smyrna in die Zeit faellt, die etwa von der Mitte des 7. Jahrhunderts an, bis zu der um 600 erfolgten Zerstörung der Stadt durch den lydischen König Alyattes reicht.

Die Fülle und Mannigfaltigkeit der Vogelschalen sowohl im spätgeometrischen als auch im subgeometrischen Stil ist erstaunlich gross⁶. Hier können wir leider nur eine kleine Auswahl veröffentlichen (Tafel IX a).

Vogelschalen waren auf den festlaendischen und auch im westlichen Griechenland verbreitet. Aus den ostgriechischen Gebieten erwaeht Price⁷ die Exemplare auf Rhodos, in Naukratis, Ephesos und Troja. Ihnen kann man heute noch ein neues, durch Keil in Ephesos⁸ aufgefundenes Stück, und auch die Exemplare aus Bayraklı, Klazomenai⁹, Samos¹⁰, Larisa¹¹, Milet¹², Mersin, Tarsus und Ankara (Taf. A, 1) hinzufügen¹⁴. Neben diesen könnte man ausserdem noch die in den

⁶ Über die Vogelschalen siehe Price, *East Greek Pottery*, S. 1; R. M. Cook, *JHS*, 56, 1946, S. 95, Anm. 224. Bei dem Korinthischen Beispiel handelt es sich, wie R. M. Cook bereits gesagt hat (*JHS*, 46, S. 95, Anm. 224), um eine Rosettenschale.

⁷ Price, *East Greek Pottery*, S. 1.

⁸ Keil, *WJH*, 1926, Beiblatt, Sp. 253 - 254, Abb. 44.

⁹ In den Versuchsgrabungen, die Oikonomos am Ende des I. Weltkrieges in Klazomenai gemacht hat, sind, wie mir M. Cook mündlich mitgeteilt hat, Vogelschalenfragmente zutage gekommen (Der Bericht dieser Versuchsgrabungen ist in Ankara nicht vorhanden).

¹⁰ Technau, *AM*, 1929, S. 11, Abb. 2; Eilmann, *AM*, 1933, Beilage 33 (1-10) und Beilage 48 (1-5). Aus den bis jetzt über die Grabungen von Samos geschriebenen Berichten geht hervor, dass dort zutage gekommenes Material nur teilweise veröffentlicht ist; ob diese auch für die Vogelschalen der Fall ist, entzieht sich meiner Kenntnis. Unter den bis jetzt veröffentlichten Funden sind Rosetten-, Zungen und Lotoschalen nicht vorhanden. Sollten sie in Samos tatsaechlich fehlen, dann hätten wir für die Lokalisierung dieser spaeten Schalensorten weniger Schwierigkeiten.

¹¹ Vogelschalen sind auch in Larisa auffallend wenig gefunden worden. Boehlau, *Schefold Larisa*, III, Taf. 57 (Nr. 6-14).

¹² Im Archäologischen Institut der Universitaet Ankara sind einige Fragmente von Vogelschalen vorhanden, die ihrer Beschriftung nach aus Milet stammen sollen.

¹³ Barnett, *LAAA*, 26, Taf. 78 (Nr. 12), Taf. 80 (Nr. 1, 1, 4).

¹⁴ Die von Makridy in einem der Tumuli von Ankara gefundenen und von T. Özgüç veröffentlichten Vasenfragmente (*Bulleten* 40, 1946, Taf. 80, Abb. 34 und S. 619, vgl. auch *Bulleten* 1947, S. 83), stammen von Vogelschalen. An Hand dieser Vogelschalenscherben ist also der Tumulus von Ankara in die 2. Haelfte oder gar in die Mitte Ende des 7. Jahrhunderts zu datieren. Ich bilde dieselben Fragmente, die ich 1941 aufgenommen habe, hier ab. (vgl. unsere Taf. A, 1).

Bittel, der diese Vogelschalenfragmente nicht gesehen hat, datiert die von Makridy ausgegrabenen Tumuli in das 7. Jahrhundert (*Kleinasiatische Studt.*, S. 67).

phrygischen Bauschichten von Zentren wie Boğazköy¹⁵, Alacahöyük¹⁶ und Malatya¹⁷ aufgefundenen und von griechischen Vasen angeregten anatolischen Nachahmungen erwahnen. Es ist auch sehr lehrreich, ein in der phrygischen Schicht von Boğazköy gefundenes Exemplar mit einem in Bayraklı zutage gekommenen griechischen Vorbild (Tafel XI b) zu vergleichen. Die dabei zu beobachtende grosse Aehnlichkeit ist ein klares Beispiel dafür, dass die phrygische Kunst von der griechischen inspiriert worden war.

Die Ausgrabungen in Bayraklı ermöglichen es uns nicht, die Zentren festzustellen, in denen die Vogelschalen hergestellt wurden. Erst durch eine in Milet vorzunehmende Ausgrabung waere es möglich festzustellen, ob das Hauptzentrum der diese Art Keramik herstellenden Industrie auf Rhodos oder in Milet oder irgendwo anders¹⁸ zu suchen ist. Durch die in diesem Jahr im grossen Graben H geplanten Ausgrabungen wird es möglich sein, die Zeit, in der diese Art Keramik aufblühte, nach unten und oben abzugrenzen und festzustellen, ob es verschiedene Werkstaetten gab, in denen diese Vogelschalen hergestellt wurden.

Die in der letzten Phase des subgeometrischen Stiles aufkommenden Rosetten und Zungenschalen sind in Bayraklı¹⁹ in ziemlich grosser Zahl zutage getreten (Tafel IX b). Hinsichtlich der Schalen mit dieser Ornamentik, die verglichen mit den Vogelschalen, bisher wenig bekannt waren²⁰, unterliegt es keinem Zweifel, dass, zumindest bis auf den heutigen Tag, Bayraklı der Hauptfundort ist. Hier sei besonders ein Bruchstück einer kleinen Schale erwahnt, das "Zungenmuster," in roter Farbe auf weissem Überzug aufweist (Siehe Tafel IX b, dritte Reihe, unten links). Denn dieses Stück zeigt, dass die Zungenschalen an einem unbekanntem Orte Westanatoliens nachgeahmt wurden. So werden wir auch weiter sehen, dass die "rhodischen," Teller und die chiotischen Becher in derselben Weise mit Zeichnungen in roter Farbe kopiert worden sind. Daher kann man das in roter Farbe gezeichnete Muster als eine Eigenheit Westanatoliens betrachten.

Von der monochromen Ware, die man gewöhnlich "Bucchero," nennt, wurde in Bayraklı zusammen mit subgeometrischer und

¹⁵ Bittel. Güterbock, Boğazköy (APAW 1935) Taf. 17, Nr. 10.

¹⁶ Die Frage des Einflusses der griechischen Kunst auf die phrygischen Erzeugnisse behandelten wir in einer in Druck befindlichen Arbeit.

¹⁷ Revue Hittite et Asiatique II, Taf. M. 19.

¹⁸ Ob Samos für diese Art Keramik als Herstellungsort in Frage kommt oder nicht, wurde oben in Erwägung gezogen (siehe Anm. 10).

¹⁹ Auch die Lotoschalen (Kinch, Vroulia, S. 140, Abb. 46) sind in Bayraklı zutage gekommen (unsere Taf. IXb).

²⁰ Kinch, Vroulia. Taf. 21 (Nr. 6a). Taf. 25 (Nr. 5-12); Barnett, LAAA, 26, Taf. 78, Nr. 13 (Mersin); Weinberg, Corinth, vol. VII, Taf. 37, Nr. 307.

zum Teil auch mit orientalisierender Keramik reichlich aufgefunden. In Bayraklı wurde sowohl graue als auch rote Ware, wie dies auch in der Keramik des 2. Jahrtausends der Fall ist, zutage gebracht. Aber die prähistorische Keramik von Bayraklı weist fast gar keine Ähnlichkeit mit dieser monochromen Ware der griechischen Periode auf. Richtiger gesagt, besteht nach Technik, Gefaßform und plastischen Verzierungen kein Zusammenhang zwischen dem Bucchero und der alten Keramik. Auch was die Farbe betrifft, ist der graue Bucchero sehr verschieden von der vorgeschichtlichen grauen Keramik. Im Gegensatz zu den matten und unpolierten vorgeschichtlichen Stücken hat der Bucchero von Bayraklı eine schöne, polierte und glänzende Farbe. Besonders hat sich die Glimmerhaltigkeit im Ton verringert. Die Keramik aus der prähistorischen Zeit hat grössere Vorliebe für sehr viel hellere Farbtöne, der graue Bucchero hingegen neigt mehr den dunklen Farbtönen zu. Ja, je mehr man sich späteren Zeiten naehert, desto schöner wird die Politur, desto dunkler der Farbton.

Was den rotbraunen Bucchero betrifft, so ist er genau so wie die graue Keramik aus einem wenig glimmernden Ton hergestellt, und weist eine sehr schöne polierte Oberfläche auf. Die rotbraunen und gelben Farbtöne herrschen vor. Der rote Bucchero ist in Bayraklı weniger zahlreich vertreten als der graue²¹.

Auch der Form nach weist diese monochrome Keramik aus der griechischen Schicht, keine Ähnlichkeit mit der vorgeschichtlichen monochromen Ware auf. Die bogenförmigen Henkel, die wulstförmigen Mundränder und scharfen Gefäßprofile der prähistorischen Keramik sind in der monochromen Ware der griechischen Zeit nicht vorhanden. Der Bucchero von Bayraklı weist in der Hauptsache Gefäßformen subgeometrischen und orientalisierenden Stiles auf. Dennoch müssen wir das Ergebnis der Ausgrabungen der nächsten Jahre abwarten, bevor wir mit Bestimmtheit erklären können, ob sie zur vorgeschichtlichen Keramik in irgendeiner Beziehung stehen oder nicht. Denn es besteht die Möglichkeit, dass die einheimische Tradition zumindest in einigen Formen weiterlebte²².

Was die Form und besonders die feine Politur anlangt, zeigt der Bucchero von Bayraklı grosse Ähnlichkeiten mit der phrygischen Keramik. Es sind Scherben aufgefunden worden, die beweisen, dass die in Larisa²³ und Gordion²⁴ vorkommenden²⁵, metallene phrygische

²¹ Die rote monochrome Keramik, die sich von den gräufarbigem Bucchero in keiner Weise unterscheidet (Körte, S. 195 und 205, ff), wurde ausser in Gordion auch in Antissa auf Lesbos gefunden (Lamb, BSA, 32, 1931-32, s. 52).

²² Für die graufarbige Keramik Westkleinasiens siehe Lamb, JHS, 52, S. 5 ff.

²³ Larisa III, Taf. 47, Nr. 9.

²⁴ Körte, Gordion S. 67, Abb. 42.

²⁵ Schefold weist darauf hin, dass Larisa und Gordion die grauen Becken gemeinsam haben (JdI, 1942, S. 136).

Vorbilder nachahmenden Tongefässe auch hier vorhanden sind²⁶. Ausserdem ist ein Bruchstück eines bronzenen Rotellenhenkels in der Art phrygischer Metallgefässe vorgefunden worden.

In der in Bayraklı aufgefundenen Keramik stehen Tierfriesvasen des ostgriechischen orientalisierenden Stiles an erster Stelle. Die in Bayraklı ans Tageslicht geförderten Tierfriesvasen haben schon jetzt die in den ostgriechischen Zentren Samos²⁷ und Larisa²⁸ zutage gekommen Vasen derselben Gattung an Zahl und Bedeutung übertroffen und nehmen nach Rhodos²⁹ die 2. Stelle ein. Die über die Verbreitung der Tierfriesvasen von Pfuhl, Price³⁰ und Rumpf³¹ aufgestellten Listen wurden jetzt durch R. M. Cook³² mit neuen Angaben ergaenzt³³. Ihnen sind einige Scherben aus Samsun sowie zwei von uns in Klazomenai aufgefundene Fragmente hinzuzufügen.

Wie bis jetzt schon von verschiedenen Archaeologen vorgebracht wurde, ist das bedeutendste Herstellungszentrum der Tierfriesvasen zweifellos Rhodos³⁴. So hat denn Bayraklı Gegenstücke einiger auf Rhodos zutage gekommener Gefässe erbracht. Dennoch kann mit Sicherheit angenommen werden, wie einige Archaeologen schon früher dargelegt haben, dass ausser Rhodos auch noch andere Herstellungsorte bestanden haben³⁵. Ohne Zweifel waren Samos³⁶ und Milet darunter die bedeutendsten. Doch ist es unmöglich, sich dazu endgültig zu äussern, solange nicht das schon früher in Milet gewonnene Material veröffentlicht oder dort eine neue Ausgrabung vorgenommen wird³⁷.

Ausser den oben genannten drei eventuellen Herstellungsorten können wir unter Auswertung der in Bayraklı gemachten Funde von verschiedenen Vasengruppen sprechen, die sowohl dem Ton und der Bemalung nach als auch hinsichtlich der Tierfiguren und ihrer Verzierung gaenzlich von einander abweichen. Wir zweifeln nicht da-

²⁶ Schefold hebt hervor, dass der phrygische Einfluss auch in Larisa nachzuweisen ist. Jdl 1942, S. 136.

²⁷ Technau, AM, 54, 1929, S. 18-29 Beilage X-XV, Eilmann, AM, 58, 1933, S. 47 Taf. 2-3, Beilage 26, 27.

²⁸ Boehlau, Schefold, Larisa am Hermos III, Taf. 16-35.

²⁹ Clara Rhodos III, IV, VI/VII.

³⁰ Price, East Greek Pottery, S. 11-15.

³¹ Rumpf, Jdl, 48, 1933, S. 55-83.

³² R. M. Cook, JHS, 46, 1946, S. 83, Anm. 143.

³³ Für die Tierfriesvasen vgl. das herrliche, türkisch geschriebene Vasenbuch Haspels (Eski Boyalı Yunan Seramigi, S. 52, ff, Istanbul 1946).

³⁴ Vgl. zuletzt, R. M. Cook, JHS, 46, 1946, S. 94.

³⁵ Schefold, (Orient, Hellas und Rom, Francke Verlag Bern 1949, S. 142 und Jdl, 57, 1942, S. 124, ff) schlägt auch Knidos als ein Zentrum vor.

³⁶ Technau denkt - wohl mit Recht - an eine «samisch-ephesische» Gattung (AM, 1929, S. 22). Über diese Gattung, die auch mit der phrygischen Kunst mancherlei Beziehungen zu haben scheint, werden wir unten noch ausführlicher sprechen.

³⁷ Vgl. R. M. Cook, JHS, 46, 1946, S. 94, Anm. 214.

ran, dass einige dieser Gruppen in enger Beziehung zu Anatolien stehen³⁸. Hier sei besonders eine Gruppe mit milchweissem Überzug und eine andere Gruppe erwähnt, die auf ungefirnistem Tongrund rotfarbige Malerei aufweist. Weiter oben hatten wir bei der Behandlung der Vogelschalen erklärt, dass rotfarbige Zeichnungen auf ungefirnistem Tongrund eine Eigenheit der westanatolischen Werkstätten sei. In Bayraklı wurde eine bedeutende Anzahl von Vasen dieser Art gefunden. Auch die bei Sinuri in Karien, d. h. bei dem heutigen Kalın Ağıl, zutage gebrachten und nun im Museum von İzmir aufbewahrten Dinos-Fragmente, zeigen rotfarbige Figuren auf weissem Überzug. Weiter unten wird davon zu sprechen sein, dass die einheimischen Nachbildungen der chiotischen Becher dieselbe rotfarbige Malerei auf milchweissem Grunde aufweisen. Ausserdem wird unten bei der Besprechung der in Bayraklı sich zeigenden einheimischen anatolischen Einflüsse dargelegt werden, dass der gelbliche Überzug eine Eigenheit der westanatolischen Keramik ist.

Es ist noch zu früh, zu entscheiden, ob das alte Smyrna ein Herstellungszentrum war oder nicht. Doch kann man schon jetzt sagen, dass dort grobgearbeitete und einfache Erzeugnisse angefertigt wurden. Zwei in der durch Alyattes zerstörten Schicht aufgefundene Gefässe, die — noch bevor sie zur Verwendung gelangen konnten — in ganz neuem Zustand der Zerstörung anheimfielen, sind sehr wahrscheinlich in Smyrna hergestellt worden.

Da die Ausgrabungen von Bayraklı eine äusserst klare Strati-graphie ergeben haben, wird es numehr möglich sein, die Tierfriesvasen in ziemlich befriedigender Weise zeitlich einzuordnen³⁹.

Schon jetzt muss darauf hingewiesen werden, dass Erzeugnisse sowohl der A - als auch der B - Stufe etwa am Ende des 7. Jahrhunderts nebeneinander erscheinen (Tafel X - XI). Daher kann man an Hand der in Bayraklı erzielten Ergebnisse sagen, dass die Ritzung in der ostgriechischen Keramik ein wenig früher einsetzte, als man bisher annahm. Die zeitliche Einordnung der Tierfriesvasen kann also numehr nicht der Maltechnik nach, sondern eher nach den Stileigentümlichkeiten der Maler oder der Werkstätten vorgenommen werden.

Über die früheste Phase der ostgriechischen Tierfriesvasen werden wir erst am Ende der diesjährigen Grabungen unterrichtet sein.

³⁸ Schefold hat mit einer sehr feinen, aber wohl nur zum Teil zutreffenden Beobachtung erkannt, dass, je weiter man von Rhodos über Ionien und die Aiolis nach Lydien kommt, desto heller der Überzug wird (JdI, 57, 1942, S. 131).

³⁹ Für die Tierfriesvasen siehe ausser Pfuhl und Price vor allem R. M. Cook (BSA, 34, S. 2, n. 1 und JHS, 46, S. 93, n. 209), M. Robertson (JHS, 60, S. 8, ff), Rumpf (JdI, 48, 1939, S. 55-58), sowie Schefold (JdI, 57, 1942, S. 125, ff; Larisa III, S. 58, ff) und Homann-Wedeking (Archaische Vasenornamentik, S. 14 ff.).

Bauschichten des 6. Jahrhunderts.

Die Ausgrabung in Bayraklı hat die von Alyattes verursachte Zerstörung⁴⁰ deutlich sichtbar werden lassen. In den im Jahre 1948 angelegten Graeben A, B und C ist es möglich, die Zerstörung an verschiedenen Formen festzustellen. Der im Jahre 1949 ausgehobene grosse Graben H hat uns ein noch grösseres Wissen um das Ausmass der Zerstörung der Stadt durch den lydischen König vermittelt (Tafel IV-V). Die in Lehmziegeln aufgeführten Mauerteile der zerstörten Häuser sind vollkommen eingestürzt; ihre aus Stein gebauten Teile stehen an einigen Stellen noch wie früher.

Schon die Unternehmungen Miltners hatten dazu beigetragen, die historisch überlieferte Zerstörung des alten Smyrna in ihrem ungefähren Ausmass festzustellen. Die neu unternommenen Ausgrabungen haben aber neue Erkenntnisse ergeben, die man in folgende zwei Punkte zusammen fassen kann:

1. Die Zerstörung des alten Smyrna ist nicht im Jahre 575 erfolgt, wie Miltner seinerzeit mit Hilfe der von ihm zutage gebrachten Keramik ermittelt zu haben glaubte⁴¹. Dieses Geschehnis hat vielmehr, wie dies die ans Tageslicht geförderte, frühkorinthische Keramik klar und eindeutig beweist⁴², spätestens um 600, ja vielleicht im letzten Jahrzehnt des 7. Jahrhunderts stattgefunden (siehe unten).

2. Nach der Zerstörung durch den lydischen König haben die Bewohner von Alt-Smyrna ihre Stadt nicht für 400 Jahre, wie die schriftlichen Quellen berichten⁴³ und Miltner durch seine Ausgrabungen festgestellt zu haben glaubte⁴⁴, sondern nur für die kurze Zeit von 30 Jahren verlassen, um sie dann um 570/560 von neuem wieder zu siedeln.

Die Schicht des 6. Jahrhunderts hat sowohl im Graben C als auch im Graben H nur eine einzige Bauschicht ergeben. Die Lebensdauer dieser Schicht war ohnehin nur gering. Das im Graben H aufgefundene Fragment eines lakonischen Tellers, die Scherben eines gleichfalls lakonischen Kraters, attische Keramik, Kleinmeisterschalen, endlich aus verschiedenen Werkstätten stammende klazomenische Vasenfragmente sowie andere Gattungen ostgriechischen schwarzfigurigen Stiles zeigen uns, dass diese Schicht ungefähr zwischen 570/560 - 540, also für einen 30 Jahre nicht überschreitenden Zeitraum besiedelt worden sein musste.

⁴⁰ Herodot, I, 16.

⁴¹ Miltner, WJH, 27, Beibl. 188.

⁴² Hierüber siehe John M. Cook, JHS, 67, S. 24-26.

⁴³ Strabo XVI, 646.

⁴⁴ Miltner, WJH, 26, Beibl. 188.

Dem Umstand zufolge, dass kein einziges Stück der in Bayraklı Zutage gekommenen attischen Keramik zwischen 540 - 510 angesetzt werden kann⁴⁵ und ausserdem keine Bauschicht vorhanden ist, die in diese Zeit fallen könnte, sind wir in der Lage zu sagen, dass die Bewohner von Alt-Smyrna, wohl erschreckt durch den Vormarsch des Harpagos, ihre Stadt von neuem, diesmal aber für längere Zeit verlassen haben.

Aus dem Mutterlande und anderen griechischen Zentren importierte Keramik

Protokorinthische und korinthische Keramik: Die ältesten Beispiele der aus dem Festlande importierten Keramik werden durch korinthische Vasen repräsentiert. Bei den Ausgrabungen von 1948 und 1949 wurden in ziemlich bedeutender Menge protokorinthische und korinthische Scherben aufgefunden.

Der protokorinthische Stil ist hauptsächlich durch Skyphoi-Fragmente vertreten. Einige dieser Scherben mögen aus dem Ende des 8. oder eher aus dem Anfang des 7. Jahrhunderts stammen, während die übrigen Fragmente den verschiedenen Jahrzehnten des 7. Jahrhunderts zuzuschreiben sind. Skyphoi mit Figurendarstellungen sind noch nicht aufgefunden worden.

In Bayraklı sind auch Nachahmungen protokorinthischer Skyphoi zutage gekommen, die in irgendeinem Zentrum der ostgriechischen Welt hergestellt worden sein müssen⁴⁶. Ferner sind einige feingearbeitete Pyxisdeckel zu erwähnen, die ebenfalls deutlich protokorinthischen Einfluss zeigen.

Auch die korinthische Stilstufe ist in Bayraklı zahlreich vertreten. Obgleich mehrere Scherben und ein gut erhaltener Aryballos aus der frühen Phase und 1-2 Fragmente aus der späten Phase gefunden werden konnten⁴⁷, ist man noch keinem Bruchstück aus der mittleren Phase begegnet. Dieser Umstand ermöglicht es uns, die durch Alyattes verursachte Zerstörung auf spätestens 600 festzusetzen.

Unter den Funden der frühkorinthischen Stilphase verdienen ein 1948 zutage gebrachtes, mit Komastenfiguren geschmücktes Alabastron⁴⁸ von ausserordentlicher Schönheit, sowie ein, auf der einen Seite mit einer Potnia Theron-Figur (Tafel XII a), auf der anderen mit einem Typhon-Bild (Tafel XII b) verzierter, kugelförmiger Aryballos besonders

⁴⁵ Vgl. unten Anm. 68 und 69.

⁴⁶ M. Robertson berichtet, dass in Al Mina Nachbildungen der protokorinthischen Keramik zutage gefördert wurden (JHS, 60, S. 19. Abb. 8 b-d). Für die Zentren, die die protokorinthische Keramik nachahmten, siehe ebda. S. 18.

⁴⁷ Auf die spätkorinthischen Scherben hat mich James Brock freundlicherweise aufmerksam gemacht.

⁴⁸ Hierüber siehe John M. Cook, JHS, 47, S. 24-26.

erwähnt zu werden⁴⁹. Diesen können noch einige, im vorigen Jahr gefundene, mit Wildziegenfiguren verzierte Scherben eines schönen Aryballos hinzugefügt werden.

Sowohl die Typhon - als auch die Artemisfigur zeigen uns deutlich, dass der Aryballos, auf dem sie dargestellt sind, unzweifelhaft dem frühkorinthischen Stil angehört, und gewiss keinen späten Vertreter dieser Phase darstellt.

Nach Payne tritt der Typhon erstmalig in der Übergangszeit zwischen der spätprotokorinthischen und der frühkorinthischen Stilphase auf⁵⁰ und erscheint häufig auf den korinthischen Vasen aus dem Ende des 7. Jahrhunderts⁵¹. Wenn wir den Typhon auf dem Aryballos aus Bayrakli mit dem von Payne veröffentlichten Beispielen aus den Übergangs- und frühkorinthischen Phasen⁵² sowie mit einem, im Museum von Scheuerleer⁵³ befindlichen, mittelkorinthischen Typhonbild vergleichen, so kommen wir zu der Überzeugung, dass die Figur auf unserer Vase ungefähr aus dem Ende des 7. Jahrhunderts ist. Denn, wie Amyx mit Recht sagt⁵⁴, ist es möglich, aus der Einfachheit oder Reichheit der Gewänder eine relative Chronologie aufzustellen. Der Bayrakli-Typhon stellt im Vergleich zu der reichgekleideten Typhonfigur der Scheuerleer-Sammlung einen unvollkommenen Typus dar, und weist eine Ähnlichkeit mit dem Vorbild aus der Übergangsphase auf, das sehr viel einfacher ist als die verhältnismässig reichen Beispiele der frühkorinthischen Stilphase; das bedeutet, dass wir mit Hilfe dieses Typhons einen Anhaltspunkt gefunden haben, der es uns ermöglicht, unseren Aryballos spätestens an das Ende des 7. Jahrhunderts zu datieren. Wenn wir uns des von Amyx aufgestellten Verfahrens weiter bedienen und uns die Einfachheit der Artemis vor Augen halten, gelangen wir zu einem Ergebnis, das auf ungefähr dieselbe Zeit hinweist⁵⁵.

Dass korinthische Keramik in bedeutendem Ausmass in Bayrakli gefunden wurde, bringt ein wenig mehr Licht in die frühgriechische Geschichte. Die protokorinthische Keramik hat in Al Mina ungefähr zu derselben Zeit begonnen, wie die von Bayrakli, ja sogar vielleicht ein wenig früher⁵⁶. Wenngleich Robertson der dort gefundenen kykladischen Keramik ein höheres Alter als den protokorinthischen Scherben

⁴⁹ Siehe John M. Cook, JHS, 47, S. 24-26.

⁵⁰ Payne, Necrocorinthia, S. 76.

⁵¹ ebda. S. 77, n. 2.

⁵² ebda. Taf. 15, Abb. 4, 5, 10 und Taf. 24, Abb. 1.

⁵³ Pfuhl, MuZ, Abb. 66, Geschichte des Kunstgewerbes, herausgegeben von Bossert, vol. 1, Nr. 9, S. 220.

⁵⁴ Amyx, Corinthian Vases in the Hearst Collection at San Simeon, University of California Publication in Classical Archaeology vol. 1, Nr. 9, S. 220.

⁵⁵ ebda. S. 220, n. 88.

⁵⁶ Robertson, JHS, 60, 1940, S. 16-17 und 21.

zubilligt, so sieht er doch zwischen ihnen keinen grossen Unterschied⁵⁷. Dass protokorinthische Keramik in einem so bedeutenden Hafen, wie Al Mina, vorkommt, sagt uns, dass Korinth eine der ersten griechischen Staedte ist, die zusammen mit den kykladischen Zentren die orientalischen Maerkte erobert hat.

Protokorinthische Keramik ist bisher, ausser in Al Mina, in Kleinasien in Troja⁵⁸, Larisa⁵⁹, Gordion⁶⁰, Boğazköy⁶¹ und Mersin⁶² gefunden worden. Korinthische Keramik hingegen nach Payne's Liste⁶³ in Ephesos, Myrina, Pergamon, Neandria, Aigaia, Troja, Sardis und Gordion. Dazu kommen jetzt noch die Funde aus Larisa⁶⁴, Mersin⁶⁵, Al Mina⁶⁶ und Sinope.

Der Umstand, dass protokorinthische und korinthische Keramik, die zweifellos auch noch an anderen Stellen anzutreffen sein wird, ebenfalls in Smyrna zutage kommt, zeigt uns, wie stark Westanatolien am Ende des 8. Jahrhunderts mit den Zentren des Mutterlandes verbunden war. Die ostgriechischen Zentren in Kleinasien und auch die unter ihrem Einfluss stehenden nichtgriechischen anatolischen Zentren haben sich vom Ende des 8. Jahrhunderts an der griechischen Mode langsam angepasst. Die Frage, welche Einflüsse anderer Art die griechische Kunst auf Anatolien ausgeübt hat, wird bei einer anderen Gelegenheit ausführlich behandelt werden.

Weiter oben haben wir bemerkt, dass man in Bayraklı sogar Nachahmungen frühprotokorinthischer Keramik aufgefunden hat. Es zeigt sich, dass die am Ende des 7. und am Beginn des 6. Jahrhunderts auf ostgriechisches Gebiet grossen Einfluss ausübende korinthische Keramik bereits von der Zeit an, wo der protokorinthische Stil aufkam, die mittelmeerlaendischen Maerkte erobert hat. Ferner kann man sagen, dass von der Mitte des 7. Jahrhunderts an in der ostgriechischen Kunst eine Korinthisierung begonnen hat, die ihren Höhepunkt um 600 erreichte. Einige in Bayraklı aufgefundene Scherben von Tierfriesvasen sehen fast frühkorinthisch aus. Das Interessante daran ist, dass nicht nur Zeichnung und Technik, sondern auch der Ton der korinthischen Keramik nachgeahmt wurden. Es faellt nur auf, dass die Gefaessformen und Themata der figürlichen Darstellungen der Tradition der ostgriechischen Vasenmalerei treu geblieben sind.

⁷⁵ ebda. S. 21.

⁵⁸ Schliemann. Illios, S. 615, Abb. 1444: Schmidt Trojan. Altertümer, S. 186.

⁵⁹ Larisa III, 171, Schefold, JdI, 1942, S. 138.

⁶⁰ Körte, Gordion, S. 186, Abb. 174.

⁶¹ Otto. MDOG, 78, 1940, S. 50, Abb. 10, Nr. 6, und S. 49.

⁶² Barnett, LAAA, 26, 1939, S. 110, Taf. 78, Nr. 1-4, 7, 11.

⁶³ Payne, Neocorinthia, S. 186-187.

⁶⁴ Larisa III, S. 171.

⁶⁵ Barnett, LAAA, 26, 1939, S. 111, Taf. 78, Nr. 5, 6, 8-10.

⁶⁶ M. Robertson, JHS, 60, 1940, S. 16.

Es mag jedoch ausdrücklich betont werden, dass von der Mitte des 7. Jahrhunderts an die ostgriechischen Zentren, und zwar Rhodos, Milet und Samos allmählich den Handel der Stadt Korinth an sich rissen. Sie bildeten zwar die korinthischen Erzeugnisse nach; aber auf den Märkten der östlichen Mittelmeer und Schwarzmeerküste überflügeln sie Korinth und bemächtigten sich der Vorherrschaft. Die ostgriechischen Tierfriesvasen in Al Mina und Bayrakli sind unvergleichlich zahlreicher als die in diesen Plätzen gleichzeitig zutage gekommenen frühkorinthischen Vasen. Zweifellos verhielt es sich mit Stoffen und Edelmetallgegenständen auch so. Nur sei hier gleich erwähnt, dass die Blüte der ostgriechischen Zentren nur von kurzer Dauer war, denn die durch die Hauptherstellungsorte, d. h. also, durch Rhodos, Milet und Samos in der 2. Hälfte des 7. Jahrhunderts errungene Vorherrschaft wird zu Beginn des 2. Viertels des 6. Jahrhunderts auf Athen übergehen.

Attische Keramik: Die älteste attische Keramik aus Bayrakli ist durch den, wohl aus der Werkstatt des Sophilos hervorgegangenen Fusskrater⁶⁷ vertreten. Dieses ausserordentlich schöne Kunstwerk, das ausser 5 Tierfriesreihen die Hochzeit der Helena mit Menelaos darstellt, wurde in zertrümmertem Zustand unter den Resten eines gegen die Mitte des 6. Jahrhunderts der Zerstörung anheimgefallenen Hauses im Graben C zutage gefördert⁶⁸. In Bayrakli gibt es keine andere attische Keramik, die aus derselben Zeit sein könnte. Daher sind wir nicht berechtigt, die obere Grenze der zweiten Besiedlung von Alt-Smyrna auf Grund dieses Kraters festzusetzen. Die ältesten Scherben der sehr zahlreich vertretenen attischen Keramik gehen bis auf 560 zurück⁶⁸. Die meisten von ihnen sind Kleinmeisterschalen, deren jüngste Vorbilder nicht unter 540 anzusetzen sind. Kein einzelnes Stück der übrigen in Bayrakli zutage getretenen attischen Keramik kann höher als an das Ende des 6. Jahrhunderts datiert werden⁶⁹. So zeigt uns der Import der attischen Ware auf klare Weise, wie wir auch schon oben vorgebracht haben, dass der Bayrakli-Höyük zwischen 545 / 540 und 510 unbesiedelt war.

Ausser der eben erwähnten Keramik des ausgehenden 6. Jahrhunderts setzt John M. Cook 2 Vasenbruchstücke attischer Erzeugung an den Beginn des 5. Jahrhunderts. Unter dem Material von Bayrakli ist, ebenfalls nach John M. Cook's Angabe, zwischen 480-450 datierbare Keramik in bedeutender Menge vorhanden. Aus dieser Keramik

⁶⁷ John M. Cook vergleicht den Krater von Bayrakli mit den Akropolischerben (AM, 62, 1937, Taf. 51; Pfuhl MuZ, III Abb. 202) und mit der Marathon-Amphora (AM, 1937, Taf. 60) des Malers Sophilos.

⁶⁸ Nach Aussage Prof. Beazleys, wie mir John M. Cook freundlicherweise mitteilt.

⁶⁹ Ebenfalls nach Prof. Beazleys, Aussage.

ist der in seinen Bruchstücken zur Hälfte erhaltene und von John M. Cook unter die ältesten Werke des Niobidenmalers gereichte Volutenkrater besonders zu erwähnen. Wieder nach Cook gehört eine andere kleine Gruppe der attischen Keramik aus Bayraklı der 2. Hälfte des 5. Jahrhunderts, und ein grosser Teil der in Bayraklı gefundenen attischen Keramik dem Ende desselben Jahrhunderts an. Doch den grössten und wesentlichsten Teil der in Bayraklı gefundenen attischen Keramik bilden Kunsterzeugnisse aus dem 4. Jahrhundert.

Man sieht, dass das alte Smyrna etwa von 560 an sehr stark unter attischen Einfluss geraten ist. Es ist ferner bedeutsam, wie wir unten zeigen werden, dass auch die in Bayraklı zutage gekommenen ostgriechischen Vasen schwasfigurigen Stils, sowohl was Ton und Farbe als auch was die figürliche Darstellung betrifft, starken Einfluss der attischen Vasenmalerei verraten. Dieser starke Einfluss der attischen Vasenmalerei zeigt uns, wie wir schon oben vermuteten, dass das alte Smyrna, und zweifelsohne auch noch einige andere ostgriechische Zentren, vom 1. Viertel des 6. Jahrhunderts an, grundsätzlich Athens Vorherrschaft anerkennen mussten. Auf diese Weise ist es möglich, wie schon Papaspiridi-Karusu sagt⁷⁰, in Übereinstimmung mit der historischen Überlieferung, den von Athen seit Beginn des 6. Jahrhunderts auf die gesamte hellenische Welt ausgehenden Einfluss auch mit Hilfe der Archäologie festzustellen⁷¹.

Diese im 1. Viertel des 6. Jahrhunderts beginnende Einwirkung der attischen Kunst auf Kleinasien dauert in der Mitte und am Ende desselben Jahrhunderts an. Das beweisen die verschiedenen attischen Kunstwerke, die man bis jetzt in Anatolien gefunden hat. Doch die unbestrittene Vorherrschaft Athens auf dem Gebiete der Kultur, des Handels und der Politik wird in Ostgriechenland erst nach der Gründung des Attisch-Delischen Seebundes beginnen.

Lakonische Keramik: In Bayraklı ist auch lakonische Keramik zutage gefördert worden. Ausser einem lakonischen Tellerbruchstück sind Fragmente eines Kraters aufgefunden worden, dessen Mundrand mit dem Maeandermuster verziert ist, und das auf dem Gefässkörper keine figürlichen Darstellungen anweist. John M. Cook hat darüber hinaus im Museum von Pergamon eine lakonische Scherbe gefunden. Auf diese Weise sind die in Anatolien bisher aufgefundenen Beispiele aus Ephesos, Sardis und Gordion⁷² um ein solches aus Pergamon, das aus irgend einer der aiolischen Städte gekommen sein muss, sowie um weitere aus Bay-

⁷⁰ Papaspiridi-Karusu, AM, 62, 1937, S. 131.

⁷¹ Eine attische Hydria ist auch in Samos zutage gekommen (AM, 1937, S. 135, Nr. 5 und Buschor, Meermaenner S. 17, Abb. 12 NSBAW, München 1941).

⁷² E. A. Lane, BSA, 34, 1933-34, S. 180.

rakli bereichert worden. Wenngleich das Vorkommen lakonischer Keramik in Westantolien für die Archäologie eine Neuheit ist, bildet es doch keine Überraschung. Denn lakonische Keramik ist bis jetzt ausser in Rhodos und Naukratis vor allem - und zwar in verhältnismässig grosser Zahl - auch in Samos zutage getreten. Das Vorkommen der lakonischen Vasen in Samos hat Kunze trefflich zum Teil mit der politischen Vormachtstellung Spartas, in der Hauptsache aber damit erklärt, dass die der ostgriechischen Keramik ähnliche Buntheit der äusseren Erscheinung, die lebhaftere Darstellungsfreude und der dekorative Sinn der lakonischen Keramik dazu beigetragen haben, sie in Ionien begehrt zu machen ⁷³.

Naukratitisch-Chiotische Keramik: In Bayrakli wurde eine grosse Anzahl sowohl der A- als auch der B-Stufe der früher naukratitisch ⁷⁴ und später auf Grund der Untersuchungen, die Rumpf, Lamb und Homann-Wedeking gemacht haben, chiotisch genannten ⁷⁵ Keramik ans Tageslicht gebracht. Die Beispiele der 1. Stufe sind in Alt-Smyrna verhältnismässig zahlreich vertreten ⁷⁶. Wichtig ist, dass unter den zutage gekommenen Vasen und Scherben, neben den Beispielen, die dieser Stufe in ihrer älteren Phase angehören, auch solche gefunden worden sind, die aus dem Ende des 2. Viertels des 6. Jahrhunderts stammen. In Bayrakli wurden nämlich chiotische Becher mit hohen Füßen ⁷⁷, zusammen mit attischer und ostgriechischer Keramik des schwarzfigurigen Stiles aufgefunden. (Taf. XVI). Dadurch ist als sicher erwiesen, dass diese in der Technik des 7. Jahrhunderts gearbeiteten Becher der A-Stufe bis in die Mitte des 6. Jahrhunderts verwendet wurden. Dieses durch die Ausgrabungen in Bayrakli gesicherte neue Ergebnis beweist, dass die alleinheimische Ausspartechnik in der ostgriechischen Keramik lange Zeit fortgelebt hat, und dass es nicht mehr angeht, die ostgriechische Keramik auf Grund dieser Technik zu datieren ⁷⁸. Es sei gestattet, daran zu erinnern, dass dies, wie wir oben klarzulegen versucht haben, auch für die Tierfriesvasen des ostgriechischen, orientalisierenden Stils der Fall ist. Obwohl die Verwendung der chiotischen Becher bis in die Mitte des 6. Jahrhunderts eine grosse Überraschung darstellt, liess übrigens schon der Kopenhagener Kelch

⁷³ Kunze, AM, 59, 1934, S. 99-100.

⁷⁴ Price, East Greek Pottery, S. 16-19.

⁷⁵ Lamb, BSA, 35, 1934-35, S. 159; BSA, 32, 1931-32, S. 59. Auch Rumpf hat aufschlussreiche Bemerkungen für den chiotischen Ursprung geäussert (AM, 1920, S. 167, Nr. 1); es sei ferner auf die feinen Beobachtungen Homann-Wedekings hingewiesen (Archaische Vasenornamentik, S. 27-30 und AM 65, 1940, S. 28-29).

⁷⁶ Chiotische Keramik ist auch in Larisa zutage gefördert worden (Larisa III, Taf. 57, Nr. 23, 24, S. 171-172).

⁷⁷ Zwei ähnliche in Cyros zutage gekommene chiotische Becher sind jetzt von Dikaios veröffentlicht worden (JHS, 66, S. 5-7, Taf. 1).

aus Kamiros, der eine Spätstufe des chiotischen Stils darstellt, eine solche Sachlage vermuten ⁷⁸.

Wir möchten ferner hinzufügen, dass die in Bayraklı gewonnenen sicheren Ergebnisse schon vor ungefaehr 30 Jahren, von Rumpf erzielt worden waren ⁷⁹. Rumpf hatte naemlich damals die hochfüssigen chiotischen Becher einwandfrei um die Mitte des 6. Jahrhunderts datiert.

Dass sich die chiotischen Becher in der ostgriechischen Welt grosser Beliebtheit erfreuten, das bezeugt ausser der oben erwachten Nachbildung aus Kamiros auch noch ein anderes, in Bayraklı zutage gekommenes Kunstwerk. wie uns ein ebenfalls bei den Grabungen im Jahre 1949 gefundenes, auf hellweissem Überzug eine rote monochrome Zeichnung aufweisendes Becherfragment nahelegt, müssen chiotische Becher in einem noch nicht bekannten Orte Westanatoliens nachgeahmt worden sein. Das Arbeiten mit Rot ist, wie wir schon oben sagten, eine den kleinasiatischen Werkstaetten vorbehaltene Eigentümlichkeit.

Ostgriechische Keramik schwarzfigurigen Stiles: Als eines der wichtigsten Ergebnisse der Grabungen in Bayraklı dürfen Funde ostgriechischer Keramik des schwarzfigurigen Stiles genannt werden, die waehrend der Kampagne des vorigen Jahres in grosser Menge zutage kamen. Nennenswert ist vor allem die reichhaltige Mannigfaltigkeit der vertretenen Gattungen. Es befinden sich unter den Bayraklı-Funden Beispiele sowohl der bis jetzt aus Aegypten bekanntgewordenen (Tafel XIV a) als auch der in Klazomenai gefundenen Vasengruppen (Tafel XIV b und XV) klazomenischer Gattung ⁸⁰. Besonders zu erwachen sind mehrere Fragmente eines Pyxis-Deckels, von dem wir hier nur die Hauptfragmente veröffentlichen (Tafel XIV b), sowie einige andere Scherben, die mit den pontischen Vasen enge Beziehungen aufweisen. Damit ist die schon laengst erkannte und zuletzt auch von Ducati trefflich formulierte Abhaengigkeit der pontischen Vasen von

⁷⁸ Kinch, Vroulia, Taf. 46, Jetzt ist es wohl nicht mehr nötig, daran zu zweifeln (AM, 1934, S. 82, Nr. 2), dass dieser Kelch eine Spaetstufe der chiotischen Becher darstellt.

⁷⁹ Rumpf, AM, 1920, S. 166-168. Vgl. ferner Homann-Wedeking, der gleichfalls die chiotischen Becher in das 2. Viertel des 6. Jahrhunderts detiert (Archaische Vasenornamentik S. 28-29).

⁸⁰ Für die klazomenischen Vasen siehe: Pfuhl, MuZ, S. 171-179; Price, East Greek Pottery, S. 27-28; Greifenhagen, AA, 1936, Abb. 32-35; vgl. ferner Schefold, Orient, Hellas und Rom, S. 143, der zwei von F. Brommer veröffentlichte Scherben (B. Arch. Alex. 33, 1939, 287 ff.) zitiert. Siehe auch die Scherbe aus Larisa (III, Taf. 58, Abb. 1). Eine Reihe von Scherben aus Larisa sind wohl ebenfalls Erzeugnisse der dem klazomenischen Kreise nahestehenden Werkstaetten. Vgl. z. B. ebda. die Scherbe Nr. 24 auf Taf. 58 sowie einige andere Scherben auf Taf. 42.

den klazomenischen Vorbildern von neuem bestäetigt.⁸¹ Ducati wies vor allem darauf hin, dass der Menschenschlag der dargestellten Figuren und verschiedene Motive der pontischen Vasen bereits unter den Erzeugnissen der klazomenischen Werkstaetten vorhanden sind. Ausser auf die von Ducati erwaehten Gemeinsamkeiten, dürfte auch auf die weissen Bauch⁸²—und Flügelstreifen⁸³, die auf den Tierfiguren der beiden Töpferarbeiten mit Vorliebe verwendet sind, hingewiesen werden. Auch die Punktrossetten, die auf den pontischen Vasen die Saeume und die Naechte der Gewaender sowie die Schildraender schmücken⁸⁴, kommen bereits auf den klazomenischen Vasen vor. Nur die Verwendung solcher Punktreihen bei den Tierfiguren, die sozusagen das Hauptcharakteristikum der klazomenischen Vasen bilden, scheint bei den Malern der pontischen Vasen ausser Mode gekommen zu sein.

Trotz diesen und noch anderen, hier nicht erwaehten Aehnlichkeiten zwischen den beiden genannten Töpferarbeiten, dürfte keine Scherbe der Bayrakli-Funde einem der Maler der pontischen Vasen zugeschrieben werden können, denn die auch von Ducati als "noch rein ionisch," bezeichnete Parisamphora hat bereits etruskische Faerbung angenommen, wie dies in den Proportionen der Menschen—und Tierfiguren deutlich zu erkennen ist. Auch die Details des Panthers sowie des Greifes derselben Vase tragen unverkennbar etruskisches Gepraege.

Unter den Scherben-Funden von Bayrakli ist eine weitere Gattung der ostgriechischen schwarzfigurigen Vasenmalerei zu erkennen, die in Technik und Zeichnung starke Abhaengigkeit von attischen Vorbildern verraet. Diese attisch beeinflusste Keramik weist—chronologisch gesehen—2 Gruppen auf: Die aeltere Gruppe, die ungefaehr um 560 entstanden ist, weist korinthisch — attische Einflüsse auf, waehrend die jüngere Gruppe Beziehungen zur attischen Keramik der Jahre zwischen 560—540 erkennen laesst. Als Herstellungsort dieser attisch beeinflussten Keramik kommen wohl an erster Stelle Fokäa oder Kyme in Betracht.

Unter den Funden klazomenischer Gattung ist ein hornförmiges, am dünneren Ende in einen Widderkopf auslaufendes Rhyton besonders erwaehnenswert (Tafel XV a). Obwohl das mit weissen Punkten versehene Schuppenmuster ein Motiv der rhodischen Vasen aus dem Beginn des 6. Jahrhunderts darstellt, findet es häufig auch auf Vasen der klazomenischen Gattung Verwendung. Scherben mit dem Schuppenmuster sind unter der Keramik von Bayrakli zu Dutzenden vorhanden (Tafel XV b). Auch auf einem von Kjellberg in Urla, d. i. Klazomenai,

⁸¹ Ducati, *Pontische Vasen*, S. 9, 11, ff. 17, 21.

⁸² ebda. Taf. 1 a, 2 b, 8 a, 9 a, 10 a, 14-19.

⁸³ ebda. Taf. 1 b, 2 b, 2 b, 5 a, 7 a, 12, 16.

⁸⁴ ebda. Taf. 9 b.

zutage gebrachten, jetzt wieder verloren gegangenen Amphora-Fragment⁸⁵, kommt dasselbe Muster vor. Dieses zweifellos aus der rhodischen Keramik⁸⁶ in die klazomenische Töpferkunst eingedrungene Motiv finden wir auch auf den Vasen des Fikellurastiles. Eine Amphora des Fikellurastils in der Bibliothèque Nationale⁸⁷, sowie auf Samos zutage gekommene Fikellurascherben⁸⁸ zeigen dasselbe Motiv. Von einigen Archaeologen wird es als ein Charakteristikum der Keramik klazomenischer Gattung angesehen⁸⁹, während andere es für ein Kennzeichen des Fikellurastiles halten⁹⁰. In Wirklichkeit aber liegt die Sache so, dass dieses rhodische Motiv sowohl von den Künstlern der klazomenischen Gattung als auch von denen des Fikellurastiles aufgegriffen wurde. Denn in den Werkstätten rhodischer, klazomenischer und der Fikellura-Vasen unterscheidet sich dieses Motiv in den Details durch verschiedene Eigentümlichkeiten. Dieses Schuppenmuster ist daher ein neuer Beweis für die zwischen den ostgriechischen Werkstätten untereinander bestehenden Beziehungen.

So ist auch das Muster der nebeneinander gereihten Halbmonde ein Motiv, das von allen drei genannten Vasengattungen mit Vorliebe verwendet wird.

Über die übrigen in Bayraklı ans Tageslicht geförderten, zum Grossteil bis heute unbekanntem Vasengruppen des klazomenischen Kreises, kann in diesem kurzen Bericht nicht gesprochen werden, ohne die betreffenden zahlreichen Fragmente veröffentlicht zu haben. Dafür waren aber einige Worte über den Fikellurastil am Platze. R. M. Cook gibt an⁹¹, dass er in Wien unter den von Miltner ausgegrabenen Bayraklı-Scherben ein Fikellura-Fragment, das er unmittelbar nach der Mitte des 6. Jahrhunderts datieren könnte, angetroffen habe. Wir müssen jedoch feststellen, dass uns während der 2 Jahre dauernden Ausgrabungen in Bayraklı bis auf den heutigen Tag keine Fikellura-Scherbe begegnet ist. Dieser Stil ist auch in Larisa nicht vertreten. Im Museum von İzmir befindliche Fikellura-Scherben stammen aus Milet⁹². Desgleichen hat man weder in Sardes noch in Gordion eine einzige Fikellura-Scherbe gefunden⁹³. In Ephesos dagegen ist—wie R. M. Cook berichtet—eine Scherbe dieses Stiles nachzuweisen⁹⁴. Kunze und R. M.

⁸⁵ A. A. 1936, S. 378, Abb. 34.

⁸⁶ CVA France, Fascicule 7, 289, Taf. 5, Abb. 2. Ein anderes, in Berlin befindliches Beispiel wird von Blinkenberg (Lindos, S. 308-309) angegeben.

⁸⁷ Ridder, Vases peintes, Bibl. Nat. Taf. I, Nr. 30.

⁸⁸ AM, 54, 1929, Beilage XVI, Abb. 2, 3.

⁸⁹ Prinz, Funde aus Naukratis, S. 45, 48.

⁹⁰ Blinkenberg, Lindos S. 308/309.

⁹¹ R. M. Cook, BSA, 34, 1933-34, S. 89, Anm. 4.

⁹² ebda. S. 85 und 89.

⁹³ ebda. S. 89.

⁹⁴ ebda.

Cook erklären das Fehlen der Fikellura-Vasen auf Chios, Lesbos und im nördlichen Westanatolien damit, dass die aiolischen Zentren ausserhalb der rhodischen Einflussphaere geblieben waren⁹⁵. Die Fundumstaende lassen die Beobachtungen von R. M. Cook und von Kunze als zutreffend erscheinen. Fikellura-Vasen sind naemlich auch in Sinope, einer kleinen Kolonie Milets, vorhanden. Daher ist das Fehlen von Fikellura-Scherben in Bayraklı wohl begreiflich.

Dass der Fikellurastil in Alt-Smyrna nicht vertreten ist, könnte übrigens auch darin begründet sein, dass der Bayraklı-Höyük, wie wir schon oben bewiesen zu haben glauben, in der 2. Haelfte des 6. Jahrhunderts, in dem Zeitraum also, in dem die Fikellura-Vasen ihre grösste Verbreitung erfahren, nicht besiedelt war. Es sei in diesem Zusammenhang bemerkt, dass wir unter der Fikellura-Gattung, mit Homann-Wedeking, nur diejenige Keramik verstehen, die in Rhodos durch die nach der Mitte des 6. Jahrhunderts hergestellten Vasen vertreten wird, waehrend wir die aeltere, qualitativ höherstehende und —wie Kunze festgestellt hat⁹⁶— zuerst in Samos aufkommende Stilstufe derselben Gattung dagegen hier nicht in Betracht ziehen⁹⁷.

Architektur

Stadtmauer und Wohnhäuser: Die seit zwei Jahren durchgeführten Ausgrabungen in Bayraklı haben, was die Architektur der ostgriechischen Kultur betrifft, uns die Möglichkeit gegeben, neue Erkenntnisse zu gewinnen. Vor allem erweisen sich die über die Stadtmauer erzielten Aufschlüsse als besonders wichtig. Wir begnügen uns vorläufig, an dieser Stelle ein während der Feldarbeiten der Monopolfabrik zutage gekommenes Stück der Stadtmauer zu veröffentlichen, die zu Ende des 7. Jahrhunderts das alte Smyrna umschloss (Taf. III b). Die in sehr sauberem und sorgfältigem Polygonalwerk ausgeführte Mauer ist das schönste und älteste Beispiel der bisher in Kleinasien bekannt gewordenen griechischen Baureste.

Obwohl in Bayraklı auch Bauten aus der Schicht, die durch spätgeometrische Keramik gekennzeichnet ist, freigelegt wurden (Taf. I b), bildet doch eines der wertvollsten Ergebnisse die Tatsache, dass Privathäuser zutage kamen, die der Glanzzeit des alten Smyrna, der 2. Hälfte des 7. Jahrhunderts, angehören. Die von Alyattes angerichteten Zerstörungen und vor allem die im 2. Viertel des 6. Jahrhunderts ausgeführten Neuerungen und Hinzufügungen haben verhindert, dass ein klarer und deutlicher Plan eines dem 7. Jahrhundert angehörenden Hauses unversehrt in unsere Hände gelangte. Doch ist es uns

⁹⁵ R. M. Cook, BSA, 34, 1933/1934; Kunze, AM, 1934, S. 81-82.

⁹⁶ Kunze, AM, 1934, Beilage X, 3-4 und XI, 3, 81, Nr. 4, S. 118.

⁹⁷ Vergleiche Robertson, Greek and Roman Architecture 2, S. 297 ff.

trotzdem möglich, sowohl was den Stadtplan als auch was die Grundrisse der Privathäuser betrifft, ziemlich wichtige Aufschlüsse herauszuarbeiten. Im Graben C bietet ein Haus, das sich in und unter der von Alyattes hervorgerufenen Brandschicht befindet, einen verhältnismässig deutlichen Grundriss (Abb. 1). Sicher ist, dass die Häuser aus 3 aneinandergereihten, grossen und geräumigen Zimmern bestanden. Wir können dies ebenso aus dem grossen Hause (Taf. II) im Graben C, wie auch an einem ungefaehr gleichgrossen anderen Haus im Graben H auf eindeutige und klare Weise sehen (Taf. IV-V). Es ist sicher, dass der Eingang nicht nur an der Schmalseite, sondern gleichfalls und vorzüglich auf der Langseite lag. Es ist auch möglich, dass eines dieser aneinandergereihten Zimmer als Hof, der ja auch für die griechischen Häuser der archaischen Zeit überliefert wird, aufzufassen ist⁹⁷. Der Unterteil der Mauer ist in schönem, polygonalem Mauerwerk in Stein ausgeführt, der Oberteil hingegen besteht aus ungebrannten Lehmziegeln. Im Graben C sind die Lehmziegel auf dem Nordprofil deutlich zu sehen. Die Mauer ruht auf einem Sockel, der breiter ist als die Mauer selbst.

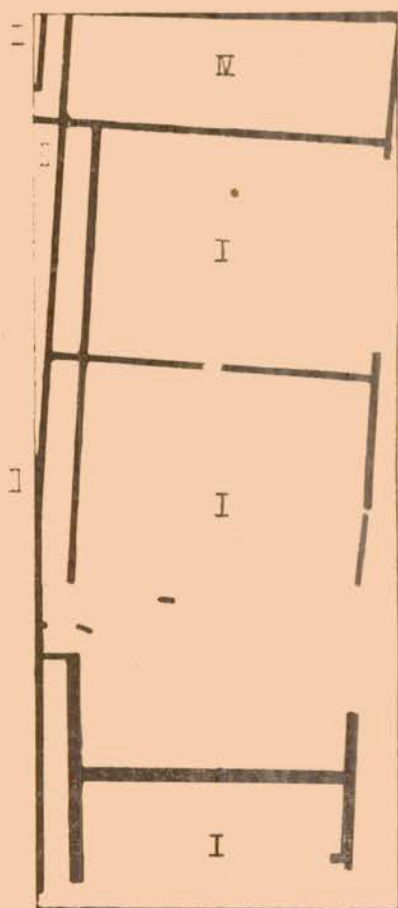

Abb. 1 — Häuserblock im Graben C
(vorläufige skizze)

Da die Häuser an vier verschiedenen Stellen des Stadthügels ungefähr in Nord-Südrichtung angelegt sind und da sich nach den aus dem Graben H gewonnenen Überzeugungen die Strassen geradlinig erstrecken, können wir schon jetzt sagen, dass der Stadtplan systematisch angeordnet ist. Gleichwohl war es bis jetzt noch nirgends möglich, klar und deutlich eine dem 7. Jahrhundert angehörende Strasse festzustellen. Doch können wir dafür eine baugeschichtlich interessante Beobachtung machen: Im Graben C sind ausser einem vollständigen Haus noch die Teile von drei anderen Häusern klar ersichtlich (Abb. 1). Die Aussenmauern des Hauses Nr. I fallen zur Gaeuze in den Graben C. Vom Hause Nr. II kann man auf dem Westrand des Grabens die östliche Langseite und das östliche Ende der nördlichen Quermauer sehen. Vom Haus Nr. III fällt nur ein kleiner Teil der Südostecke, vom

Haus Nr. IV hingegen ein Drittel eines Zimmers in den Abschnitt (Taf. II). Das Haus Nr. I ist vom Haus Nr. II, um einen in der hellenistischen Zeit von den Pergamenern verwendeten Ausdruck zu gebrauchen, durch eine ungefähr 50 cm breite "Peristasis," getrennt⁹⁸. Die Entstehung dieser Peristasis ist wohl durch den Rechtsschutz des Eigentums zu erklären; sie verhindert, dass sich ein Haus an die Mauer eines anderen Hauses anlehnt. Sie trägt ausserdem dazu bei, die Durchlüftung zu sichern und damit die Feuchtigkeit fernzuhalten. Die Bewohner von Alt-Smyrna haben diesen schmalen, leeren Zwischenraum, den wir "Peristasis," nennen, nirgends vernachlässigt. So sind denn das Haus Nr. III von den Häusern Nr. II und Nr. IV, das Haus Nr. IV von den Häusern Nr. III und Nr. I auf gleiche Weise durch je eine solche Peristasis von 50 cm Breite geschieden.

Im Graben C sind in der Peristasis zwischen den Häusern Nr. I und Nr. II an drei Stellen kleine, quer aufgeführte Mauern, also Peristasis-Sperren, vorhanden. Es besteht kein Zweifel, dass diese die Mauern der zwei einander benachbarten Häuser stützen, und ausserdem die Aufgabe haben zu verhindern, dass die Peristasis den verschiedensten Tieren zum Zufluchtsort wird.

Diese Quermauern weisen eine Besonderheit auf, die geeignet ist zu zeigen, ob ein Haus zeitlich vor oder nach dem Nachbarhaus gebaut wurde. So ist z. B. das Haus Nr. I später als das Haus Nr. II gebaut worden. Denn diese aus der Nordwestecke des Hauses Nr. I hervorreichende Peristasis-Sperre ist eine Fortsetzung der Nordmauer dieses Hauses gegen Westen. Das bedeutet also, dass beim Bau des Hauses Nr. I die Peristasis-Sperre vorherbedacht und die Nordmauer des Hauses um 50 cm gegen Westen verlaenhert worden war. So ist denn diese kleine Sperrmauer nicht aus der Ostmauer des Hauses Nr. I organisch herausgewachsen, sondern an sie bloss angelehnt. Auf diese Weise ist ersichtlich, dass das Haus Nr. I später als das Haus Nr. II erbaut worden ist.

Eine andere Eigentümlichkeit dieser Peristasis-Sperren ist noch, dass sie nicht an einer beliebigen Stelle aufgeführt sind, sondern immer durch die Verlaengerung und Verbindung der Quermauern der zwei in paralleler Richtung benachbarten Häuser zustande kommen. Dies festzustellen ist an 3 Punkten zwischen den Häusern Nr. I und Nr. II möglich. Dies ist auch hinsichtlich der Bautechnik sehr wichtig; denn diese kleinen Sperrmauern haben vorzüglich an diesen Stellen die Möglichkeit ihrer Aufgabe als Stütze nachzukommen.

⁹⁸ In Pergamon, wo Mauerwerk parallel mit dem Felsen verläuft, bildet eine doppeltgezogene Mauer die sogenannte durch Astynomen-Inschrift vorgeschriebene, Peristasis (Zschietzschmann, RE. Pauly-Wissowa XIX, 1, Pergamon, 1937, Sp. 1246; Rott, Kolbe, AM. 1902, S. 68-69). Nach der Astynomen-Inschrift soll die Breite der "Peristasis" nicht mehr als eine Elle (50 cm) sein (AM, 1902, S. 68-69). Auch die Breite der Isoliergaenge von Bayrakli betraegt durchschnittlich 50 cm.

Die Bewohner von Alt-Smyrna haben auch im 6. und 4. Jahrhundert der mit Sperrmauern versehenen Peristasis Bedeutung beigemessen. Im Graben H ist es möglich nachzuweisen, dass diese Bausitte aus dem 7. Jahrhundert bis in das 4. Jahrhundert nachlebt.

In den geräumigen Zimmern der Häuser des 7. Jahrhunderts hat man grosse Vorratsgefässe in situ angetroffen, die eigens dazu bestimmt waren, Wasser und Getreide aufzubewahren. Nennenswert ist ferner die grosse Anzahl der zutage gekommenen tönernen Badewannen. Wenn man die Kleinheit der ausgegrabenen Stellen des Hügels in Betracht zieht, so zeigen uns die zutage geförderten, zu sechs, sieben Badewannen gehörigen Bruchstücke an, dass die Bewohner von Alt-Smyrna im 7. Jahrhundert dem Baden grosse Bedeutung beimessen. Eine dieser im Durchschnitt 120 cm grossen, tönernen Badewannen hat sich in einem, dem 7. Jahrhundert zugehörigen Badezimmer, eine andere hingegen in einem Zimmer eines im 6. Jahrhundert wiederverwendeten Hauses des 7. Jahrhunderts vorgefunden. Diese Badewannen sind für Sitzbäder bestimmt. Der Platz für die Füsse ist ein wenig niedriger gelegen; dort sind übrigens für das Abfliessen des Wassers einige Löcher vorhanden.

Während der Grabungen 1949 wurden bei der Suche nach dem Weg, den die Stadtmauer auf dem Nordteil des Hügels verfolgt, unvollendete grosse Säulentrommeln und in sehr sauberem Rektogonalwerk ausgeführte Mauerreste vorgefunden. Am gleichen Ort gelangten aus dem Orient eingeführte kleine Fayencefiguren und in die 2. Hälfte des 7. Jahrhunderts zu datierende korinthische Keramik, sowie eine bedeutende Anzahl von Terrakotta-Bruchstücken ans Tageslicht. Nach all dem, was uns diese Überreste zeigen, befindet sich an dieser Stelle das Heiligtum oder irgend ein öffentlicher Bau des alten Smyrna. Die Freilegung dieses Baues wird das Hauptziel unserer nächsten Kampagne bilden.

Die Wiederbesiedlung im 6. Jahrhundert dauerte, wie wir schon oben an verschiedenen Stellen erwähnten, ungefähr vom Jahre 560 bis 545. Die Häuser, die während dieser 2. Besiedlung den Bewohnern von Alt-Smyrna als Wohnung gedient haben, sind durch die Restaurierung der Häuser entstanden, die am Ende des 7. Jahrhunderts von Alyattes zerstört worden waren (Taf. IV-V). Daher bieten sie baugeschichtlich nichts Neues. In dieser Periode wurden die Mauern ziemlich flüchtig ausgeführt; sie von den neben- oder aufeinanderstehenden Mauern zu unterscheiden ist sehr leicht.

Eine Bauschicht, die in die 2. Hälfte des 6. Jahrhunderts angesetzt werden könnte, ist, wie wir schon oben erwähnten, nicht gefunden worden.

Was die Wohnhäuser des 4. Jahrhunderts betrifft, kann man sagen, dass sie keine, in diesem kurzen Bericht nennenswerten Punkte auf-

weisen. In dieser Periode⁹⁹ ist Bayraklı zu einem glanzlosen Provinzstädtchen geworden¹⁰⁰. Nur soviel muss gesagt werden, dass die Ausgrabungen in Bayraklı uns die Möglichkeit gegeben haben, die dieser Periode zugehörigen Dachziegel eingehend zu studieren.

Wir vermuten die zum alten Smyrna gehörige Nekropolis gefunden zu haben. Auf einem etwas niedrigerem Niveau als das der Tumuli, die sich auf den Abhängen nahe dem Fusse der in die Bornova-Ebene absteigenden Yamanlar-Berge befinden, sind an verschiedenen Stellen klazomenische Sarkophage einfacher Art zutage gekommen. Ausserdem hat man auf den Südabhängen des Hügels, wo sich das Städtchen Bayraklı befindet, und in den im Norden des Bayraklı-Höyük liegenden Feldern sowohl unverzierte klazomenische Sarkophage als auch je eine aus glatten Steinquadern hergestellte, eine Kammer enthaltende Grabstätte angetroffen. Des weiteren hat man an den Abhängen des Hügels, auf dem das heutige Bayraklı liegt, auch noch einen klazomenischen Sarkophag späten Stiles aufgefunden. Es wird versucht werden, in den vor uns liegenden Ausgrabungsmonaten die Begräbnisstätte des alten Smyrna sorgfältig zu studieren.

Ausser den Untersuchungen, die über die kleinen Gräber gemacht werden müssen, wird es notwendig sein, auch die Tumuli in Angriff zu nehmen. So wurden im Jahre 1948 zwei von den kleinen Tumuli (Taf. VII b), die wir für noch nicht vollständig ausgeraubt hielten, und einer von mittlerer Grösse (Taf. VII a) freigelegt. Aus einem dieser kleinen Tumuli konnten ein dem Ende des 5. Jahrhunderts angehöriger phönizisches Fayence-Alabastron und ein attischer Amphoriskos, aus dem anderen hingegen ein attischer Lekythos des 4. Jahrhunderts, beide als nahezu vollständig erhaltene Gefässe geborgen werden. Auf diese Weise ist es möglich geworden, wenigstens einen Teil der Gräber des alten Smyrna, über deren Entstehungszeit bis heute viel gestritten wurde, zu datieren¹⁰¹. Bekanntlich sind in keiner der bis heute durchgeführten Ausgrabungen in den Tumuli datierbare Vasen zutage gefördert worden¹⁰². Auch in dieser Hinsicht zeitigte die Ausgrabung in Bayraklı ein sehr nützliches Ergebnis.

Obwohl die in unsere Hände gelangten attischen Vasen und das Fayence-Alabastron zur Datierung der Gräber dienen, in denen sie

⁹⁹ In der letzten Zeit sind die Bauten des 4. Jahrhunderts in Westanatolien des öfteren Gegenstand der Forschung geworden. Nach den Studien von Holland, (*Hesperia*, XIII, 1944, S. 91-171) sind jetzt die schwedischen Ausgrabungen von Labranda sowie die Untersuchungen von Louis Robert in Amyzon, wo ein dorischer Tempel aus der Zeit des Idrieus freigelegt worden ist, besonders zu erwähnen.

¹⁰⁰ Für die Bauten des 4. Jahrhunderts in Izmir und seiner Umgebung, siehe: Ekrem Akurgal, *Smyrne à l'Epoque Archaïque et Classique*, S. 69-80.

¹⁰¹ Ekrem Akurgal, *Smyrne à l'Epoque Archaïque et Classique*, S. 75-78.

¹⁰² Miltner, *WJH*, 27, Beibl. 150-159.

aufgefunden wurden, ermöglichen uns diese kleinen Tumuli leider kein Urteil hinsichtlich der Entstehungszeit der grossen Tumuli, die in ihrer Umgebung liegen; denn diese kleinen Gräber bieten keinen baugeschichtlich wichtigen Anhalt (Taf. VII b), der die Grundlage eines Vergleiches abgeben könnte. Daher wird es für die Datierung der Monumentalgräber vor allem notwendig sein, den Tumulus mit dem polygonalen Mauerwerk (Taf. VI a) bei der "Kleinen Festung," und die Zwillings-Tumuli zu untersuchen, von denen der eine mit einem Dromos versehen ist (Taf. VI b). Es besteht kein Zweifel darüber, dass diese drei grossen Tumuli ausgeraubt wurden, wie dies bei dem Tantalos-Grab der Fall ist. Aber die Grabschänder, die im allgemeinen die aus Edelmetallen gearbeiteten Gegenstände wegtragen, lassen die Grabgeschenke, wie z. B. Vasen, entweder ganz unberührt oder sie zerschlagen sie an Ort und Stelle. Wenn wir dies in Erwägung ziehen, ist es sehr wahrscheinlich, in diesen drei Gräbern mindestens Vasenbruchstücke anzutreffen. Alle drei Gräber sind heute grosse Steinhäufen. Das Wegschaffen dieser Steine und das Öffnen der Grabstätten ist eine ebenso mühselige wie teure Angelegenheit. Wir sind der Überzeugung, dass, falls Zeit und Geld aufgebracht werden können, das Reinigen dieser drei Gräber und das planmässige Aufnehmen eine sehr nützliche Arbeit sein könnte.

Solange die Tumuli nicht gründlich untersucht sind, begnügen wir uns, auf unsere früher über diese Grabstätten vorgebrachten Ausführungen zu verweisen. Wir hatten nämlich das Tantalos-Grab in das 7. Jahrhundert, die Zwillings-Tumuli aber in das 4. Jahrhundert datiert¹⁰³. Unsere seit zwei Jahren auf dem Bayraklı-Höyük durchgeführten Ausgrabungen haben uns in der Überzeugung gestärkt, dass diese unsere alten Auffassungen nicht falsch sind. Mit der Architektur Anatoliens gut vertrauten Archäologen, wie Schefold und Mansel, hatten aber das Tantalos-Grab vor uns in noch spätere Perioden datiert¹⁰⁴. Schefold hat, durch die Larisa-Bauten inspiriert, das Tantalos-Grab gegen das Ende des 6. Jahrhunderts angesetzt, Mansel¹⁰⁵ dagegen stützte sich auf die Tatsache, dass in der Grabkammer die eine Schmalseite einen Wechsel von hohen und niederen Schichten aufweist, und datierte das Grab in das 5., ja sogar in das 4. Jahrhundert. Wenn wir trotzdem die von Mansel festgestellte Besonderheit wie wir es schon früher vermuteten¹⁰⁶, als das Werk eines Zufalls betrachteten, so

¹⁰³ Ekrem Akurgal, Smyrne à l'Époque Archaique et Classique, Belleten, 1946, S. 76.

¹⁰⁴ Schefold, Larisa, I, 30, Nr. 2: Orient, Hellas und Rom, S. 83.

¹⁰⁵ A. M. Mansel, Die Kuppelgräber von Kırklareli in Thrakien, Ankara 1943, S. 47, Nr. 43.

¹⁰⁶ Ekrem Akurgal, Smyrne à l'Époque Archaique et Classique, Belleten, 1946, S. 76.

waere es möglich, heute im Lichte der Bayraklı - Ausgrabung diese Frage einer neuen Erröterung zu unterziehen. Wenn man sich vor Augen haelt, dass im Bayraklı - Höyük das System des polygonalen Mauerwerks in der 2. Haelfte des 7. Jahrhunderts sowohl auf die Stadtmauer als auch auf die Privathäuser angewendet wurde und dass die Glanzzeit des alten Smyrna vor der Zeit des Alyattes lag, erweist es sich von selbst, dass ein so bedeutender Tumulus wie das Tantalos-Grab nur in einer solchen Periode zustande gekommen sein kann. Aus der Untersuchung der oben gemachten keramischen Funde und der Architekturreste geht einwandfrei hervor, dass die Glanzzeit des alten Smyrna in das 7. Jahrhundert und besonders in die 2. Haelfte dieses Jahrhunderts faellt. Die Siedlungstaetigkeit, deren Schauplatz der Höyük im 2. Viertel des 6. Jahrhunderts wurde, ist auch bedeutend. Infolgedessen besteht eine grosss Möglichkeit, dass das Tantalosgrab von Menschen dieser Siedlungsperiode errichtet worden sei. Es faellt hingegen schwer anzunehmen, dass in den Siedlungstaetigkeiten des verbleibenden 5. und des 4. Jahrhunderts dieser in polygonalem Mauerwerk gearbeitete Tumulus erbaut worden sei; denn in dieser Periode gebraucht selbst ein Mittelpunkt wie Larisa, wo das polygonale Mauerwerk eine lange Zeit nachlebte, schon das rektogonale Mauerwerk¹⁰⁷. Abgesehen davon waere es nicht leicht, das zeitliche Nebeneinanderbestehen zweier verschiedener Mauerwerk-Systeme zu erklaren, das sich damit ergibt, da wir auch die im Rektogonalwerk ausgeführten Zwillinge-Tumuli spaetestens in das 4. Jahrhundert zu datieren gezwungen sind. In Anbetracht dessen sind wir der Überzeugung, dass es richtig ist, das Tantalos-Grab und den bei der „Kleinen Festung“, befindlichen Tumulus, der eine Krepis in polygonalem Mauerwerk aufweist, in die 2. Haelfte des 7. Jahrhunderts oder in das 2. Viertel des 6. Jahrhunderts zu datieren. Das Tantalos - Grab weist eine Grabkammer vom Typus Isopata auf, wie er auch in der Graebnern von Ras Samra und in Mittelanatolien bei Gävurkale in einem Grabmonument der hethitischen Zeit vorkommt¹⁰⁸. In anderen Tumuli wieder, die Miltner¹⁰⁹ öffnete, und in einigen anderen, in denen wir Grabungen vornahmen, befindet sich eine sehr einfache und kleine Grabkammer, richtiger, eine Steinkiste (Tafel VII). Diese oben erwähnten Tumuli besitzen kein Scheingewölbe, wie sie das Tantalos-Grab aufweist, und zeigen auch hinsichtlich der Steinbearbeitung einen ganz anderen Charakter. Zeitlich können die Grabkammern dieser Tumuli nicht der Zeit angehören, aus der die Grabkammer des Tantalos-Grabes stammt.

¹⁰⁷ ebda. S. 77.

¹⁰⁸ Ekrem Akurgal, *Bulleten* 1946, S. 77, Anm. 26.

¹⁰⁹ Miltner, *WJH*, 27, Beibl. 157, Abb. 78.

Alle diese Vergleiche ergeben dass das Tantalos-Grab älter ist als die umliegenden kleinen Gräber des 5. und 4. Jahuhunderts.

Es sei zum Schlusse noch darauf hingewiesen, dass diese, mit ausgebauter Kammer, Krepis und zum Teil mit Dromos versehenen Graeber auf mykenische Tradition zurückgehen und mit den phrygischen Tumuli ¹¹⁰, die in Anatolien erst vom 8. Jahrundert ab nachzuweisen sind ¹¹¹, nichts zu tun ¹¹² haben ¹¹³.

Orientalische Kunstwerke, nicht-griechische Motive und kleinasiatische Einflüsse.

In Bayraklı sind ägyptische, phönizische, assyrische, syrische und achaemenidische Kunsterzeugnisse, sowie auch Werke lydischer Art in bedeutender Anzahl vertreten. Unter diesen sind ein Fayencefigürchen syrischer Herkunft, das einen, eine Vase haltenden Mann, darstellt (Tafel XIIIa) und ein, wahrscheinlich in Lydien oder in Phrygien aus Ton hergestellter und bemalter, kleiner Kopf mit Spitzmütze (Taf. XIII b) besonders zu erwahnen. Wenngleich das Halten einer Vase durch eine kniende Person eigentlich ein ägyptisches Motiv ist, so stellt das in Bayraklı aufgefundene Fayencefigürchen doch durch seinen Gesichtsausdruck und besonders durch seinen Bart und seine Spitzmütze einen Syrer dar. Ein ihm sehr gleichendes Figürchen wurde auch in Rhodos gefunden ¹¹⁴. Das rhodische Werk ist sowohl dem Motiv als auch den auf die weisse Fayence gesetzten grossen, schwarzen Punkten nach eine dem Beispiel aus Bayraklı sehr aehnliche Parallele. Aber nicht nur durch Details am Kopfe unterscheidet es sich vom Beispiel aus Bayraklı, sondern es erweckt auch in seinen Gesichtszügen den Eindruck, einem anderen Stilkreis anzugehören. Doch ohne die rhodischen Exemplare näher gesehen zu haben, wollen wir uns vorläufig hierüber kein entscheidendes wort erlauben.

Auch der wahrscheinlich in einem kleinasiatischen Kunstzentrum hergestellte, mit einer Spitzmütze versehene kleine, tönerner Kopf (Taf. XIIIb), hat ein Gegenstück auf Rhodos und zwar in Lindos ¹¹⁵. Leider

¹¹⁰ Die phrygischen Tumuli haben weder eine Krepis noch einen Dromos und kennen keine ausgebaute Kammer. Die grossen, aber wenig tief ausgehobenen Erdgruben werden im Prinzip von allen Seiten, auch von oben und unten, mit Holzbalken von der Erde isoliert. Diese Erdgruben der phrygischen Tumuli sind mit den Königsgräbern des 3. Jahrtausends von Alaca erstaunlich eng verwandt. Auch die Königsgräber von Alaca stellen naemlich grosse Erdgruben von niedriger Höhe dar, die mit Holzbalken von der Erde isoliert sind.

¹¹¹ Über die phrygischen Tumuli siehe: Bittel, Kleinasiatische Studien, S. 91 - 95

¹¹² Über die Graeber Wetanatoliens siehe: A. M. Mansel, Die Kuppelgräber von Kırklareli in Thrakien, S. 46 - 48.

¹¹³ Über die Beziehungen der etruskischen Graeber zu den Tumuli in Westklein-Asien siehe: Akerström, Studien über die etruskischen Graeber, S. 156 - 157.

¹¹⁴ Clara Rhodos IV, S. 372, Abb. 419.

¹¹⁵ Blinkenberg, Lindos, Taf. III, Nr. 2374.

ist das Beispiel aus Lindos nur in Zeichnung veröffentlicht. Darum ist es unmöglich, einen gründlichen Vergleich anzustellen; doch ist es durch seine Spitzmütze¹¹⁶ und durch die feisten Haengebacken ein dem Werk von Bayraklı sehr ähnliches Parallelstück. Wir hoffen die Gelegenheit zu finden, über die Bedeutung des Bayraklı-Kopfes zu gegebener Zeit ausführlich sprechen zu können.

Während der seit zwei Jahren durchgeführten Ausgrabungen in Bayraklı hat man kein einziges spaethethitisches Werk angetroffen. Doch haben wir die durch die frühorientalisierende Keramik vertretenen Schichten noch nicht in ihrer Breite untersucht. Im Jahre 1949 hatten wir im grossen Graben H nur die Schicht des 6. Jahrhunderts und die jüngste Bauschicht des 7. Jahrhunderts ausgegraben. Darum ist es möglich, dass uns die Ausgrabungen, die wir im Graben H im Jahre 1950 in den älteren Schichten unternehmen werden, spaethethitische Werke aus der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts oder aus dem Anfang des 7. Jahrhunderts auffinden lassen; denn Werke dieser Art sind in Lindos¹¹⁷, Samos¹¹⁸ und in Ephesos¹¹⁹ angetroffen worden. In Bayraklı sind auch keine assyrischen Werke gefunden worden, und vielleicht wird es nicht möglich sein, auf solche auch bei den Ausgrabungen im kommenden Jahre zu stossen, denn Werken assyrischer Erzeugung ist man auch in anderen ostgriechischen Zentren nicht begegnet. Einige Kunstwerke "assyrischen" Gepräges, die man bis heute in ostgriechischen Zentren gefunden hat, sind entweder jungspaethethitische Werke oder assyrisch beeinflusste achaemenidische Erzeugnisse.

Die in Bayraklı gefundenen Werke orientalischer Herkunft stellen wohl Geschenke dar, die orientalische Kaufleute ihren griechischen Geschäftsfreunden aus dem Orient brachten, oder bilden Weihegaben, die diese den Heiligtümern im alten Smyrna darboten. Die Fülle der orientalischen Werke im alten Smyrna ist sehr wichtig, weil sie uns den Umfang des Handels zeigt, den die Griechen mit dem Orient trieben. Jedoch ist es auffällig, dass trotz der grossen Fülle an orientalischen Werken, diese keinen Einfluss auf die ostgriechische Kunst ausübten. In der Tat ist an den in Bayraklı gefundenen griechischen Werken kein orientalischer Einfluss nachzuweisen. Dieser Umstand bekräftigt eine von uns schon früher vorgebrachte These, nach der vom 8. Jahrhundert an die ostgriechischen Werkstätten und die einheimischen mittelanatolischen Zentren den orientalischen Einfluss nicht direkt vom Orient, sondern über die festländisch-griechischen

¹¹⁶ Ähnliche Mützen tragen auch Männerfiguren der naukratitischen Vasen (JHS, 1924, Taf. 5, 11).

¹¹⁷ Blinkenberg, Lindos I, S. 754, Abb. 77.

¹¹⁸ Ekrem Akurgal, Spaethethitische Bildkunst, S. 55, 75; Taf. 37.

¹¹⁹ Ekrem Akurgal, Spaethethitische Bildkunst, S. 78, Nr. 231.

Kulturzentren auf indirekte Weise erhalten haben¹²⁰. Wir beabsichtigen dieses sehr wichtige Thema bei anderer Gelegenheit ausführlich in einer eigenen Schrift zu behandeln, wollen jedoch weiter unten ganz kurz darüber einiges mitteilen.

Unter den Funden des 6. Jahrhunderts in Bayraklı faellt uns ein Hakenspiralenmotiv auf, das, ebenso wie es der griechischen Keramik fremd ist, auch keinerlei Beziehung zu der kleinasiatischen Kunsttradition hat. Dieses Motiv hat man bis jetzt in Troja¹²¹ und in Gordion¹²² und ebenfalls in den ostgriechischen Kunstkreisen ausserhalb der kleinasiatischen Halbinsel, besonders auf Rhodos angetroffen¹²³. Wie schon bisher einige Archäologen bemerkt haben¹²⁴, besteht kein Zweifel, dass sich dieses Motiv von Cypern aus auf die ostgriechischen Kunstzentren und nach Italien verbreitet hat; denn viele auf Cypern gefundene Vasen zeigen ein aehnliches Motiv¹²⁵. Auf einer in Lanarka gefundenen anmutigen, kleinen Vase, die sich in der dem schwedischen Gesandten in Ankara, Exzellenz Eric von Post, gehörenden, schönen cyprischen Sammlung befindet, kehrt das gleiche Motiv wieder. Doch, wie Jacopi bereits bemerkt hat, ist es auch wahrscheinlich, dass ein solches Muster aufweisende Vasen auch auf Rhodos hergestellt worden sind¹²⁶. Die Technik der Vasen aus Bayraklı, auf denen dieses Motiv erscheint, ist ungefaehr die Technik ihrer Gegenstücke in den ostgriechischen Kunstzentren: Mattmalerei auf ungefirnistem Tongrund. Durch diese Technik erinnern die Scherben aus Bayraklı an die phrygische Keramik. Doch weisen sie sonst keine Züge auf, die auf echte phrygische Tradition zurückgehen könnten. Überhaupt besteht keine Aehnlichkeit zwischen diesem Hakenspiralmuster und dem Ornamentschatz der phrygischen Keramik aus Zentren wie Alişar, Boğazköy, Alaca und Gordion. Wenn wir dies erwägen, sehen wir uns nicht in der Lage, schon jetzt sagen zu können, woher die Vasen von Bayraklı, die dieses Motiv aufweisen, eingeführt worden sind.

Eine der wichtigsten Fragen bildet für uns die Feststellung einheimisch anatolischer Züge innerhalb der ostgriechischen Kunst. Über

¹²⁰ Ekrem Akurgal. Bemerkungen zu den architektonischen Terrakota-Reliefs aus Pazarlı in Phrygien, Belleten, 1943, S. 42.

¹²¹ Schmidt. Schliemann - Sammlung, Nr. 3482.

¹²² Körte, Gordion, S. 178, Abb. 160, Nr. 2 und vielleicht auch Nr. 3.

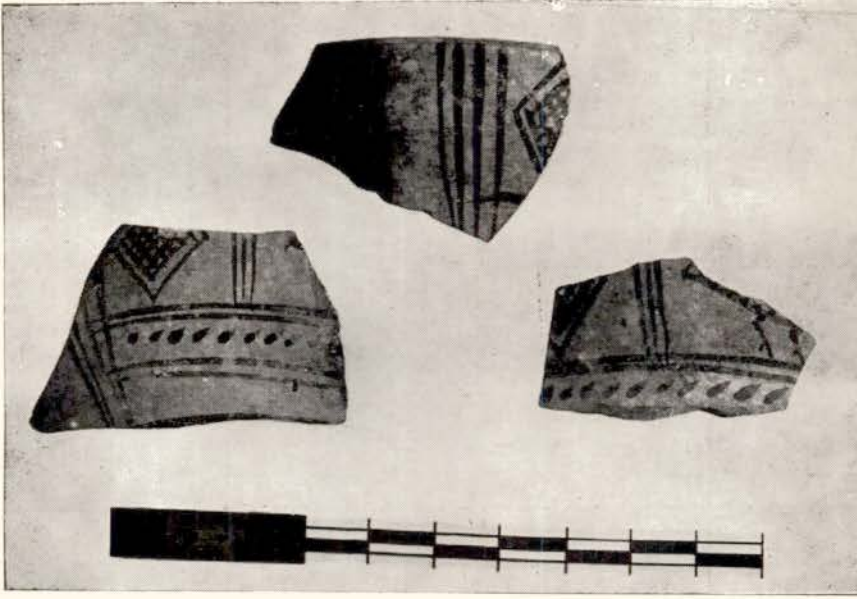
¹²³ Pottier, Vases du Louvre, Taf. 8, (A, 100) und Taf. 29 (D 18); Blinkenberg, Lindos, S. 301 (1046 b) und S. 303, Abb. 40, 41; Clara Rhodos III, S. 65, Abb. 55, VI-VII, S. 38 und S. 46, Abb. 39-41, S. 73, Abb. 78.

¹²⁴ Pottier, Vases du Louvre A, 100; Körte, Gordion, S. 178; Blinkenberg, Lindos, S. 301.

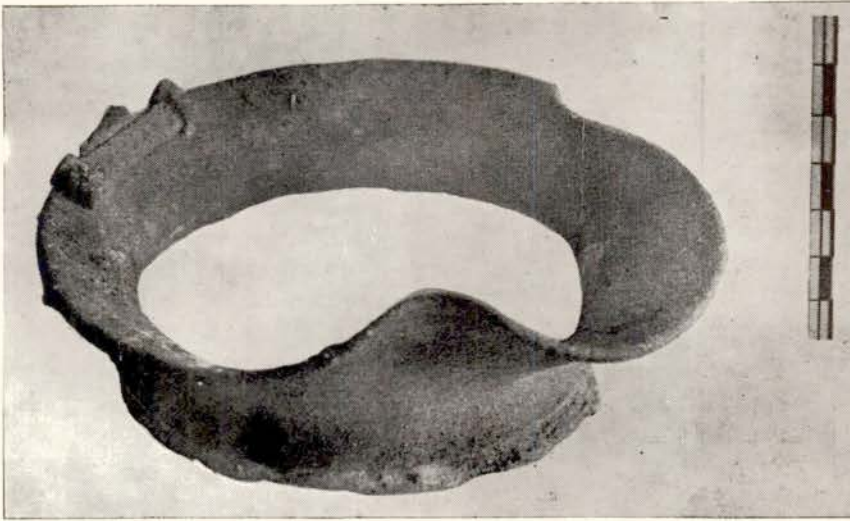
¹²⁵ Ohnefalsch - Richter, Taf. 219, Nr. 9; Murray, Excavation in Cyprus, S. 108, Abb. 156, Nr. 10; Myres, Handbook of the Cesnola Collection, S. 80, Nr. 644-645, S. 81, Nr. 644. Vgl. ferner Blinkenberg, (Lindos, S. 301), der auch andere Beispiele nennt.

¹²⁶ Jacopi, Clara Rhodos VI-VII, S. 38.

A

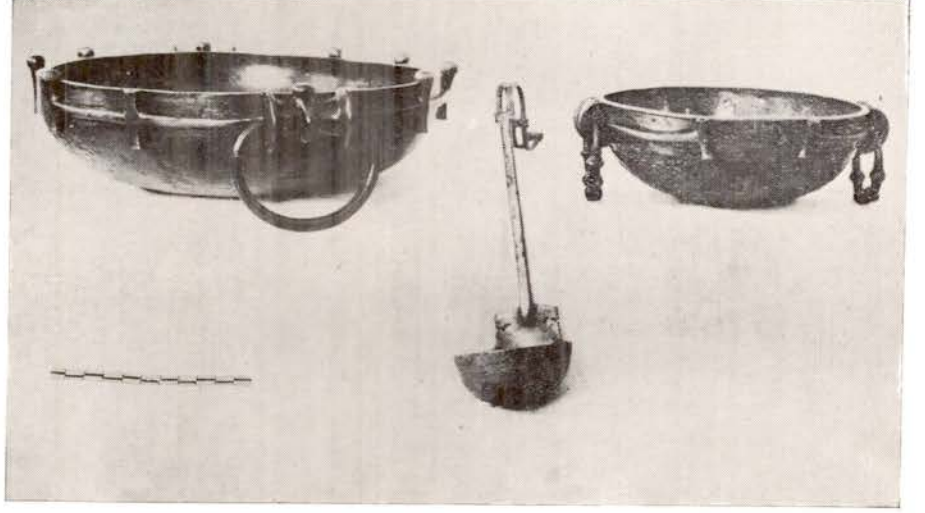

Res. 1 — Ankara Tümüls'lerinde bulunmuş skyphos parçaları.

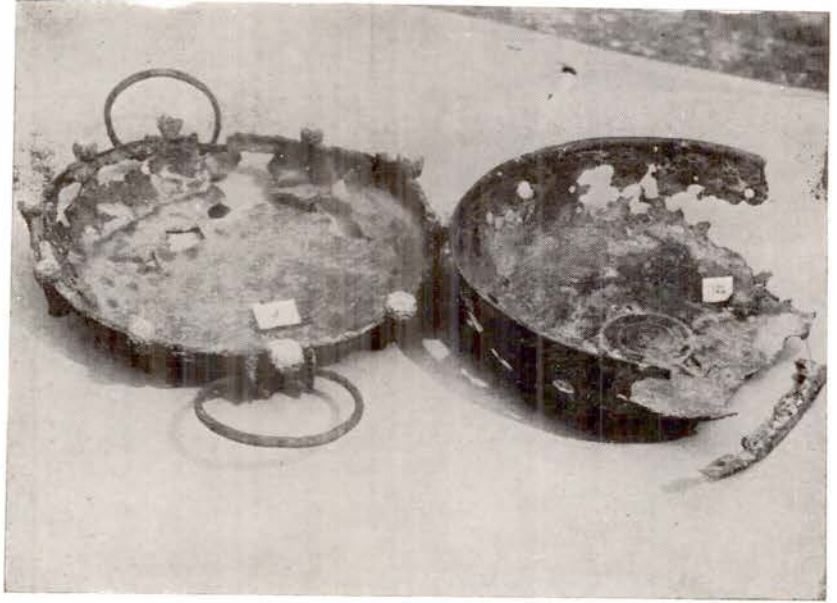

Res. 2 — Ankara Tümüls'lerinde bulunmuş Tunç testi ağızı.

B

Res. 1 — Ankara'da Fidanlık mevkiinde bulunmuş tunç sahanlar.

Res. 2 — Manisa'da bulunmuş tunç sahanlar.

die bodenstaendige westkleinasiatische Keramik, den sogenannten Bucchero, haben wir oben gesprochen. In Bayraklı sind auch andere Vasen zutage gekommen, die wohl in einheimischen Werkstaetten hergestellt worden sind. Aus der Fülle der nicht-griechischen Erzeugnisse dürfte besonders die in Lydien hergestellte Keramik erwaeht werden. Von den lydischen Salbgefassen, über die Rumpf eine grundlegende Untersuchung angestellt hat¹²⁷, sind mehrere unversehrte Beispiele gefunden worden. Unter den zutage gekommen Scherben dieser lydischen Gefaesse befinden sich auch solche, die eine "marmorierte," oder durch vertikal angeordnete Wellenlinien verzierte Oberflaeche aufweisen. Es ist interessant, festzustellen, dass diese nicht-griechische Ware hauptsaechlich griechische Gefaessformen, wie Dinos, Skyphos, u. s. w. aufweist.

Unter der in Bayraklı gefundenen lydischen Keramik ist eine auf der Innenseite mit Wellenlinien geschmückte Scherbe besonders zu nennen, weil sie einen, sonst nicht bekannten gelblichen Überzug hat, und eine geometrische Verzierung aufweist, die der Ornamentik mancher phrygischen Vasen nahesteht. Wie Hanfmann bemerkt, haben die in Sardes zum Vorschein gekommenen und jetzt im Metropolitan-Museum befindlichen Scherben gleichfalls einen gelblichen Überzug¹²⁸. Hanfmann sagt aber, dass der gelbliche Überzug auf den bis jetzt aus Sardes bekannt gewordenen Vasen nicht nachzuweisen ist. An Hand der Scherbe aus Bayraklı und den oben genannten Fragmenten im Metropolitan-Museum, sind wir nun wohl berechtigt anzunehmen, dass der gelbliche Überzug eine Eigentümlichkeit der in Lydien hergestellten Keramik bildet.

Die in Bayraklı zutage gekommenen lydischen Gefaesse stammen aus der Bauschicht, die dem 2. Viertel des 6. Jahrhunderts angehört. Somit ist Rumpfs Datierung nach der die Masse der lydischen Kugelgefäße in die Zeit des Kroisos und danach gehören, aufs glücklichste bestäetigt worden.

Auf manchen der in Bayraklı zutage gekommenen Funde keramischer Art sind auch Einflüsse phrygischer Kunst zu beobachten. Doch ist es schwer, diesen Einfluss klar nachzuweisen. Zunaechst würde es nötig sein, zu untersuchen, ob alle in Mattmalerei gearbeiteten griechischen Vasen dem Einfluss der phrygischen Erzeugnisse ausgesetzt sind oder nicht. Über diese Frage werden wir unser abschliessendes Urteil erst spaeter geben können. Doch ist es schon jetzt möglich zu sagen, dass sowohl die in dieser Art Mattmalerei gearbeiteten als auch die auf ungefirnistem Tongrund gefirnisste, monochrome Malerei aufweisenden Vasen von den kleinasiatischen Griechen herge-

¹²⁷ Rumpf, Lydische Salbgefäesse, AM, 45, 1920, S. 163-170.

¹²⁸ Hanfmann, Horseman from Sardis, AJA 49, 1945' S. 574,

stellt worden sind, d. h., dass diese Art Keramik einen anatolischen Charakter traegt. Auch der milchweisse Überzug muss, wie Schefold mit Recht bemerkt, als eine anatolische Besonderheit angenommen werden. Darüber hinaus sind wir der Überzeugung, dass die mit verzierten Quadraten überzogene, geometrische Muster verwendende Ornamentik der ostgriechischen orientalisierenden Vasen, namentlich die von Technau samisch - ephesisch genannte Gruppe¹²⁹, auf den Einfluss der "phrygischen," Verzierungskunst zurückzuführen ist. Diese Ornamentik auf den erwachten griechischen Vasen ist eine der hervorstechendsten Besonderheiten der phrygischen Schnabelkannen¹³⁰. So weist denn auch die Aussenseite der von uns ein wenig früher wegen der mit Wellenlinien verzierten Innenflaeche als lydisches Erzeugnis angenommenen Scherbe eine aehnliche geometrische Verzierung auf.

Diese Ornamentik ist gleichzeitig auch die auffallendste Besonderheit der Felsenfassaden phrygischer Graeber¹³¹. Vielleicht ist dieser Stil der geometrischen Musterung von der orientalischen Webekunst des ausgehenden 8. Jahrhunderts auf die Fassaden der phrygischen Felsendenkmaeler und auf die phrygischen Vasen übergegangen. Es ist möglich, dass diese geometrische Musterung von den spaethethischen Vorbildern in der Art des Ivriz-Reliefs¹³² oder von den Urartäischen Bronzen¹³³ auf die phrygischen Zentren und von dort auf die ostgriechischen Werkstaetten verbreitet worden. So begegnet man denn in Ephesos Statuen¹³⁴ sowie kleinen Elfenbeinfiguren¹³⁵, deren Gewaender eine geometrische Musterung aufweisen. Hier ist ein von Barnett erwachntes, auf den ostgriechischen Vasen erscheinendes, wie auch auf den phrygischen Felsdenkmaelern vorhandenes Motiv¹³⁶ als Beispiel der Einwirkung der phrygischen Kunst auf die griechische Werkstätte zu erwachen. Eine in Samos aufgefundene, mit einer Pferdefigur verzierte Scherbe¹³⁷ zeigt, wie Bittel mit Recht bemerkt¹³⁸, dass Beziehungen zwischen der griechischen und der phrygischen Kunst nicht fehlten.

¹²⁹ AM, 1929, S. 22 ff. Eine aehnliche Scherbe ist auch in Ephesos zutage gekommen. (Hogarth, Ephesos, S. 239, Abb. 56).

¹³⁰ Körte, Gordion, Taf. 2-3, S. 55 ff, Abb. 18, 21-23 und Bossert, Alt-Anatolien 1075 - 1078.

¹³¹ Reber, Die phrygischen Felsendenkmaeler, Taf. 3-8; Bossert, Alt-Anatolien 1026 - 1030.

¹³² Delaporte, RHA, IV, 1936; Gelb, HHM, 29, (Taf. 46), oder Bossert, Alt-Anatolien 796.

¹³³ Bossert, Alt-Anatolien 1164, 1169, 1200.

¹³⁴ Price, Catalogue of Sculpture, S. 58, 59; oder Hogarth, Excavations, S. 298, Abb. 84.

¹³⁵ Hogarth, Excavations at Ephesos, S. 156, Abb. 30 und Taf. 21 ff.

¹³⁶ Barnett, JHS, 68, 1948, S. 9, Anm. 50.

¹³⁷ Technau, AM, 1929, Beilage 8, Nr. 1.

¹³⁸ Bittel, Bogazköy I (APAW 1935), S. 60.

Über das nun Gesagte hinaus gehen die das ganze Gefaess rundherum einfassenden Linien der telleraehnlichen Gefaesse sicher auf phrygischen Brauch zurück. Auch ist es möglich, die Streifenware Westanatoliens als phrygischen Einfluss aufzufassen¹³⁹.

Aber die Einwirkungen der phrygischen Kunst auf die ostgriechische Welt sind damit nicht erschöpft. Die phrygischen Einflüsse sind besonders an Hand der metallenen Gefaesse klarer festzustellen. Dass Kunstwerke in der Art der bronzenen phrygischen Gefaesse, deren schönste Beispiele in Ankara¹⁴⁰ gefunden worden sind (Taf. B 1), beliebt waren, beweist uns der Oberflaechenfund eines zu einem bronzenen Teller gehörenden Rotellenhenkels. Zwei Gefaesse dieser Art sind in einem Grabe in Manisa gefunden worden. Sie befinden sich jetzt im Museum zu Izmir (Taf. B 2). Wir besitzen noch ein anderes Zeugnis dafür, dass diese Art phrygischer Gefaesse bis in die Mitte des 6. Jahrhunderts in ganz Westanatolien verbreitet waren und zu den besonders wertvollen Gegenstaenden gezaehlt wurden. Eine der schönsten und bedeutendsten Elfenbeinarbeiten, die in Ephesos aufgefunden wurde, ein Frauenfigürchen, haelt in der Linken einen mit Rotellenhenkeln versehenen phrygischen Teller¹⁴¹. Das Libationsgefaess, das die allgemein für eine Priesterin gehaltene Frauenfigur in der Hand hat, ist ein genaues Gegenstück der phrygischen Teller. In Boğazköy ist ein Bruchstück eines tönernen Tellers gefunden worden¹⁴², der ein Vertreter der von uns oben erwaehten bronzenen, in Ankara aufgefundenen, phrygischen Teller ist (Abb. 2, 3). Auf dem Beispiel aus

Abb. 2 — Scherbe aus Bayrakli.

Abb. 3 — Scherbe aus Boğazköy.

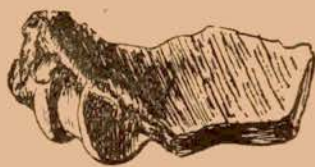

Abb. 4 — Scherbe aus Boğazköy.

Boğazköy sind die spulenförmigen Henkel der Bronzegefaesse genau nachgeahmt, waehrend die daran befestigten hufeisenförmigen eigent-

¹³⁹ Über die Einwirkung phrygischer Erzeugnisse auf die griechische Kunst vgl. die aufschlussreichen Bemerkungen Schefolds (Jdl, 1942, S. 136 ff).

¹⁴⁰ Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, I, 1933, S. 11, Abb. 2-3; vgl. ferner Belleten XI, 1947, Taf. 21, Abb. 43.

¹⁴¹ Hogarth, Excavations at Ephesos Taf. 22.

¹⁴² Dieses Fragment aus Boğazköy ist auch von Bittel (Kleinasiatische Studien, S. 72, Nr. 51) erwaeht worden. Ich veröffentliche hier, mit freundlicher Erlaubnis Prof. Bittels, zwei Zeichnungen dieser Scherbe (Abb. 2, 3).

lichen Henkel und die unter dem Gefaessrand entlang geführten Bronzebaender nicht vorhanden sind. Der gleiche spulenförmige Henkel, diesmal sogar mit dem unter dem Gefaessrand entlanggeführten Bronzebaendern, ist auch an einem in Gordien gefundenen, tönernen Becken zu sehen¹⁴³. In Larisa hingegen begegnet man den gleichen spulenförmigen Henkeln an verschiedenen tellerförmigen Tongefaessen¹⁴⁴. Als noch sehr viel bedeutender können wir erwähen, dass ein schönes, den Bronzetellern nachgeahmtes Tongefaess mit spulenförmigem Henkel in einem Grabe in Samos aufgefunden worden ist¹⁴⁵. Der bei seinem Durchmesser von nur 8 cm im Vergleich zu den bisher gezählten phrygischen und westanatolischen Gegenständen kleine Teller von Samos, ist durch seine abwechselnd horizontal und vertikal angebrachten rotellenhenkelförmigen Aufsätze ein sehr ähnliches Gegenstück der Bronzeteller aus Ankara. Boehlau schreibt, dass er einen hellen, gelblichen und glatten Ton hat. Dieser Beschreibung nach möchte man das von Boehlau als ein äusserst fein gearbeitetes Kunstwerk bezeichnete Tellerchen für ein phrygisches Erzeugnis halten. Es wäre sehr nützlich, das Original dieses in Samos aufgefundenen Gefaesses zu untersuchen und festzustellen, ob es eine in Westanatolien angefertigte Nachahmung oder ein phrygisches Werk darstellt. Dem spulenförmigen Henkel begegnet man auch auf den Gefaessen, die in der Stadt Lindos auf Rhodos zutage gekommen sind^{145 a}. Interessanter ist, dass der spulenförmige Henkel sehr oft auf Gefaessen erscheint, die man gewöhnlich mit dem Worte "Kothon,"¹⁴⁶ bezeichnet¹⁴⁷. So sehen wir, dass die phrygischen, spulenförmigen Henkel vielleicht sogar über die ostgriechischen Zentren bis nach Korinth Verbreitung gefunden haben. Überhaupt ist es wohl sicher, dass der erstmalig bei den spätprotokorinthischen Kannen auftretende, und zwar auf dem unteren Rande des Henkels am Gefaessrande angebrachte, spulenförmige plastische Schmuck auf die Einwirkung der phrygischen Vorbilder zurückzuführen ist¹⁴⁸. Bei den phrygischen Gefaessen, die spätestens der 1. Hälfte des 7. Jahrhunderts angehören, ist dieser plastische Schmuck in der Regel an der höchsten Stelle des Henkels angebracht¹⁴⁹.

¹⁴³ Körte, Gordion, S. 67, Abb. 42. Das von Körte erwachte Beispiel aus Curion (ebda. S. 67), wird wohl ein phrygisches Erzeugnis sein.

¹⁴⁴ Boehlau-Schefold, Larisa am Hermos III, Taf. 46, Abb. 21, 47; Abb. 6, 9, 13, 24, 48; Abb. 10. vgl. ferner Schefold, JdI, 1942, S. 125.

¹⁴⁵ Boehlau Nekropolen, Taf. 8 nr. 2, S. 46, 150.

^{145 a} Blinkenberg, Lindos, Taf. 30, Nr. 718, 719.

¹⁴⁶ Payne, Necrocorinthia, S. 297, Nr. 722, Abb. 135 und S. 335, Abb. 182-184.

¹⁴⁷ Perrot-Chipiez IX, S. 605, Abb. 313; Clara Rhodos IV, 314, Abb. 348.

¹⁴⁸ Payne, Protokorinthische Vasenmalerei, Taf. 26, Abb. 6; Taf. 27, Taf. 31, Abb. 4; Payne, Necrocorinthia, Taf. 12, Abb. 1 und Taf. 13, Abb. 5; Kubler, AA, 1933, Sp. 276, Abb. 12; Weinberg, Corinth VII, Nr. 142 (Taf. 20), Nr. 219 (Taf. 30).

¹⁴⁹ Körte, Gordion, S. 57, ff. Abb. 21-25, Taf. 2, 4; Bossert, Alt-Anatolien 1066 1068, 1075-1082.

Auf der aus einem der phrygischen Tumuli stammenden bronzenen Kanne (Taf. A 2) hingegen, kehrt derselbe spulenförmige Schmuck am Gefaessrande wieder¹⁴⁰, wie es bei den griechischen Nachschöpfungen der Fall ist. Es ist aber vorläufig noch nicht möglich zu unterscheiden, ob dieses bronzenene Kannenfragment, das auf Grund der in demselben Grabe mitgefundenen Vogelschalen - Scherben (Tafel A 1), etwa in die Mitte des 7. Jahrhunderts gehört¹⁵¹, ein echt phrygisches Werk¹⁵² oder unter rückläufiger Einwirkung der griechischen Kunsterzeugnisse entstanden ist. Auch über die Herkunft des gleichen, bei den ostgriechischen Tierfrieskannen vorkommenden Schmucks¹⁵³, kann für heute noch kein entscheidendes Urteil abgegeben werden. Denn um sagen zu können, ob der auf den ostgriechischen Tierfriesvasen erscheinende gleiche spulenförmige Schmuck unter phrygischem Einfluss oder in Nachbildung der spaetprotokorinthischen Vasen zustande gekommen ist, wird es sich als notwendig erweisen, die Chronologie abzuwarten, die die naechsten Grabungen in Bayrakli über die aelteste ostgriechische Keramik ergeben werden.

Andere Kunstwerke der in ostgriechischen Zentren auftretenden phrygischen Erzeugnisse sind die Fibeln mit geknotetem Bügel¹⁵⁴. Es besteht kein Zweifel darüber, dass die auf spaethethitischen Reliefs vorkommenden Fibeln der phrygischen Kunst entnommen sind¹⁵⁵. So ist es denn auch Barnett gelungen, die gleichen phrygischen Fibeln auf assyrischen Reliefs nachzuweisen¹⁵⁶. Die Phryger, denen es gelang, ihren Fibeln in der orientalischen Welt Geltung zu verschaffen, haben auch auf den ostgriechischen Maerkten ihre Kunstware zu Ansehen gebracht. So hat man denn, wie in verschiedenen ostgriechischen Zentren, auch in Bayrakli schöne Stücke dieser Art phrygischer Fibeln gefunden.

Man ersieht daraus, dass der Einfluss der phrygischen Kunst auf die Welt des Griechentums nicht gering ist. Man muss auch noch hinzufügen, dass sich dieser phrygische Einfluss nicht auf die von uns oben angeführten Beispiele beschaenkt. Jedoch halten wir es für notwendig, ausdrücklich zu betonen, dass sich der phrygische Einfluss auf die griechische Kunst nicht in dem Ausmasse geltend machte, wie

¹⁴⁰ Dasselbe Kannenbruchstück ist auch von Özgüç veröffentlicht, *Bulleten X*, 1946, Taf. 80, Abb. 33.

¹⁵¹ Vgl. oben in dem Kapitel: Griechische Schichten, Anm. 14.

¹⁵² Die erwachten phrygischen Vasen stammen aus dem III. Tumulus von Gordion und sind von Bittel mit Recht um 700 datiert (*Kleinasiat. Stud.* S. 102).

¹⁵³ Buschor, *Griechische Vasen*, S. 52, Abb. 60 und 61.

¹⁵⁴ Für die anatolischen Fibeln siehe: Yusuf Boysal, *DTFD*, 1946, S. 447-455 und Ekrem Akurgal, *Spaethethitische Bildkunst*, S. 35-36.

¹⁵⁵ Ekrem Akurgal, *Spaethethitische Bildkunst*, S. 35-36.

¹⁵⁶ Barnett, *JHS*, 1948, S. 9, Abb. 7.

manche Forscher anzunehmen scheinen. Daher fühlen wir die Notwendigkeit, auf zwei wichtige Punkte mit Nachdruck hinzuweisen:

1. Man darf die Stellung der phrygischen Erzeugnisse, die sie auf den ostgriechischen Märkten einnahmen, nicht zu hoch einschätzen. Zweifellos haben die Phryger auf die griechische Kultur eingewirkt. Doch ist dieser Einfluss weder wichtig noch umfangreich.

2. Man darf die Einwirkung der phrygischen Kunst auf die ostgriechischen Zentren nicht etwa so auffassen, als hätten die Phryger die orientalische Kunst der griechischen Welt vermittelt. Die Einflüsse, die von der orientalischen Welt auf die Griechen ausgeübt wurden, kamen nicht über Phrygien und Lydien, sondern sind das Ergebnis der direkten Berührung, die die Griechen mit den orientalischen Kunstzentren hatten. Was die Einflüsse betrifft, die ihnen durch die anatolischen Völker vermittelt wurden, so sind es nur sehr wenige und unbedeutende. Dafür haben, von ungefähr 700 an, Lydien und Phrygien die orientalischen Einflüsse zumeist über die griechischen Zentren erhalten.

Da wir über dieses wichtige Thema in einer in Druck befindlichen Schrift ausführlich gesprochen haben, sehen wir davon ab, hier darauf noch näher einzugehen.

Exkurs

Hethitisierender Stil in der griechischen Kunst

Obwohl die orientalischen Einflüsse auf die griechische Kunst von sehr verschiedenen Zentren des Orients ausgehen, hat man sie bisher schlechthin mit dem Sammelnamen "Orientalisch," bezeichnet. Doch sind wir nunmehr in der Lage, sowohl die einzelnen Entstehungszeiten der Einflüsse als auch deren Herkunftsorte festzustellen. Das heute vorhandene Material bietet uns die Möglichkeit, die orientalischen Einwirkungen auf die griechische Kunst ihren Ausgangsstellen und Entwicklungszeiten nach in 3 Teile zu gliedern:

1. Aegyptisch-phönizische Einflüsse (in der Zeit des geometrischen Stils).
2. Spaethethitische Einflüsse (während der Zeit der 2. Kolonisation. 850-650).
3. Assyrisch-babylonische Einflüsse (nach 650).

Aegyptisch-phönizische Einflüsse :

Den Einfluss des Orients erfuhren die Griechen zuerst in der Zeit des geometrischen Stils. So ist z. B. die dem phönizischen Alphabet entlehnte griechische Schrift in dieser Periode entstanden. Obwohl die Griechen schon in der Zeit des geometrischen Stils ausgezeichnete Seefahrer waren, unterliegt es doch keinem Zweifel, dass die Phöniker den Handel im Mittelmeer beherrschten. Daher sind den Griechen die ersten orientalischen Einflüsse durch die Phöniker vermittelt worden. So liegt denn die grösste Besonderheit der Kunstwerke dieser Zeit darin, dass sie keinerlei hethitische Elemente aufweisen. Um die ältesten Einflüsse orientalischer Art in der griechischen Kunst herauszuschälen, wird es genügen, alle, keine hethitischen Elemente enthaltenden orientalischen Motive auszuscheiden. Da sich aber unser eigentliches Thema auf die hethitischen Einflüsse beschränkt, wollen wir uns hier mit den ältesten orientalischen Elementen in der griechischen Kunst nicht weiter beschäftigen.

Hethitische Einflüsse

(Hethitisierender Stil in der griechischen Kunst).

Der hethitisierende Stil in der griechischen Kunst ist an den Werken zu beobachten, die in der Zeit der "Zweiten Kolonisation," entstanden sind. Der Grund dafür ist darin zu suchen, dass die Griechen, als sie während der zweiten Kolonisationsperiode im Mittelmeerhandel mit den Phönikern in Wettbewerb traten, zunächst nur den Markt der nordsyrischen Häfen eroberten. In jener Zeit befanden sich die nordsyrischen Küstenstriche und deren Hinterland unter der Herrschaft der

nicht seefahrenden Späthethiter¹⁵⁷. Vor den keine Schifffahrt treibenden Hethitern dieser Spätzeit geduldet, gelang es den Griechen, den Orienthandel allmählich in ihre Hände zu bekommen. Die in Al Mina aufgefundene kykladische und protokorinthische Keramik beweist klar, wie schon Sidney Smith treffend hervorgehoben hat, dass die Griechen von 750 an den Markt des wichtigsten Hafens Syriens beherrschten¹⁵⁸.

Diese etwa um 750 beginnende Vorherrschaft des griechischen Handels über die die Einfallstore für Mesopotamien bildenden nordsyrischen Häfen hatte zur Folge, dass die griechischen Künstler jener Zeit mit den späthethitischen Kunstdenkmälern bekannt wurden. Wir können annehmen, dass die Griechen einzig an den Küsten ihre Handelszentren errichtet hatten. Der Umstand, dass bis zum heutigen Tag griechische Keramik des 8. Jahrhunderts im Innern Syriens und in Mesopotamien nicht gefunden wurde, weist darauf hin, dass die Griechen anfanglich von der Küste aus nicht tiefer in das Landesinnere vordrangen¹⁵⁹. So überliessen sie den Handel zu Lande den späthethitischen und vor allem den aramäischen Kaufleuten. Die Tatsache, dass die aus der 2. Hälfte des 8. Jahrhunderts und aus dem Beginn des 7. Jahrhunderts stammenden griechischen Kunstwerke überhaupt keinen assyrischen Einfluss aufweisen, zeigt, dass die Assyrer in diesem Handelsaustausch überhaupt keine Rolle gespielt haben. Die Späthethiter, die ohnehin die ganze syrische Nordküste besaßen, waren Herren dieses Küstengebietes bis in das ausgehende 8. Jahrhundert. Dass die Späthethiter trotz ununterbrochener Kriege mit den Assyrern lange Zeit in diesem Gebiete blieben, weist auf den grossen Nutzen hin, den ihnen diese strategisch wichtigen Plätze verschafften. So zeigen der elfenbeinerne Löwenkopf von Samos¹⁶⁰ und das Bronzerelief von Lindos¹⁶¹, dass späthethitische Kunstwerke bis in griechische Zentren ausgeführt wurden. Zweifellos werden künftige Ausgrabungen diesen Kunstwerken ähnliche, weitere späthethitische Erzeugnisse ans Tageslicht bringen. Vielleicht liegen in den Schränken der Museen weitere Funde verborgen. Wie Professor Jakobsthal mir bedeutete, ist es durchaus möglich, dass auch Erzeugnisse späthethitischer Webekunst, wie die Babylonia Hyphasmata, nach Griechenland ausgeführt worden sind. So kam also der Einfluss der späthethitischen Kunst auf zweierlei Weise zustande: Erstens sahen diese die späthethitischen Kunstwerke persönlich an Ort und Stelle oder aber sie verschafften sich Vorbilder

¹⁵⁷ Ekrem Akurgal, *Späthethitische Bildkunst*, S. 144.

¹⁵⁸ Sidney Smith, *Antiquaries Journal*, 22, 1942, S. 87, ff, S. 91 ff.

¹⁵⁹ Über die in Hama und Sakçegözü gefundene griechische Keramik siehe: R. M. Cook, *JHS*, 66, 1946, S. 83, Anm. 43. Und für die anderen Funde vgl.: Sidney Smith, *Antiquaries* 22, 1942, S. 94.

¹⁶⁰ Ekrem Akurgal, *Späthethitische Bildkunst*, S. 75, Taf. 37 a-b.

¹⁶¹ Blinkenberg, *Lindos I*, S. 754, Abb. 77.

der bis in die Städte Griechenlands ausgeführten späthethitischen Erzeugnisse. Dieser Einfluss war so ausgesprochen nachhaltig, dass es nicht falsch wäre, den bisher als "orientalisierend," bezeichneten Stil durch den richtigeren und klareren Ausdruck "hethitisierend," zu kennzeichnen.

In dem vor kurzem von uns veröffentlichten und schon einigemal erwähnten Buche haben wir den Einfluss der späthethitischen Kunst auf die griechische Kulturwelt behandelt. Ohne hier wieder auf das einzugehen, was dort gesagt ist, wollen wir einige neue Bemerkungen hinzufügen. Besonders klar muss hervorgehoben werden, dass die Beeinflussung der griechischen Kunst durch die Hethiter in zwei Phasen erfolgte. Die griechische Kunst steht in der 1. Phase unter dem Einfluss von Kunstwerken, die den von uns Alt- und Mittelspäthethitisch genannten Stilstufen¹⁶² angehören. In der 2. Phase hingegen ist sie von Vorbildern beeinflusst, die der von uns Jungspäthethitisch genannten assyrisierend-aramäisierenden Stilstufe¹⁶³ entstammen. Wenn wir dem Umstände Rechnung tragen, dass die assyrisierenden oder aramäisierenden Vorbilder der späthethitischen Kunst ungefähr um 730 einsetzen¹⁶⁴, so müssen Vorbilder der alt- und mittelspäthethitischen Stilstufen der griechischen Kunst zwischen 750—730 bekannt geworden sein. Auf diese Weise ist es leicht, die griechischen Kunstwerke, die zwar hethitischen Einfluss verraten, aber keinerlei assyrische und aramäische Elemente aufweisen, zwischen 750—730 anzusetzen. So haben wir denn die Syrisch-Phönizische-Gruppe der Bronzen von Kreta in diese Zeit, die ebenfalls auf Kreta gefundenen Kunstwerke der assyrischen Gruppe aber in das 7. Jahrhundert datiert¹⁶⁵.

Es gibt nur sehr wenige Vertreter, die aus der 1. Phase des hethitisierenden Stiles der griechischen Kunst stammen. Doch sind ausser den Bronzen aus Kreta in Ephesos auf Cypern und anderswo zum Vorschein gekommene, der 1. Phase des hethitisierenden Stiles angehörende, d. h., alt- oder mittelspäthethitische Vorbilder nachahmende, griechische Kunstwerke vorhanden¹⁶⁶. Auch die von Payne mit dem Namen "Erster schwarzfiguriger Stil," bezeichnete Gruppe der protokorinthischen Vasen steht, da sie die Elemente der altspäthethitischen Vorbilder aufweist, zumindest hinsichtlich der Stilstufe in der Tradition der 1. Phase des hethitisierenden Stiles. Aber da diese Gruppe nicht höher als in das 1. Viertel des 7. Jahrhunderts datiert werden kann, ist es nicht möglich, diese Werke, chronologisch gesehen, in die Zeit der 1. Phase zu setzen. Wir können wohl annehmen, dass die Künstler

¹⁶² Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst, S. 139-143.

¹⁶³ ebda. S. 143-144.

¹⁶⁴ ebda. S. 144.

¹⁶⁵ ebda. S. 78, Anm. 229.

¹⁶⁶ ebda. S. 76-79 und S. 39-76 Passim.

der Stadt Korinth Erzeugnisse aller drei Perioden der spaethethitischen Werkstaetten nebeneinander gesehen haben¹⁶⁷. So ist es sicher, dass Vorbilder jeder der drei Stilstufen spaethethitischer Werke noch bis tief in das 6. Jahrhundert in situ standen¹⁶⁸. Daher haben die Maler in der zeitlich aelteren "1. schwarzfigurigen Stils," zufaelligerweise nur die altspaethethitischen Vorbilder gesehen und ihre Werke dementsprechend gestaltet. Es muss jedoch nachdruecklich hervorgehoben werden, dass mit dem Tage, wo Loewendetails der Vasen des "1. schwarzfigurigen Stiles," der protokorinthischen Vasen gut veroeffentlicht werden, es festzustellen moeglich sein wird, ob auch dieser Stil wie der "2. schwarzfigurige Stil," und der "polychrome Stil," die assyrisierenden und aramaeisierenden Vorbilder der spaethethitischen Kunst gekannt haben oder nicht. Da es uns aber vorderhand nicht moeglich ist, die Originale zu sehen, sind wir jetzt nicht in der Lage, ein abschliessendes, klares Urteil abzugeben.

Was die 2. Phase des hethitisierenden Stiles betrifft, ist sie heute reichlich vertreten. Der "2. schwarzfigurige Stil," und der "polychrome Stil," der protokorinthischen Vasen sind Nachschöpfungen, die vollständig dieser 2. hethitisierenden Phase angehören¹⁶⁹. Die obere Grenze der 2. Phase des hethitisierenden Stiles ist 730. Aber wie wir oben ausfuhrten, waere es nicht falsch anzunehmen, dass, ebenso wie die hethitischen Kunstwerke lange Zeit an Ort und Stelle standen, auch die hethitischen Künstler nach der Eroberung der spaethethitischen Kleinfürstentümer durch die Assyrer bis in das 7. Jahrhundert hinein gearbeitet haben. Nur so können wir erklæaren, dass die Künstler der Stadt Korinth die hethitischen Kunstwerke erst in der 1. Haelfte des 7. Jahrhunderts kennengelernt haben.

Andere Vertreter der 2. Phase des hethitisierenden Stiles sind die kykladischen Vasen. Da wir in dem von uns erwachten Buche den hethitischen Einfluss auf die kykladische Keramik nicht behandelten, mag es angezeigt sein, zu diesem Thema einige Worte zu sagen. Wir können wohl mit Recht annehmen, dass die Gefaessmaler von den Kykladen mit dem Orient in direkter Verbindung standen, denn die aeltteste, in Al Mina gefundene, griechische Keramik ist durch die kykladischen Scherben repraesentiert¹⁷⁰.

Die Greifendarstellungen der kykladischen Gefaessmalerei sind ausnahmslos Nachbildungen der jungspaethethitischen Greifenbilder. Der schönste Beweis dafür ist der Greifenkopf, der jetzt in Stockholm

¹⁶⁷ ebda. S. 144-145.

¹⁶⁸ ebda. S. 145.

¹⁶⁹ ebda. S. 77.

¹⁷⁰ Martin Robertson (JHS, 60, 1940, S. 6 und 21) haelt die in Al Mina gefundene kykladische Keramik gleichzeitig oder etwas aelter als die dort zutage gekommenen protokorinthischen Scherben.

befindlichen Greifenkanne. Bei diesem Greifenkopf hat die untere Partie des Schnabels die Form eines Löwenmaules¹⁷¹. In unserem erwahnten Buche haben wir nachgewiesen, dass die Kombinierung von Greifen und Löwenkopf in aramäisierenden spaethethitischen Zentren aufkam¹⁷². Ausserdem ist der Greif auf der Stockholmer Vase, sowohl was seine bis auf den Hals fallende Locke als auch seine Pferdeohren betrifft, von jungspaethethitischen Vorbildern angeregt. Darüber haben wir in der von uns erwahnten Arbeit zur Genüge gesprochen, und so begnügen wir uns damit, auf unsere dort gegebenen Erklärungen hinzuweisen¹⁷³.

Dass die Greifendarstellungen auf den kykladischen Vasen von den Vorbildern der jungspaethethitischen Stilstufe angeregt sind, kann auch noch auf einem anderen Wege nachgewiesen werden. Der Greifenkopf auf dem Deichselkopf des Wagens der grossen Apollon-Amphora in Athen ist das Ebenbild der Greifenbilder, auf den Deichselköpfen der Wagendarstellungen von Kargamış, Zincirli und Tell Halaf¹⁷⁴. In der assyrischen Kunst ist es nicht Brauch, den Greif auf den Deichselkopf zu setzen. Den Greif am Deichselkopf konnten wir bisher nur an spaethethitischen Kunstwerken nachweisen. Die Greifenköpfe, die spaeter auf den Terrakottareliefs der ostgriechischen Zentren Sardes und Larisa¹⁷⁵ sowie auf einem Relief aus Kyzikos¹⁷⁶ an den Deichselköpfen der Wagendarstellungen wiederkehren, gehen vielleicht auf diese kykladischen Zwischenglieder zurück.

Auch die Löwendarstellungen auf den kykladischen Vasen sind von den spaethethitischen Vorbildern beeinflusst. Die heraushaengende Zunge, die herzförmig stilisierten Ohren, und vor allem die scharfe Abgrenzung des Schulterblattes¹⁷⁷ dieser Löwendarstellungen sind durchaus spaethethitischen Vorbildern entnommen. Dass diese auch bei den Pferde- und Hirschfiguren der kykladisahan Vasen angewendete Stilisierung eine Besonderheit der spaethethitischen Kunst ist, haben wir in dem von uns erwahnten Buche dargelegt¹⁷⁸. Auch der an seinem Ende nach oben eingebogene Flügel, der ebenfalls an den Sphingen und den Pferdefiguren der kykladischen Vasen zu sehen ist,

¹⁷¹ Buschor, Griechische Vasen, S. 60, Abb. 70.

¹⁷² Ekrem Akurgai, Spaethethitische Bildkunst, S. 84-86.

¹⁷³ ebda. S. 85.

¹⁷⁴ Moortgat, Bergvölker, Taf. 32, Abb. 1; Luschan, Sendschirli, Taf. 39, Abb. 102 (S. 211); Oppenheim, Tell Halaf, Taf. 19 a. Dass auf der Wagendarstellung von Tell Halaf am Deichselkopf ein Greifenkopf dargestellt ist, hat auch Barnett beobachtet (JHS, 68, 1948, S. 10).

¹⁷⁵ Shear, Sardis, X, Abb. 11, 17 und Larisa II, Taf. 8-10, 34-36.

¹⁷⁶ Mendel, Catalogue du Musée de Brousse, Taf. 1, Athènes 1908.

¹⁷⁷ Vgl. auch Kunze, Kretische Bronzereliefs, S. 157. Ein solcher Löwe ist bei Buschor, Griechische Vasen, S. 61, Abb. 72, abgebildet.

¹⁷⁸ Ekrem Akurgai, Spaethethitische Bildkunst, S. 60-61.

stellt, wie schon bekannt ist, eine Eigenheit der hethitischen Kunst dar. Auch die Locke am Kopfe einer Sphinx, die auf der Amphora aus Delos dargestellt ist¹⁷⁹, gibt ein syro-hethitisches Motiv wieder, von dem bis jetzt nur Vorbilder aus dem 2. Jahrtausend angeführt werden können.

Ausser diesen ist auf der Apollon-Amphora die Stilisierung des unteren Gewandsaumes der Artemis in Form einer von vorne gesehenen, fliegenden Schwalbe¹⁸⁰ auch von der spaethethitischen Kunst angeregt¹⁸¹. Ferner kann der hinten schleppende Rock dieser Figur nur unter hethitischem Einfluss entstanden sein. Des weiteren kann die im geometrischen System ausgeführte Ornamentik der Gewaender auf den kykladischen Vasen, wie wir oben dargetan zu haben glauben, mit spaethethitischem Einfluss in Verbindung gebracht werden. Auf die gleiche Weise ist es durchaus möglich, die auf manchen der kykladischen Vasen sich bemerkbarmachende Vorliebe für die verzierten Quadrate dem spaethethitischen Einfluss zuzuschreiben¹⁸². Endlich ist auch das auf den kykladischen Vasen sehr häufig anzutreffende Motiv des Löwen, der einen Hirsch anfaellt, auf irgendeine Weise vielleicht durch hethitische Textilvorbilder angeregt worden¹⁸³.

Das Motiv der weidenden Tiere auf den kykladischen Vasen geht in seiner Entstehung auf einen aelteren orientalischen Einfluss zurück. Die kykladischen Künstler haben es von der attischen Vasenmalerei übernommen.

Die oben erwaehten kykladischen Vasen sind etwa aus dem 2. Viertel und zum Teil auch aus der Mitte des 7. Jahrhunderts. Es ist ersichtlich, dass auch sie, wie die protokorinthischen Vasen den spaethethitischen Einfluss frühestens am Anfang des 7. Jahrhunderts erfuhren. Wenn wir in Anbetracht dessen sagten, dass die 2. Phase des hethitisierenden Stiles nach 730 begonnen habe, müssen wir doch nachdrücklich betonen, dass wir vorderhand auf dem Festland und auf den Kykladen kein Beispiel dieser Phase besitzen, das mit Sicherheit vor 700 datiert werden könnte. Eine höhere Ansetzung der protokorinthischen und der kykladischen Vasen ist weder möglich noch nötig. So wollen wir uns begnügen zu sagen, dass der um 730 einsetzende jungspaethethitische Stil erst um 700 in Griechenland bekannt geworden war.

Um darzutun, welch ausgedehnten Einfluss die spaethethitische Kunst auf die griechische Welt ausgeübt hat, ist es angezeigt, auf die spaethethitischen Elemente in der etruskischen Kunst hinzuweisen.

¹⁷⁹ Buschor, Griechische Vasen. S. 54, Abb. 64.

¹⁸⁰ Pfuhl, MuZ, Abb. 180.

¹⁸¹ Ekrem Akurgal, Remarques stylistique sur les reliefs de Malatya, S. 35.

¹⁸² Buschor, Griechische Vasen, S. 54, Abb. 64; S. 56, Abb. 66.

¹⁸³ Dugas, La Céramique des Cyclades, Taf. 3, Abb. 2a (oder AM. 1903, Taf. 28, Abb. 3-4). Taf. 13 b, Buschor, Griechische Vasen, S. 60, Abb. 70.

Dass die Greifendarstellungen, die sich auf den elfenbeinernen Menschenarmen aus dem Barberini-Grab in Praeneste befinden¹⁸⁴, das genaue Ebenbild des alt- und mittelpaethetischen Greifentypus sind, haben wir schon früher dargelegt¹⁸⁵. Und auch eine, im gleichen Grabe gefundene, auf dem Untersatz eines Kessels dargestellte Sphinxfigur¹⁸⁶, ist ebenso in der Bildung der Nase, der Augenbrauen, der Augen- und Bartdetails, wie auch bezüglich des mit einem grossen "Ponpon," und der mit Hörnern versehenen Mütze eine fast genaue Kopie der Sphingen aus Sakçegözü.

Was die untere Grenze des von uns "hethitisierend," genannten Stiles betrifft, hat sie schon Payne, wie wir weiter unten bemerken werden, zutreffend in die Zeit des spaeten protokorinthischen Stiles, d. h., auf ungefaehr 650, datiert¹⁸⁷.

Assyrisch - babylonische Einflüsse: Dass die den hethitischen Vorbildern gleichenden protokorinthischen Löwen um 650 aus der Mode gekommen und an ihre Stelle die Löwen assyrischen Stiles getreten sind, hat als erster Payne festgestellt¹⁸⁸. Er hat auch noch auf andere assyrische Einflüsse hingewiesen, die von der Zeit des frühkorinthischen Stils an in der griechischen Kunst in Erscheinung treten¹⁸⁹.

Die von 650 an in der griechischen Kunst aufkommenden assyrischen Motive haben spaeter, zu Anfang des 6. Jahrhunderts, in babylonische und noch spaeter in achaemenidische Form gekleidet, ihren Einfluss auf die griechischen Künstler weiter ausgeübt.

Dieses Thema haben wir in unserem oben schon mehrfach erwahnten Buch berührt¹⁹⁰. Da es dort jedoch nicht nach Gebühr behandelt werden konnte, wird es nötig sein, bei anderer Gelegenheit ausführlich darauf zu sprechen zu kommen.

¹⁸⁴ Poulsen, *Orient*, S. 131, Abb. 147 (oben).

¹⁸⁵ *Spaethetische Bildkunst*, S. 85, Anm. 255.

¹⁸⁶ Poulsen, *Orient*, S. 128, Abb. 141.

¹⁸⁷ Payne, *Necrocorinthia*, S. 69 und S. 53 - 55.

¹⁸⁸ Payne, *op. cit.*, S. 69.

¹⁸⁹ Dass aber das Pferd der Chigi-Kanne auch unter assyrischen Einfluss entstanden ist, kann nicht gerechtfertigt werden. Vgl. darüber: Ekrem Akurgal, *Griechische Reliefs des 6. Jahrhunderts aus Lykien*, S. 37, Anm. 122.

¹⁹⁰ Ekrem Akurgal, *Spaethetische Bildkunst*, S. 43, 53 und Anm. 53; S. 56, 60 und Anm. 101; S. 64, Anm. 143; S. 70, Anm. 191.

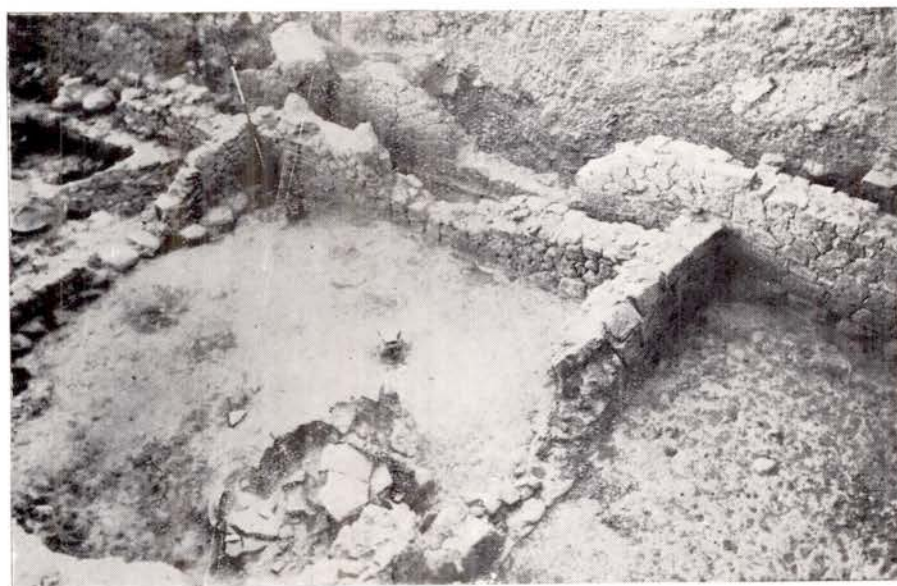

Res. a — Eski İzmir şehrine ait ilk mimari kalıntılar M. ö. 3000 yıllarında.

Res. b — İlk Yunan yerleşmesine ait mimari kalıntılardan yuvarlak yapı.

Res. b — M. ö. Yedinci asır evi.

Res. a — M. ö. Yedinci asır evi.

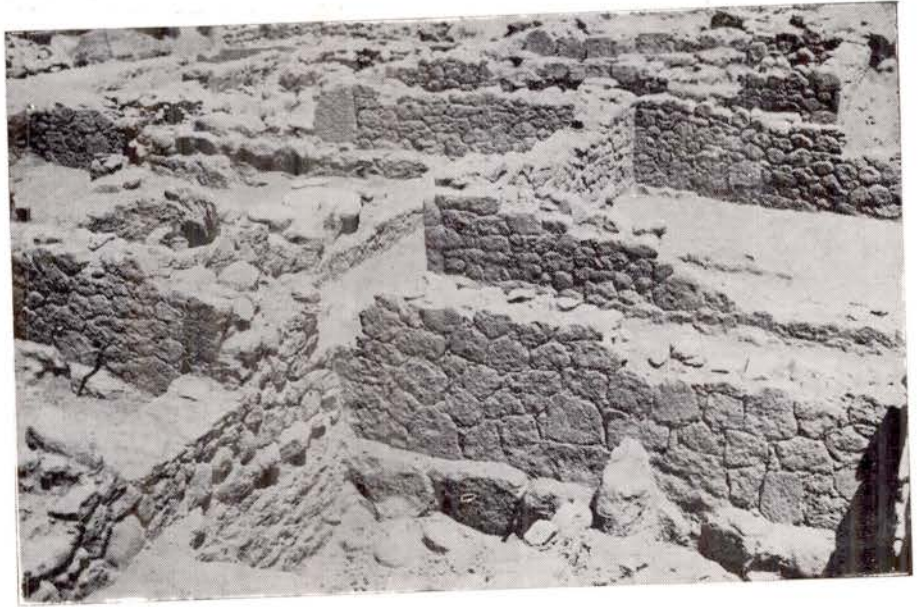
Res. a — M. ö. Yedinci asır evlerinden birinin dıvarı *

Res. b — Şehir dıvarına ait bir parça, M. ö. yedinci asır sonu.

Res. a — M. ö. altıncı asır evleri.

Res. b — M. ö. altıncı asır evleri.

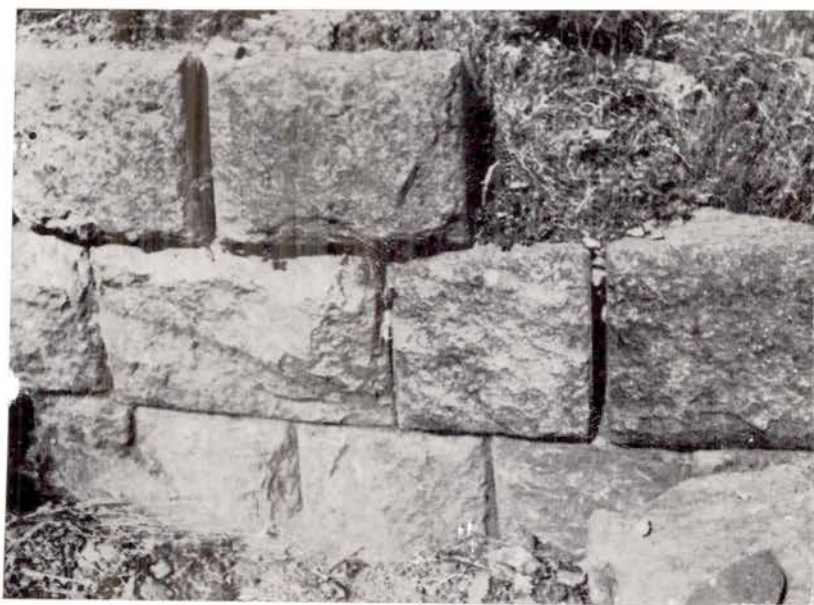
Res. a — M. ö. altıncı asır evleri.

Res b — M. ö. altıncı asır evleri.

Res. a — Polygonal örgülü tümülüs.

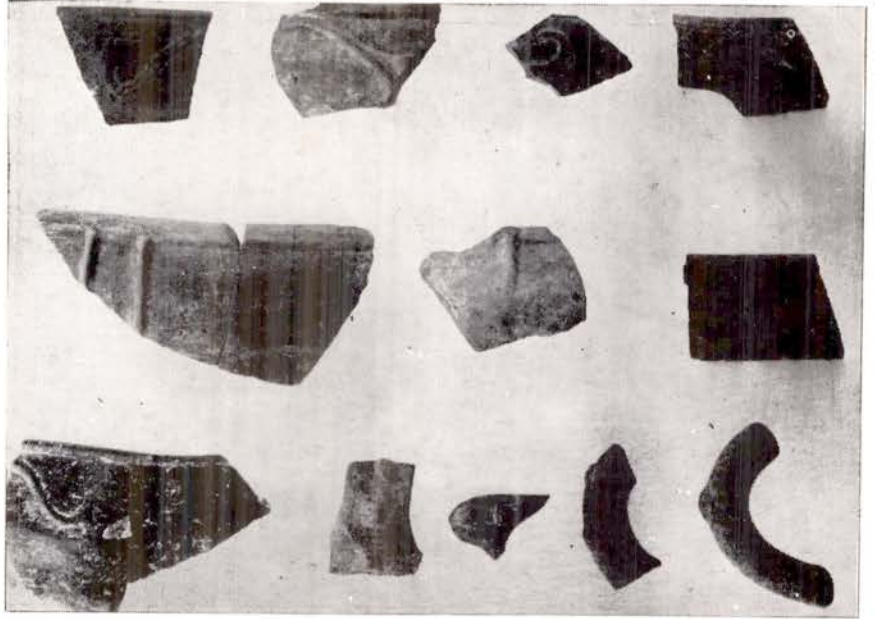
Res. b — Rektogonal örgülü tümülüs.

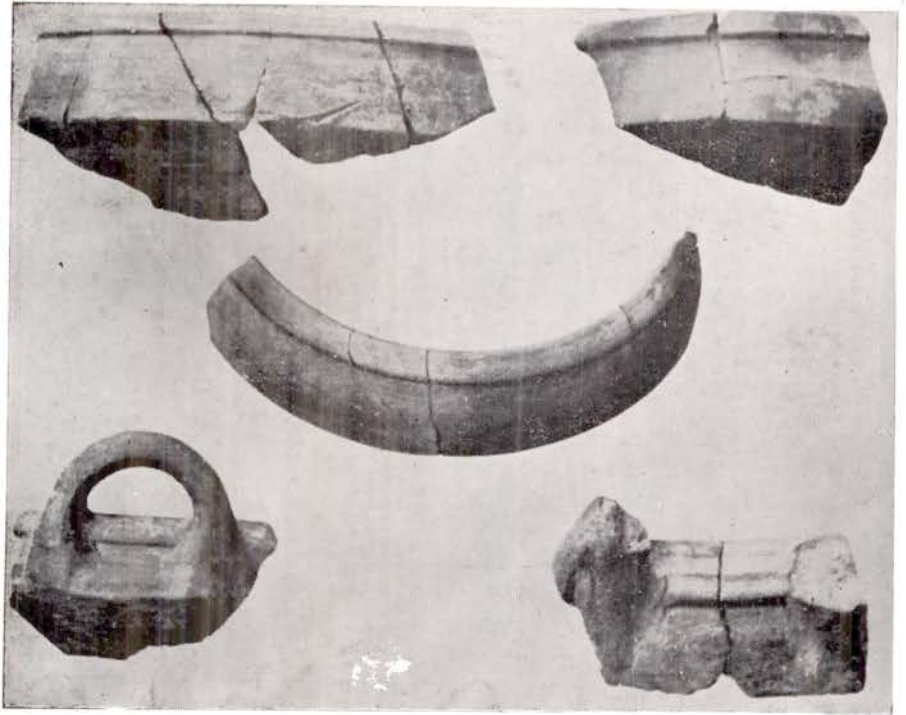
Res. a — Orta boy tümülüslerden birinin mezar yeri.

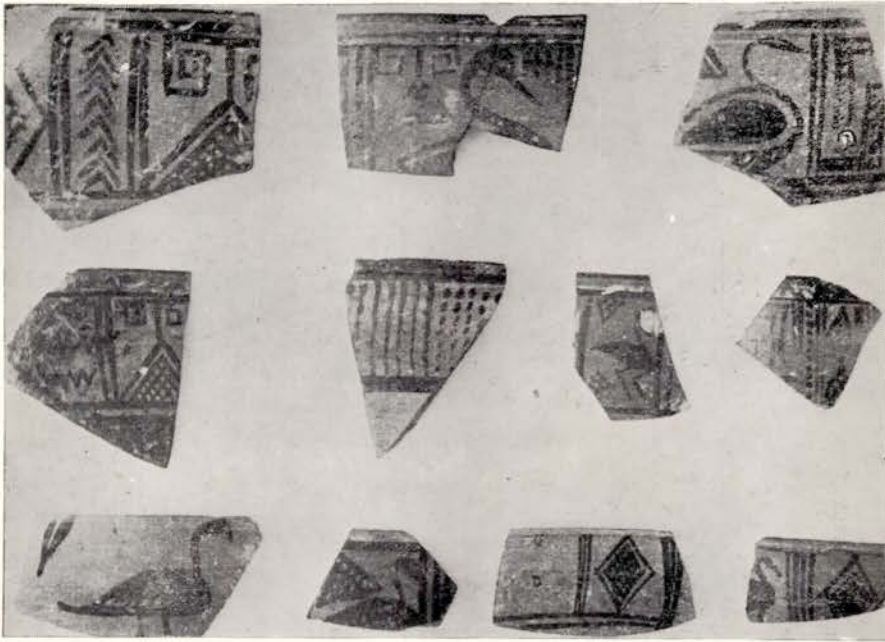
Res. b — Küçük boy tümülüslerden birinin mezar yeri.

Res. a — İkinci tarih öncesi tabakaya ait seramik

Res. b — İkinci tarih öncesi tabakaya ait seramik.

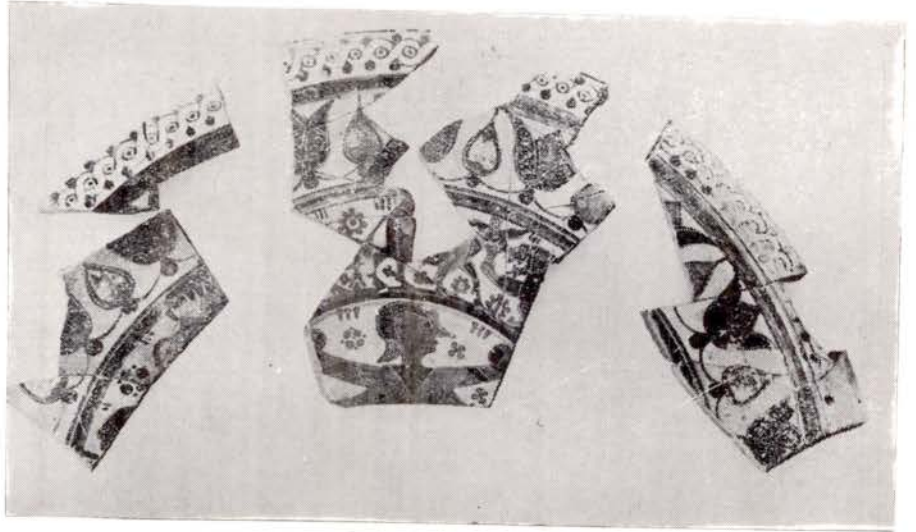
Res. a — Kuşlu kâse parçaları.

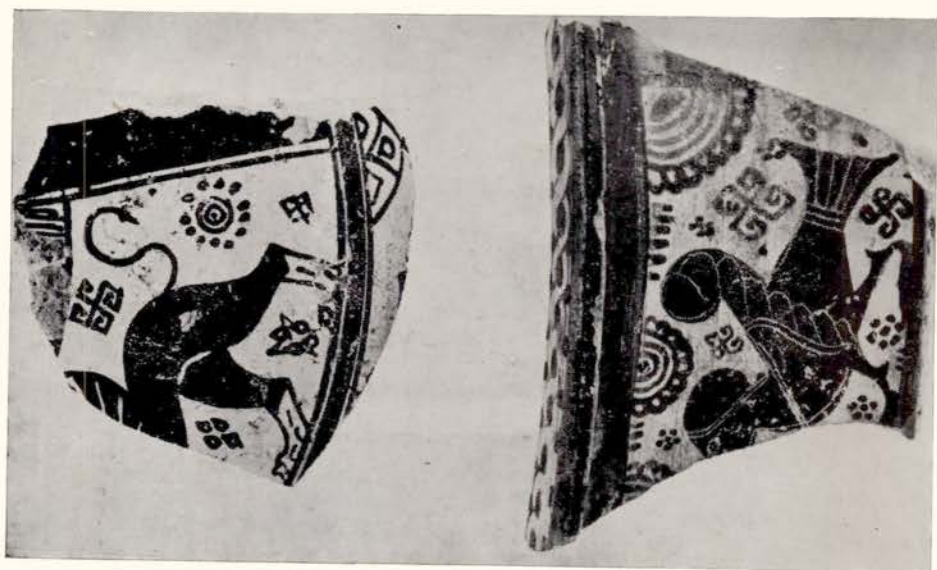
Res. b — Skyphos parçaları.

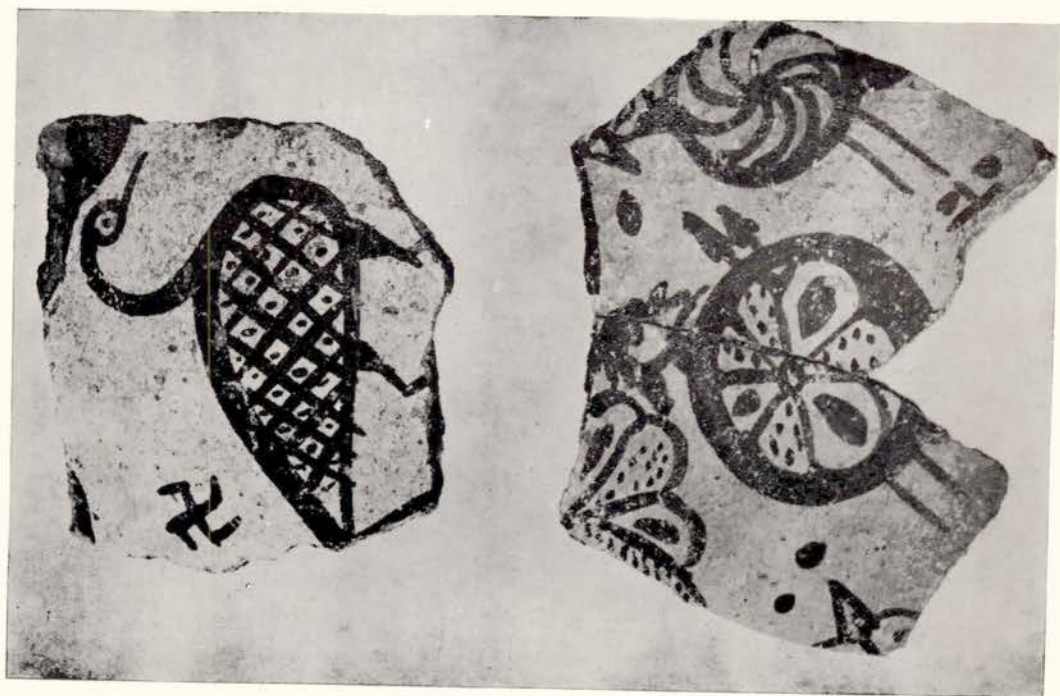
Res. a — Oinochoe.

Res. b — Tabak parçaları.

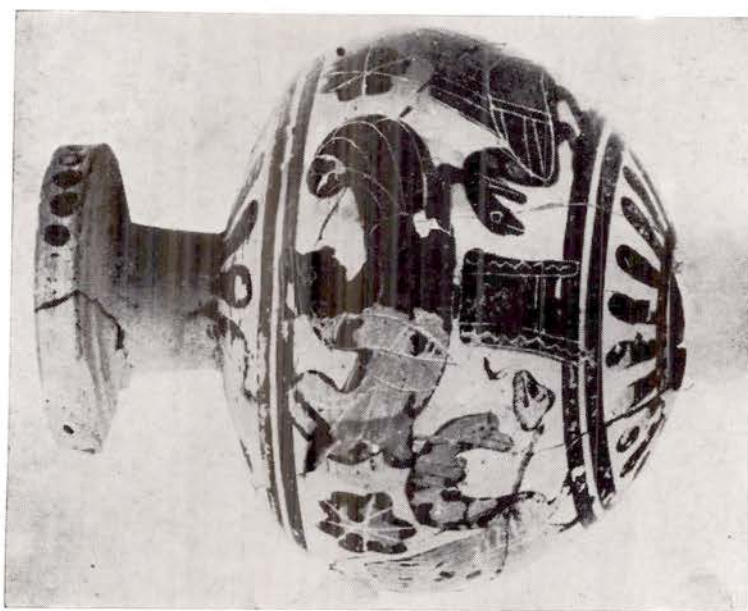
Res. b — Vazo parçaları.

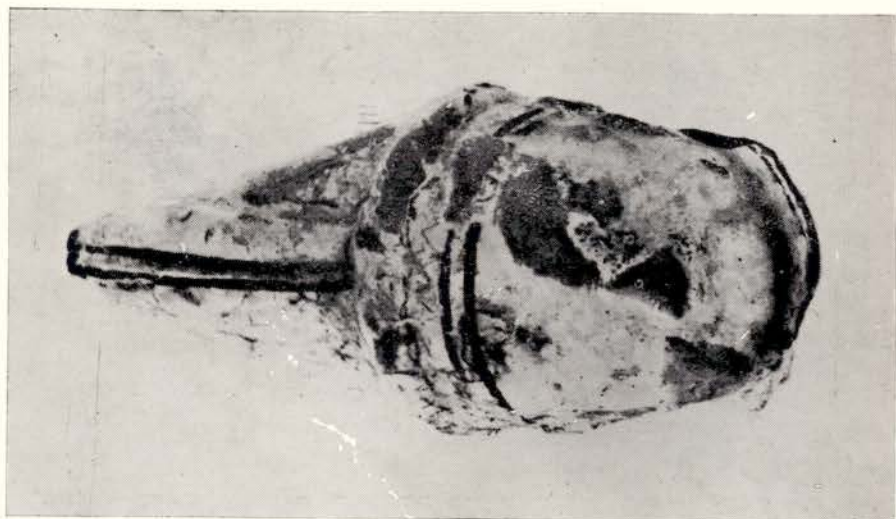
Res. a — Küp parçaları.

Res. b — Eski Korinth stil'inde Aryballos.

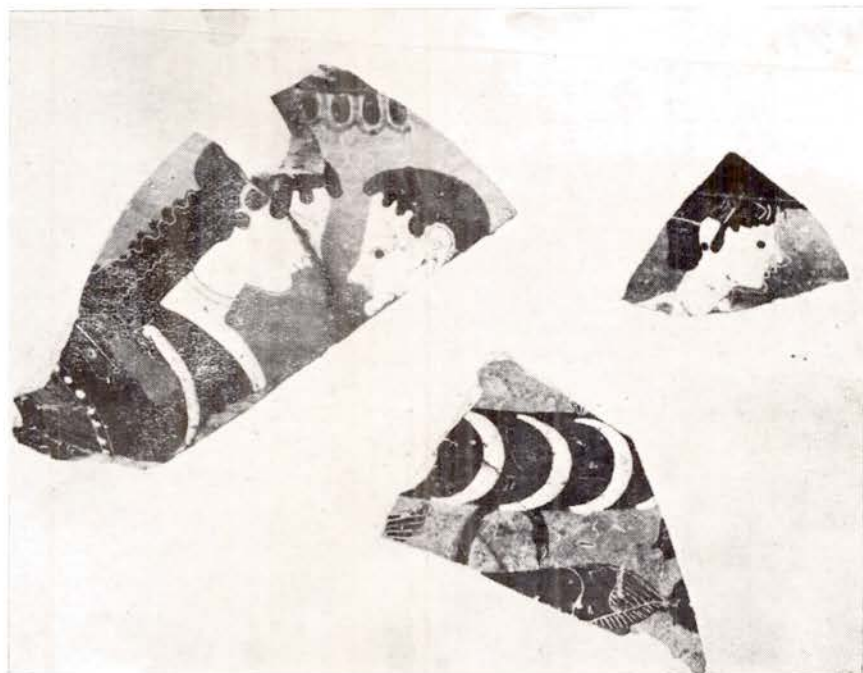
Res. a — Eski - Korinth stil'inde Aryballos.

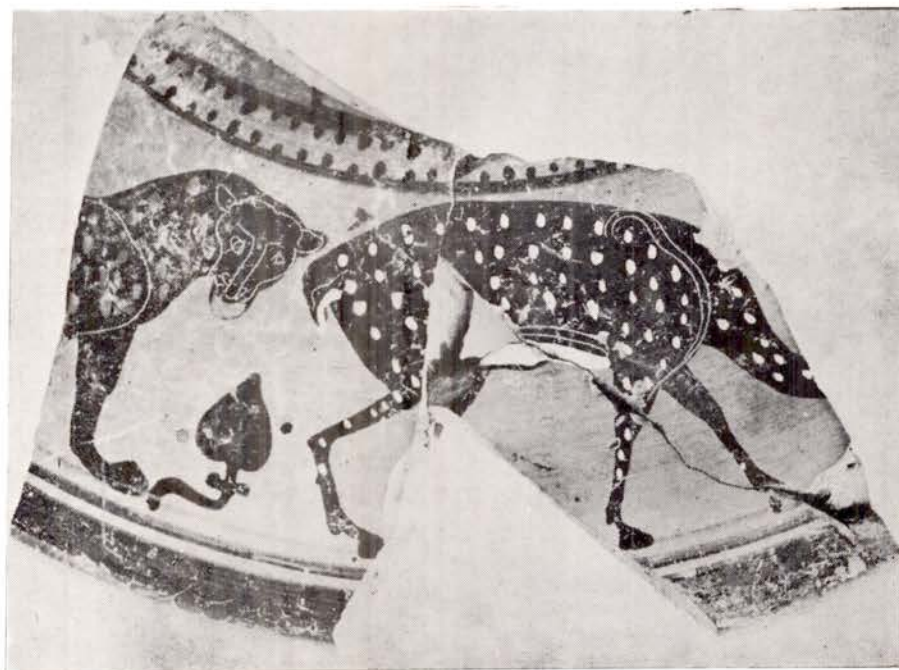
Res. b — Pigmış topraktan heykeleik başı.

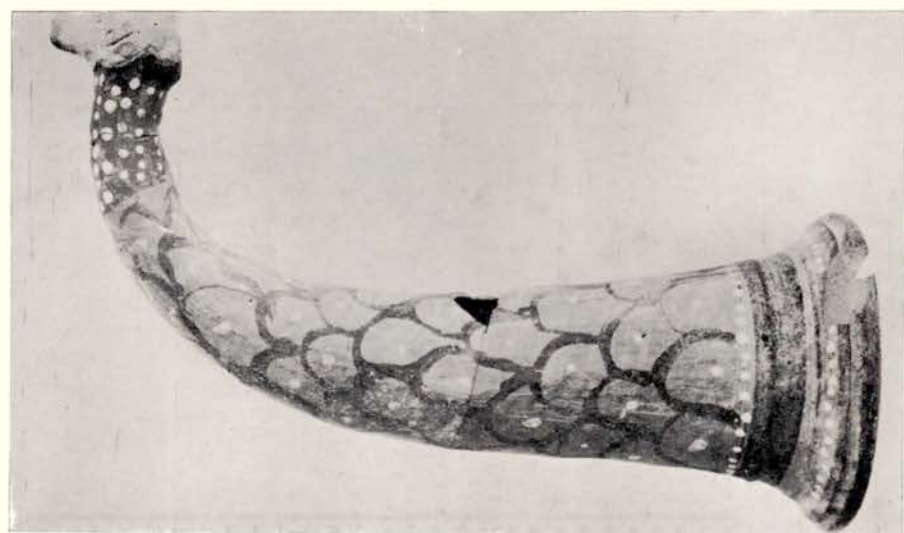
Res. a — Fayans heykeleik.

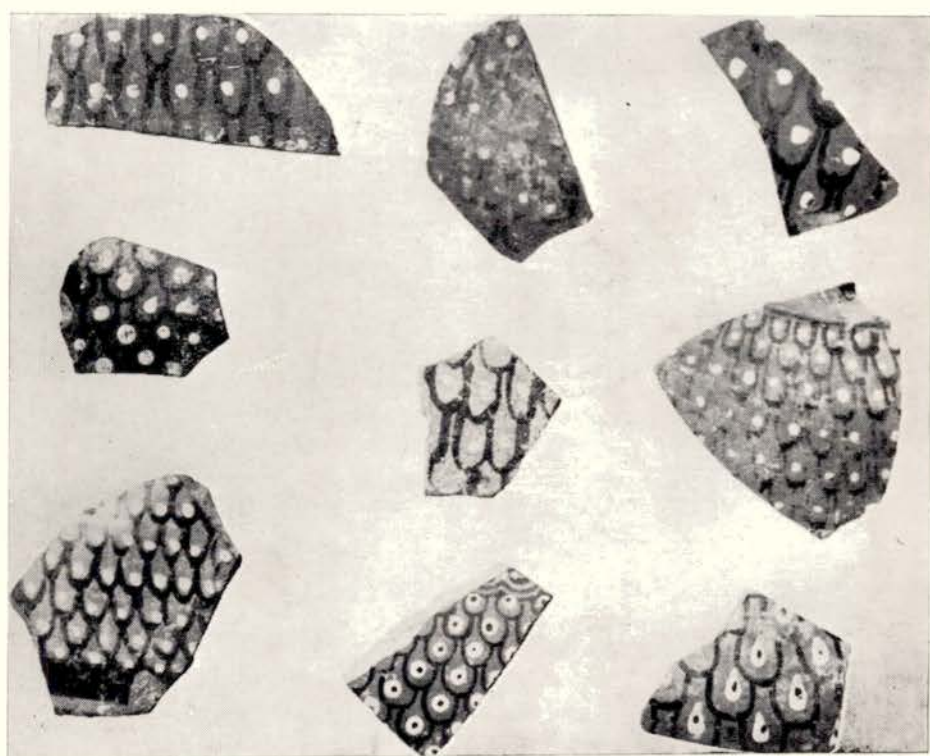
Res. a — Klazomen nevi seramik parçaları.

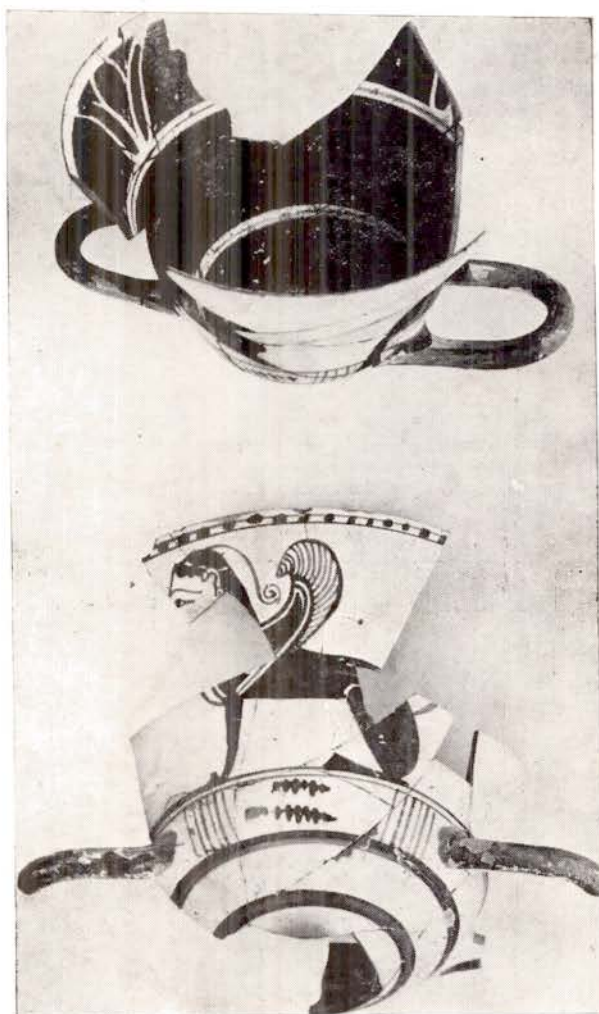
Res. b — Klazomen nevi seramik parçaları.

Res. a — Klazomen nevi Rhyton.

Res. b — Klazomen nevi seramik parçalar.

Sakızadası kadehleri.

